

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HAYATI ANLAMLANDIRMADA İNANCIN VE KİŞİSEL
DEĞERLERİN ROLÜ (RUH SAĞLIĞI ÇALIŞANLARI VE
ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Ömer AKGÜL

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Psikolojisi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat İSKENDER

HAZİRAN 2014

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAYATI ANLAMLANDIRMADA İNANCIN VE
KİŞİSEL DEĞERLERİN ROLÜ
(RUH SAĞLIĞI ÇALIŞANLARI VE ÖĞRENCİLERİ
ÖRNEĞİ)

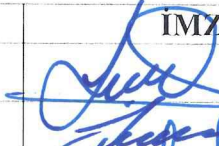

DOKTORA TEZİ

Ömer AKGÜL

Enstitü Anabilim Dalı: FELSEFE DİN BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: DİN PSİKOLOJİSİ

“Bu tez 20.06.2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Fuat AYDIN	Kabul	
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK	Kabul	
Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMETOĞLU	Kabul	
Doç. Dr. Murat İSKENDER	Kabul	
Doç. Dr. Mustafa KOÇ	Kabul	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ömer AKGÜL

30.06.2014

ÖNSÖZ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel yeteneklerinden birisi de akıl sahibi olmasıdır. Akıl yeteneği ile insan hayatı, hayatın anlamını araştırma imkanına sahip olabilmektedir. Bu sorgulamalar zaman zaman eşgüdümlü konularda da çıkarımlara sebep olabilir. Hayata verilen anlam neticesinde değerler ve inanç sistemi şekillenebilir veya değer, inanç sistemine göre hayatın anlamı belirlenebilir.

Bu tezin konusu; hayatının anlamı, inanç ve değerler ilişkisini araştırmaktır. Her üç konu birbiriyle yakından ilgili olduğu için hayatın anlamı, değerler ve inanç başlıkları ayrıntılı olarak araştırmada incelenmiştir.

Bu tezin yazılması aşamasında, araştırmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanlarım Prof. Dr. Abdulvahit İmamoğlu ve Doç. Dr. Murat İskender'e; tez sürecinde akademik olarak rehberlik yapan tez izleme ve savunma jürimde bulunmuş Hocalarım Prof. Dr. Recep Kaymakcan, Prof. Dr. Fuat Aydın, Prof. Dr. İbrahim Çapak, Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut ve Doç. Dr. Mustafa Koç'a değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tezimin son okumasında yardımlarını esirgemeyen eşim Psk. Enise Akgül'e teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Ömer AKGÜL

30.06.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1.HAYATIN ANLAMI.....	7
1.1.1.Varoluşsal Anlam.....	7
1.1.2.Hayatı Anlamlandırma Yöntemi Olarak Logoterapi	18
1.1.3.Din ve Varoluşsal Anlam.....	27
1.2.İNANÇ, DİN VE DİNDARLIK	35
1.2.1.İnanç.....	35
1.2.2.Din.....	45
1.2.3.Maneviyat	50
1.2.4.Dindarlık	57
1.3.KİŞİSEL DEĞERLER	66
1.3.1.Değerler.....	66
1.3.2.Kişisel Değerler	72
BÖLÜM 2: YÖNTEM	79
2.1.Araştırmanın Evren ve Örneklemi	79
2.2.Veritoplama Araçları	80
2.2.1.Hayatın Anlamı Ölçeği	80
2.2.2.Kişisel Değerler Envanteri	83
2.2.3.İç-Dış Güdümlü İnanç Ölçeği (Dindarlık Eğilimi).....	85
2.3.Verilerin Çözümü Ve Yorumlanması	87

BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUMLAR.....	88
3.1.RSÇVÖ Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular	88
3.1.1.RSÇVÖ Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine Göre Dağılımı	89
3.2.Hayatın Anlamına İlişkin Bulgular	90
3.2.1.Cinsiyet Yönünden Hayatın Anlamı ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları	90
3.2.2.Yaş Değişkeni Yönünden Hayatın Anlamının İncelenmesine İlişkin Bulgular	92
3.2.3.Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	96
3.2.4.Ekonomik Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	100
3.2.5.Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	100
3.2.6.Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	105
3.3.Kişisel Değerlere İlişkin Bulgular.....	108
3.3.1.Cinsiyet Yönünden Kişisel Değerler ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları	109
3.3.2.Yaş Değişkeni Yönünden Kişisel Değerlerin İncelenmesine İlişkin Bulgular	110
3.3.3.Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	111
3.3.4.Ekonomik Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	114
3.3.5.Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	114
3.3.6.Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	120
3.4.İnanca İlişkin Bulgular.....	125
3.4.1.Cinsiyet Yönünden İnanç ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları	125

3.4.2.Yaş Değişkeni Yönünden İncanın İncelenmesine İlişkin Bulgular	127
3.4.3.Medeni Durum Değişkenine Göre İncanın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	133
3.4.4.Branş Durum Değişkenine Göre İncanın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	136
3.4.5.Doğum Sırası Değişkenine Göre İncanın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	142
3.5.Değişkenler Arası İlişkiler	150
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	155
KAYNAKLAR	158
EKLER.....	168
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR

c	: Cilt
ÇEV	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
HAZ	: Hazırlayan
RSÇVÖ	: Ruh Sağlığı Çalışanları ve Öğrencileri
s	: Sayfa
SAV	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Hayatı Anlamlandırma Modeli.....	30
Şekil 2: İnanç Kategorisi	43

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Hayatın Anlamı Ölçeği ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları.....	82
Tablo 2: Kişisel Değerler Envanteri ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları	84
Tablo 3: İnanç Ölçeği ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları	86
Tablo 4: RSCVÖ Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı	88
Tablo 5: RSCVÖ Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine Göre Dağılımı	90
Tablo 6: Cinsiyet Yönünden Hayatın Anlamı ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları.....	90
Tablo 7: Yaş Değişkeni Yönünden Hayatın Anlamının İncelenmesine İlişkin Bulgular	92
Tablo 8: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	93
Tablo 9: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	95
Tablo 10: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	96
Tablo 11: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	97
Tablo 12: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	98
Tablo 13: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	99
Tablo 14: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	99
Tablo 15: Ekonomik Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	100
Tablo 16: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	101

Tablo 17: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	102
Tablo 18: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	103
Tablo 19: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	104
Tablo 20: Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	105
Tablo 21: Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	106
Tablo 22: Cinsiyet Yönünden Kişisel Değerler ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları.....	109
Tablo 23: Yaş Değişkeni Yönünden Kişisel Değerlerin İncelenmesine İlişkin Bulgular	110
Tablo 24: Yaş Gruplarına Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	111
Tablo 25: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	112
Tablo 26: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	112
Tablo 27: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	113
Tablo 28: Ekonomik Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	114
Tablo 29: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	115

Tablo 30: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	116
Tablo 31: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	117
Tablo 32: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 4. Faktörü (Saygı ve Doğruluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	118
Tablo 33: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	119
Tablo 34: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	120
Tablo 35: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	121
Tablo 36: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	122
Tablo 37: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	123
Tablo 38: Cinsiyet Yönünden İnanç ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları	126
Tablo 39: Yaş Değişkeni Yönünden İncanın İncelenmesine İlişkin Bulgular	128
Tablo 40: Yaş Gruplarına Göre İncanın İç Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	129
Tablo 41: Yaş Gruplarına Göre İncanın Dış Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	130
Tablo 42: Yaş Gruplarına Göre İncanın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	131
Tablo 43: Yaş Gruplarına Göre İncanın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	132

Tablo 44: Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış GÜdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	133
Tablo 45: Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	134
Tablo 46: Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın İç GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	135
Tablo 47: Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	135
Tablo 48: Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.	136
Tablo 49: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	137
Tablo 50: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın İç GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	138
Tablo 51: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	139
Tablo 52: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.	140
Tablo 53: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	141
Tablo 54: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	142
Tablo 55: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	143
Tablo 56: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnançın İç GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	143
Tablo 57: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnançın Dış GÜdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.....	144

Tablo 58: Doğum Sırası Değişkenine Göre İncanın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları.	145
Tablo 59: Doğum Sırası Değişkenine Göre İncanın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	146
Tablo 60: Doğum Sırası Değişkenine Göre İncanın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	146
Tablo 61: Ölçekler Arasındaki Korelasyon.....	153

Tezin Başlığı: Hayatı Anlamlandırmada İnancın ve Kişisel Değerlerin Rolü (Ruh Sağlığı Çalışanları ve Öğrencileri Örneği)	
Tezin Yazarı: Ömer AKGÜL	Danışman: Doç. Dr. Murat İSKENDER
Kabul Tarihi: 20.06.2014	Sayfa Sayısı: xii (ön kısım) + 166 (tez) + 7 (ek)
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din	Bilim Dalı: Din Psikolojisi
<p>Bu araştırmada, ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlar ve okuyan lisans/lisansüstü öğrencilerinden oluşan bir örnekleme, hayatın anlamı, inanç ve kişisel değerler arasındaki ilişki incelenmiştir.</p> <p>Hayatın Anlamı Ölçeği, Kişisel Değerler Envanteri, İç-Dış Güdümlü İnanç (Dindarlık Eğilimi) Ölçeği ve demografik sorulardan oluşan veri toplama araçları 829 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 19.0 programı ile analiz edilmiş olup, verilere ilişkin betimsel istatistikler ve değişkenler arasında korelasyonlar bulunmuştur.</p> <p>Araştırma sonucunda Hayatın Anlamı, Kişisel Değerler ve İnanç değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Genel olarak içten, samimi inanç sahiplerinin hayatlarını anlamlandırmalarında ve kişisel değerlerinde de pozitif anlamlı ilişkiler görülmüştür. Bunun aksine; çıkarıcı ve seküler (dış güdümlü) inanç sahiplerinin hayatı anlamlandırma ve kişisel değerler ile ilgili tutumlarında negatif anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır.</p> <p>Aynı şekilde hayatını anlamlandırmış bireylerin kişisel değerlerinin ve inanç dünyasının da daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.</p> <p>Son olarak kişisel değerleri güçlü olan bireylerin de hayatı anlamlandırma ve inanç dünyasında daha başarılı oldukları görülmüştür.</p> <p>Özetle her üç değişkenin de birbiriyle güçlü ve anlamlı ilişkileri olduğu tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Varoluşçu Psikoloji, Hayatın Anlamı, Değerler, Kişisel Değerler, İnanç, Din	

Title of the Thesis: The Role of the Personal Values and the Religion on Giving Meaning to the Life (Mental Health Professionals and Students)	
Author: Ömer AKGÜL	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Murat İSKENDER
Date: 20.06.2014	Nu. of pages: xii (pre text) + 166 (main body) + 7 (appendix)
Department: Philosophy and Religious Sciences	
Subfield: Psychology of Religion	
<p>In this research, the relationship between the meaning of the life and the personal values are investigated. The sample is the people who work on the mental health or the students who have been educating on mental health both undergraduated or postgraduated.</p> <p>Purpose in Life Test, Personal Values Inventory, Internal Versus External Control of Reinforcement and demographic data are collected from 829 people. The data analyzed with SPSS 19.0 program and descriptive statistics and correlations are found between the variables.</p> <p>The meaningful relations have been found between " Purpose of Life and Its Meaning" and "Personal Values and Internal or External Sourced Belief" variables.</p> <p>Positive correlations have been found between the intimate religious people's meaning of life and personal values. On the other hand negative correlations have been found self-seeking and secular people's meaning of life ad the attitudes on personal values. It has been found that people who has the meaning of life; have stronger personal values and beliefs. Also, it has been seen that people who have strong personal values are more successfull on giving a meaning to life and in their pesonal belief systems.</p> <p>In summary; there are powerfull and meaningfull relationship between those three variables.</p>	
Keywords: Existentialist Psiychology, The Meaning of Life, Values, Personal Values, Religion, Belief	

GİRİŞ

İnsanı diğer varlıklardan ayırt eden en temel niteliklerinden biri onun akıl sahibi olması ve bununla hayatı bir anlama bağlayabilmesidir. Arapça'da "somut olarak nesnelere birbirine bağlamak" anlamında kullanılan "a-k-l" kökünden türeyen "akıl" sözcüğünün anlamı; "nesnelere arasındaki bağlantıyı somut olarak değil de düşünsel olarak kurmak" (olaylar arasındaki neden-sonuç, öncelik-sonralık ilişkileri), "olgular arasında düşüncede bağ kurmak" manasına gelmektedir¹. Akletmek iki sinapsı ilişkilendirmek gibi iki varoluşun arasındaki bağı kurmak manasındadır. Bağlayarak, haberdar ederek, var olanın bilinmesine imkan veren bir yetenektir akıl. Yarattığı hiçbir varlık hiçlik (anlamsız) için var edilmemiştir. Her varoluşun bir anlamı olduğu çok açıktır. Her varlık bu anlamıyla değer kazanır. Açlık toklukla, susuzluk suyla, uykusuzluk uykuyla nasıl gideriliyorsa her duyu ve duyguyu tatmin edecek bir varoluş o ihtiyaçla birlikte hazırdır. Nasıl göz nurla, kulak hoş sedayla tatmin oluyorsa akıl da hayatı bir anlama ilişkilendirince mutmainliğe ulaşmaktadır. Aklın bu vuslata temayülü insan fitratında çok derinlemesine bir bağlanma çekimi oluşturmaktadır. İnsanın da anlamını bulmasında rehberlik eden akıl bu manada varoluşsal gayesine hizmet eder. İnsan bu anlam arayışı ihtiyacını bir manaya ya da bir maddeye bağlanarak doyurmaya çalışır. Manaya bağlanmak; hayatın anlamını, varoluşun gayesini, yaşamın maksadını, ömrün emelini keşfetmek ve idrak etmekle gerçekleşir. Bunun dışında kalan her şey insandaki bu bağlanma eğilimini sonu doyumсуuzluk olan maddi değerlere saplanmaya zorlamaktadır. Hayatın da göbek bağı ile kefen bağı arasındaki bir süreçten ibaret olması da anlam sanatı arz etmektedir.

Buradan hareketle insanın kendi anlam dünyasını kurması, kendini, hayatını, geçmişini ve geleceğini anlamlandırması bir mana tasavvuruna ulaşması; aklın iknasına, kalbin mutmainliğine, gönlün müsterihliğine, geçmişin duruluğuna, geleceğin eminliğine kavuşturarak insan ruhuna koruyucu bir psikolojik aşı vurmaktadır.

¹ Cengiz Özakıncı, **Dil ve Din**, 3. Baskı, İstanbul: Panel Yayınevi, 1998, s.86.

Bunun farkına varan ve hayat hakkında düşünen birçok mütefekkir varoluşu sorgulamışlardır. Ontolojik arayışta inanç, insanın en önemli bu keşfine ışık tutmuş, anlamsızlık fırtınalarından mana rahmine sığınmasına hatta tutunmasına yardımcı olmuştur. Din bilimcilerin yanı sıra başta varoluşçu düşünür ve psikologlar anlamsız bir hayatın birey için büyük bir kaygı kaynağı olduğunu vurgulamışlar ve yaşanan bu endişe halini varoluşsal kaygı olarak tanımlamışlardır. Frankl, insanın en temel eğiliminin ve motivasyonunun varoluşsal anlam arayışı olduğunu ileri sürmüştür². Ona göre anlam arayışının engellenmesi, bireyin yaşama uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Tillich ve daha birçok düşünür hiçliğin ve yok oluşun en genel geçer kaygı kaynağı olduğunu belirtmişlerdir³. Bir tarafta varlık diğer tarafta yokluk... Bir tarafta yaşam bir tarafta ölüm... Bir tarafta içinde gerçek ve gölgeleriyle anlamlılık, diğer tarafta anlamsızlık tarif edilmiş yüzyıllarca yüzlercesinden... Bundan ötürü insan hayatında en önemli milat bedeninin doğumu değil de varoluşun manasının keşfiyle başlayan ruhun doğumu olarak tarif edilebilir. Hayatın anlamını ölümün içinden, ölümün manasını da hayatın içinden çıkarabilmek bu varoluşsal kaygıları en kadifemsi dokunuşlarla evcilleştirebilir.

Hayatın anlamını idrak etmiş, gayesine ulaşmış, varlığını ve varoluşunu içselleştirmiş yani ruhuna ebelik yapmış her kaşif aslında Allport'un ifadesiyle iç güdümlü dindarlığın anlamına vukufiyet kesbetme mertebesine ermiştir. Dindarlık tipolojilerini iç ve dış güdümlü olarak ayıran Allport'un en önemli kriteri şüphesiz inananın inancını nasıl anlamlandırdığıyla ilgilidir. Allport çalışmalarıyla anlam hayatımıza bu kadar hakimken bizlerin anlama ne kadar hakim olduğumuzu sorgulamıştır. Aklımızın hikmetine hangi ölçüde malik olduğumuzu vurgulamıştır.

İç güdümlü dindarlar dinini yaşayan ve motivasyonunu inandığı dinden alan bireylerdir. Dış güdümlü dindarlar ise dinlerini güvenlik sağlamak, teselli bulmak, sosyal ilgi bulabilmek, onaylanmak, sosyal statü kazanmak ve kendi kendilerini haklı çıkarmak vb.

² Victor Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı: Logoterapiye Giriş**, Selçuk Budak (çev.), Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s. 28.

³ Paul Tillich, **The Courage To Be**, Yale: Yale University Press, 1952, s.28.

gibi bazı emelleri için kullanmaktadırlar⁴. Varoluşsal kaygılar ise, anlamsızlık, ölüm kaygısı ve suçluluk duygusu gibi insanın varoluşundan kaynaklanan temel kaygılardır. Tillich, Frankl ve Yalom gibi bazı düşünür ve psikologlar, psikolojik bozuklukların temelinde, bu kaygıların yattığını öne sürmüşlerdir⁵. Yine bu düşünürler varoluşsal kaygılarla başa çıkmada, dinsel inançların çok işlevsel olduğunu iddia etmişlerdir. Varoluşsal anlamsızlık ızdırabını dindirecek en etkili çözüm varoluşu anlamlandırarak akli amacına matuf kullanabilmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetle anlam ademi adam eder: En önemli sanat eseri olan insan sanatçısının sanat aleti olan akıl melekesi ile yeryüzü cevherini sanat eseri haline getirmek için iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa, faydalıya ve adalete hizmet ettiğinde sahibini eşrefi mahluk sıfatına mazhar ederken, fitratının tam zıddı kötülüğe çirkinliğe yanlışlığa zararlıya zulme kullanıldığında esfeli safiline indirmektedir.

Bu düşüncelerden hareketle hayatı anlamlandırma ile inanç ve kişisel değerler arasında bir ilişki olacağı varsayılmıştır. Bu maksada matuf olarak araştırmada hayatı anlamlandırmada inanç ve kişisel değerlerin rolü incelenmiştir.

Araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, hipotezleri aşağıda açıklanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; hayatı anlamlandırma sürecinde inanç ve kişisel değerlerin rolünü incelemektir. Bu gayeyle aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Araştırma grubunun demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, ekonomik durum, branş) nasıldır?

Psikiyatri, psikoloji, PDR, EPH ve diğer ruh sağlığı (sosyal hizmetler, pedagoji, çocuk gelişimi, özel eğitim, vb.) alanlarında çalışanların ve ilgili branşlarda okuyan

⁴ Gordon W. Allport ve J. Michael Ross, "Personal Religious Orientation And Prejudice", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt. 5, Sayı. 4 (Nisan 1967), s. 432-443.

⁵ Irvin Yalom, **Varoluşçu Psikoterapi**, Zeliha Babayiğit (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999, s. 36.

öğrencilerin cinsiyet, yaş grupları, medeni durum, ekonomik durum, branş ve doğum sırası değişkenlerine göre hayatın anlamına ilişkin kanaatleri farklılaşmakta mıdır?

Psikiyatri, psikoloji, PDR, EPH ve diğer ruh sağlığı alanlarında çalışanların ve ilgili branşlarda okuyan öğrencilerin cinsiyet, yaş grupları, meslekte çalışma süresi, medeni durum, ekonomik durum, branş ve doğum sırası değişkenlerine göre kişisel değerleri ile ilgili kanaatleri farklılaşmakta mıdır?

Psikiyatri, psikoloji, PDR, EPH ve diğer ruh sağlığı alanlarında çalışanların ve ilgili branşlarda okuyan öğrencilerin cinsiyet, yaş grupları, meslekte çalışma süresi, medeni durum, ekonomik durum, branş ve doğum sırası değişkenlerine göre inançla ilgili kanaatleri farklılaşmakta mıdır?

Psikiyatri, psikoloji, PDR, EPH ve diğer ruh sağlığı alanlarında çalışan ve öğrencilerinin hayatın anlamına ilişkin kanaatleri, kişisel değerleri ve inançları arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırmanın Önemi

Sosyal bilimlerle özellikle de psikoloji ile ilgili araştırmalarda genellikle araştırmaların öznesi olan ruh sağlığı çalışanları ve öğrencileri üzerine yapılan araştırmaların sayısı azdır. Özellikle inanç ve kişisel değerler üzerine ruh sağlığı alanındaki bireylere yönelik yapılan çalışmaların sayısı da azdır. Bu açıdan araştırma bu eksiklikleri giderme hususunda önem arz etmektedir.

Katılımcılara “Tez tamamlandığında tezi okumak isteyenlere pdf olarak gönderilecektir. Tez bitince tezi incelemek istiyorsanız email adresinizi lütfen aşağıdaki kutucuğa yazınız” denilmiştir. Toplam 654 katılımcı mail adresini yazarak sonuçları incelemek istediğini belirtmiştir. Bu da konuya katılımcıların ilgisini göstermesi açısından önem arz eden bir bilgidir.

Ruh sağlığı ile ilgili araştırmalarda hümanistik ve varoluşçu yaklaşım, spirüel psikoloji, değerler, inanç eski çalışmalara nazaran daha çok önem kazanmıştır. İnsanı anlama ve tanımaya yönelik olarak insanın maddi boyutu kadar mana boyutu da önemsenmektedir. İnsan ruhunun ve varoluşunun açıklanmasında inanç en önemli yol gösterici faktörlerden biri olmuştur.

Değerler de inanç gibi insanı açıklayan en önemli unsurlardan biridir. İnanç, hayatın anlamı ve kişisel değerler birbirleriyle ilişkili olgulardır. İnsanı tanımak için bu 3 boyutta önem arz etmektedir. Bu olgulara yönelik araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır.

Bu araştırma hayatı anlamlandırabilmenin inanç ve kişisel değerlerle ilişkisini ele almaktadır. Araştırma sonuçları anlamlı bir yaşam için oluşturulacak yapılanmaların hızlanması açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın anlam merkezli bir hayat tarzının yapılandırılmasına zemin hazırlamasına hizmet etmesi açısından gerekli ve önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca literatürde yapılmış olan çalışmalara ilave yapılacak olan çalışmalara da kaynak olması açısından önemli olduğu düşünülebilir.

Anlam merkezli bir tasavvura dikkat çekerek, anlam merkezli bir yaşam için farkındalığı güçlendirmeyi amaçladığı için önem arz etmektedir.

Ayrıca araştırmayla din psikolojisi bilim dalının anlaşılması ve tanınması da önemsenmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın ülke kapsamı, zaman periyodu, uzmanlık alanı ve ölçeklerle ilgili bazı sınırlılıkları söz konusudur;

Ülke ve Branş Sınırlılığı; İlk olarak araştırma yalnızca Türkiye’de çalışan ve okuyan ruh sağlığı branşlarıyla sınırlandırılmıştır.

Zaman Periyodu Sınırlılığı; Bu çalışma kapsamında anketler 2013-2014 yıllarında yapılmıştır.

Ölçeklerle İlgili Sınırlılıklar; Araştırma hayatın anlamı ölçeği, iç güdümlü ve dış güdümlü inanç ölçeği, kişisel değerlere envanteri ile sınırlıdır.

Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırmanın varsayımları şu şekilde gösterilebilir;

- ✓ Araştırmada kullanılan ölçekler, ölçmek için hazırlandıkları özellikleri tam ve doğru olarak ölçmektedirler.
- ✓ Katılımcılar, soruların tamamını tam de doğru olarak cevaplamışlardır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma hayatın anlamı, kişisel değerler ve inanç arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik betimsel türde ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına ulaşmak için çalışma 2 aşamada yürütülmüştür.

Birinci aşamada literatür taramasının yapılması, ikinci aşamada ise nicel araştırma yöntem kullanılarak ekteki ölçme araçlarının uygulanması ve SPSS programıyla sonuçların değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bilimsel yöntemin ilkelerine uygun olarak evreni temsil eden örnekleme çalışılma yapılmıştır.

Araştırmanın İçeriği

Altı bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında çalışmanın amacı, problemleri ve varsayımları, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi ve çalışmanın içeriğinden bahsedilmektedir.

Araştırmanın birinci bölümünde hayatın anlamı, varoluş, varoluşsal anlam, anlam bilim ve logoterapi ile ilgili kavramsal açıklamalar ve literatür araştırması yapılmıştır. İnanç ve varoluşsal anlam ile ilgili literatür çalışmaları incelenmiş ve aktarılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde inanç, din, dindarlık, inancın boyutları, maneviyat, dindarlık tipleri ile ilgili kavramsal açıklamalar ve literatür araştırmasına yer verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde kişisel değer başlığı altında değerler, değerler ile ilgili yapılan araştırmalar, değerlerle hayatın anlamına ilişkin yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde araştırmanın yöntemi, veri toplama araçları, verilerin çözümü ve yorumlanması ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın beşinci bölümünde elde edilen verilerin demografik bilgiler ve ölçekler ışığında istatistiksel olarak incelemesi yapılmıştır. Araştırmanın amaçları kısmında belirtilen problemlerle ilgili ilişki ve farklılıklar incelenmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise ulaşılan bulgular özetlenmekte ve sonuçlarla ilgili öneriler sunulmaktadır.

BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde hayatın anlamı, inanç ve kişisel değerlerle ilgili literatür incelemesi yapılacaktır.

1.1.Hayatın Anlamı

Bu bölümde hayatın anlamı, varoluş, varoluşsal anlam, anlam bilim ve logoterapi ile ilgili kavramsal açıklamalar ve literatür araştırması yapılacaktır. Varoluşsal anlam ve inanç ile ilgili literatür çalışmaları incelenerek aktarılacaktır.

1.1.1.Varoluşsal Anlam

Bu bölümde varoluşsal anlamı açıklamak için varoluş ve varoluşçuluk ile ilgili incelemeler yapılmıştır.

1.1.1.1.Varlık, Varoluş ve Varoluşçuluk

Varlık üzerine sorular neredeyse insanın varolmaya başlamasıyla yaşıttır. Bu sorular felsefenin yüzyıllarca temel uğraş alanlarından olagelmıştır. Psikolojinin ise son birkaç yüzyılda teorik çalışmalarla birlikte ilgi alanına girmiştir.

‘Varlık’ kelimesinin terimsel anlamına göz attığımızda, a. Var olan şey, var olanın varoluşu, b. Oluş ve yok oluşun karşıtı olarak; kalıcı olan, gelip geçici olmayan, c. Bütün var olanları içine alan genel bir kavram, d. Görüntünün karşıtı olarak gerçekte var olan, real varlık gibi anlamlara gelmektedir. Varlık ikiye ayrılır: Gerçek varlık (real) ve düşüncel varlık (ideal). Gerçek varlık genel olarak varoluş (existentia), düşünsel varlık öz (essentia) olarak isimlendirilir. Gerçek varlık, varlığını kişilerden, olaylardan, nesnelere alır, uzay-zaman içindedir, bireyseldir, tektir; düşünsel varlık ise, elle tutulur bir gerçekliği olmamakla birlikte, uzay-zaman dışıdır. Değerler, matematiksel ve mantıksal kavramlar bu dairede değerlendirilir⁶.

Varlık kelimesine yakından ilintili olan ‘varoluş’ kelimesi ise, genel anlamda ‘var olma durumu’, somut olarak ise, olma ya da bulunuş, bir gerçekliği olma ya da gerçekleşmiş

⁶ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, “Varlık”, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975, s. 177.

olarak varolma, bir şeyin ne ya da nasıl olduğu olgusu değil bir şeyin varolduğu olgusudur⁷.

Varoluş felsefesi ilk defa Jaspers, varoluşçuluk (existentialism) deyimi ise ilk defa Sartre tarafından dile getirilmiş, pek çok ana izleği ise Kierkegaard oluşturmuştur. Varoluşçuluk akımı XX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Fransa'da ses getirmiştir. Temel olarak, varoluşun belirli bir özünün olmadığı, insanın başlangıçta sahip olduğu bir doğasının bulunmadığı felsefesine dayanan varoluşçuluk, bağımsız bir felsefe anlayışıyla 'bireysel kurtuluş', 'seçme özgürlüğü', 'hiçlik', 'bilinç dışılık', 'kaygı', 'saçma' türünden yaşam deneyimlerini ön plana çıkarmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz yaşam şartları, değersizlik, çaresizlik, inançsızlık algısını körüklemiştir. Böylece varoluşçuluğa göre, insanın sorduğu en temel sorular, 'Varolmak ne demektir?', 'Varoluşun bir amacı var mıdır?', 'Ölümlle burun buruna olmak ne demektir?', 'Cinsel, dinsel, tinsel ve siyasal bağlanımların değerleri ve işlevleri nelerdir?' şeklindeki cevap bekleyen sorulardır. Modern varoluşçu felsefede daha çok Sartre, Jaspers, Kierkegaard, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, Heidegger, Camus, Marcel ve Buber gibi isimler ön plana çıksa da felsefe tarihçileri varoluşçu felsefe akımını Pascal'a hatta Sokrates, Stoacılar ve Aziz Augustinus'a dek götürürler⁸.

Felsefi sistem konusunda bütünlük sağlayamamış olan varoluşçular dolaylı bir anlatım tarzını benimserler. Bunlara, roman, dram şeklinde düş gücü yapıtları, içten günlükler ve kişisel yaşamın yankısını veren benzeri yapıtlar örnek verilebilir⁹.

1940'larda hızla yayılan varoluşçuluk akımı, modern düşünceyi etkileyen önemli bir işleve sahip olmuştur. Varoluşçular arasında bir konsensüsten bahsetmenin zor olduğunu belirtmek gerekir. Bu ayrım Tanrı, ontolojik tezler gibi farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Varoluşçuluğun ortak ilkelerinden bahsederken, onun akılcılık, deneycilik ve tarihselcilik gibi bir düşünce okulu, bir öğretisi, tutarlı ortak bir inanış olmadığı, bir

⁷ Abdülbaki Güçlü ve ark., **Felsefe Sözlüğü**, "Varoluş", Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, s.1521.

⁸ Güçlü, **Felsefe Sözlüğü**, "Varoluşçuluk", s.1521-1522.

⁹ Paul Foulquie, **Varoluşçuluk**, Yakup Şahan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 32.

felsefe yapma biçimi, bir eğilim, geleneksel felsefe yapma tarzına karşı geliştirilmiş bir platform olduğunu belirtmek gerekir. Her varoluşçunun eşit ölçüde kabul etmediği gerçeğinden hareketle genel ilkelerden söz edilebilir. En başta insan, varoluşçuluğun merkezi ilgi konusudur. Varlık üzerine sorular sormak, çözüm üretmek insanın vazifesidir. Bunun yanında insan somut bir özne ve birey olarak görülür. İnsan, bilimsel yöntemin yardımıyla araştırılabilecek bir nesne değildir. İnsanın kendisini nesneleştirilmesi dahi onun özne olduğunu gösterir. Jaspers ve Kierkegaard gibi varoluşçulara göre, insanın bilimsel bir nesne olması kabul edilmez. İnsan, varolan ve dış dünyaya dahil edilen bir varlık değil, dünya içindeki somut varlıktır. Bu bağlamda varoluşçuluk mutlak idealizm ve mutlak materyalizmden uzaktır. Kierkegaard, bireyin evrensel veya kolektif olan içinde eritilmesine karşı çıkarak, bireyin gerçek benini daha fazla birey olmakla bulabileceğini belirtir. Varoluşçular insan terimi yerine, “orada-varlık, ego, kendi-için-varlık, varoluş” gibi terimleri seçerler. Üçüncü olarak, ideal terimine ilişkili olarak kullanılan ‘öz’ terimi, varoluştan sonra gelir. Klasik felsefede ise, değişmez bir ilke olarak öz varoluştan önce gelir. Ontolojik açıdan bir şeyin özü, o şeyin doğasıdır, onun hakikatini teşkil eden şeydir. Sartre’nin popülerleştirdiği ‘varoluşun özden önce geleceği’ tezi, varoluşçular arasında aynı anlamda anlaşılmamaktadır. Bu sözü ateizm bağlamında kullanan Sartre’ye göre, Tanrı var değilse eğer, o vakit varoluşu özünden önce gelen, yani herhangi bir kavramla tanımlanmadan önce var olan, en azından bir varlık vardır ki o da insandır. Eğer Tanrı yoksa, Tanrı tarafından belirlenmiş bir insan doğası da yoktur. Kierkegaard ise, birey ve Tanrı ilişkisinin esas olduğu Tanrı merkezli bir dünya tasavvur eder¹⁰.

Varoluşçu felsefelerdeki dördüncü ortak bir özellik olarak, hakikatin öznelliği konusu zikredilebilir. Geleneksel uygunluk kuramında, bir önermenin hakikati onun olgulara uygunluğu ile anlaşılabilir. Varoluşçulukta ise nesnel önermeler yerine bireye özgü ve yaşanabilir öznel deneyim olan hakikat algısına yer vardır. Yani, nesnel hakikat ölçütü arayışına karşı çıkarlar. Öznel hakikat, zaman içindeki benin, gerçek kişinin hakikati

¹⁰ Hakan Gündoğdu, “Varoluşçu Felsefelerde Bazı Ortak Özellikler”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt. 7, Sayı. 1 (2007), s. 95-109.

iken, nesnel hakikat zaman dışı olan hakikattir. Varoluşçuluğa göre şu paradoksal tespit vardır: “Hakikat, benim hakikatim olamaz ve yine benim hakikatim de hakikat olamaz”. Hakikat sahip olunacak bir şey değil, içinde olunacak bir şeydir. Anlam, var kılınacak ve yaşanacak bir şeydir. Varoluş, öznel hakikatin yaşanmasıdır. Hakikatin özneliği konusunda varoluşçular için şu sonuç çıkarılabilir: Hakikat iddiası, her varoluşçunun bir öznelcilik, keyfilik ve görelilik taraftarı olduğunu değil ama sadece hakikate ulaşmak isteyen somut bireyin öznel konumuna önem verdiğini ve onun hakikatle olan varoluşsal ilişkisini ifade eder¹¹.

Sonuncu özellik olarak, klasik felsefenin somut olaylardan ve bireyin varoluşsal kaygılarıyla ilgilenmekten uzak duran, dış dünyanın varlığı gibi problemlerle uğraşan, çok fazla akademik ve yaşamdan kopuk anlayışının tersine, aktörün yani öznenin bakış açısından nesnel, kuşatıcı ve nihai bir felsefe yapma anlayışı hakimdir. Hakikatin yegane kriteri olarak hem Kierkegaard hem de Sartre’ye göre ‘yaşanan deneyim’ esastır. Marcel’a göre, gerçeklik, sürekli keşfedilmesi gereken bir gizemdir. Jaspers, “kendi kişisel varoluşumla ulaşamadığım şeyi doğrulayamam” demiştir. Felsefe varoluşsal bir deneyimden kaynaklandığına göre, felsefe gözlemcinin bakış açısından değil, aktörün gözünden yapılmalıdır. Aktörün bakış açısından felsefe yapmak demek, ilk olarak, filozofun ele aldığı problemin, kendi yaşam deneyiminden doğan bir problem olması, ikinci olarak, problem insan olduğu için filozof açısından hayati önem taşıması, son olarak, bireyin faal olduğu bir bakış açısıyla problemlere çözüm üretmesi demektir¹².

Heidegger’e göre, dünya içinde varoluşsal olarak ele alınan insanın varlığı öz ya da dünyayı oluşturan diğer nesnelere karşılıklı ilişki halinde olan özne olarak açıklanamaz. Dünyanın varlığı, varoluşun kendisidir, varoluş ve dünya tek ve aynı şeydir¹³.

Kierkegaard’a göre, “Varoluşsal gerçeklik başkasına aktarılamaz.”. “Varoluşsal kavramların tanımlanmasından kaçınmak istemek, meselenin inceliğini anlamış olmaktır”¹⁴.

¹¹ Gündoğdu, s. 112-122.

¹² Gündoğdu, s.122-124.

¹³ Engin Geçtan, “Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt. 7, Sayı. 1 (1994), s. 13.

Marcel'e göre varoluşun konusu, "Varoluş ile varolanın çözümlenmez birliğidir, varolan ile tek bir beden olan bir varoluştur"¹⁵. Ayrıca Marcel, varoluşun şaşmadan ayrı olarak düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Maine de Biran ise "Her düşünen varlığı bu kadar şaşkına çevirdiği halde, insan, varoluşunun büyük sırrını nasıl düşünmez olur." demiştir¹⁶.

Sartre'ye göre insan, kendi tasarısından başka bir şey değildir, o ancak kendini gerçekleştirdiği ölçüde varolur, o halde insan, eylemlerinin bütününden, hayatının kendisinden başka bir şey değildir. İnsanın gerçekleştirdiği bir aşktan başka bir aşk, sanatsal dehadan başka bir deha daha yoktur. Bir insan hayatından bir şey bağlanarak onu gerçekleştirir ve bunun dışında hiçbir şey değildir. Önemli olan gerçeğin kendisidir, düşler, beklentiler, umutlar ise gerçekleşmemiş bir rüyayı, hayal kırıklığıyla karşılaşmış umutları ve faydasız beklentiler olarak insanı anlatırlar. Burada pozitif değil negatif tarif vardır¹⁷.

Sartre'nin varoluşçuluk görüşlerini üç temel başlık halinde özetlemek mümkündür. Sartre, varoluşçuluğu bir hümanizm olarak niteler. Varoluşun özden önce geldiğini belirtir. İnsanın kişiliği önceden belirlenmemiş ve belirli bir amaca göre yapılmamıştır. Sartre, böylece Leibniz'in Tanrı'nın daha sonra kendisini gerçekleştirmek için önce mümkün insan kavramını tasavvur ettiğini söyleyen akılcı tanrıbilimine karşıdır. Bilimciliğe karşı olan varoluşçuğa göre, insan iyi düzenlenmiş bir mekanizma değildir, kendini mahvetme veya kurtarma konusunda özgür bir varlıktır. İkinci olarak aşkın bir potansiyele sahip insan, bir durum içindedir. Yani insanın bir bedeni, bir geçmişi, dostları ve düşmanları, önünde engeller vardır. Bunun yanında duruma anlamını veren, var olan insandır. Hiçbir durum kendisi bakımından dayanılmaz değildir, ona bu anlamı veren varoluşsal bir başkaldırı projesidir. Son olarak Sartre varoluşçusunda, varolan bir şeyin doğasının olmadığı, yani varoluşa sahip bir varlık olan insanın doğasının da olmadığını belirtir. İnsan diğer varlıklardan farklı olarak varolduğunun bilincinde olan

¹⁴ Foulquie, s. 32.

¹⁵ Foulquie, s. 35.

¹⁶ Foulquie, s. 38.

¹⁷ Tülin Bumin (Ed.), **Felsefe**, İstanbul: Tüsiad Yayınları, 2002, s. 131.

bir varlıktır. İnsan ‘kendisi’ için vardır. İnsan varoluşa sahip olduğu için, yani kendisi aşkın olduğundan, her zaman bir şey olmanın dışına çıkar¹⁸.

Varoluşçuluğun geleceğine yönelik olarak bir takım sıkıntıların olabileceği dile getirilmektedir. Varoluşçuluk ister yabancılaşmadan olsun isterse de otantik olmayıştan olsun, dışarıdan gelen sıkıntılara karşı bir kalkana, bir direnişe sahip değildir. Varoluş felsefelerinde, hem kaygı ve sıkıntı içindeki bir nihilizme hem de tamamlanmamışlığın kısır çalkantılarından tat alan bir nihilizme de düşüş görülebilir. Bunun yanında olumlu anlamda ise, kapanan varoluşçuluk çağında fenomenolojik çalışma, bu felsefenin içindeki düşünümsel entelektüalizmin izlerini keşfedebilir. Yani, tamamlanmamışlık, gerçeksizlik, paradoks ve muğlaklık daha kesin analiz edilebilir¹⁹.

Varlık, varoluş ve varoluşçulukla ilgili açıklamalardan sonra anlambilim ile ilgili incelemeler yapılacaktır.

1.1.1.2.Anlambilim

Varlıklar içerisinde düşünen, konuşan, dinleyen ve hayatını anlamlandıran insan için dil, çok önemlidir. “Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır öğrenmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyülü bir düzendir; düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir”²⁰.

Zihinsel bir işleve sahip olan dildeki kelimeleri anlamlandırmak insan için doğal bir ihtiyaçtır. Anlam ise soyut ve tanımlanması çok zor bir kavramken, aslında gündelik dilde zorlanmadan kullandığımız basit bir kavramdır. Anlam, bir sözcüğü kavradığımızda ortaya çıkan kavranan o şeydir²¹. Anlam, dilsel anlatımların taşıdığı bir içerik olarak kabul edilir²². Bir sözcüğün belirttiği, düşündüğü şeydir. Ayrıca bir

¹⁸ Bumin, s.126-128.

¹⁹ Jacques Colette, **Varoluşçuluk**, Işık Ergüden (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 151-152.

²⁰ Doğan Aksan, **Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, 2. Baskı, Ankara: Engin Yayınevi, 1997, s. 13.

²¹ Demet Taşdelen (Ed.), **Dil Felsefesi**, <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/fel409u.pdf> (01.02.2014), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, s. 6.

²² Güçlü, **Felsefe Sözlüğü**, “Anlam”, s. 66.

önermenin, bir tasarımın, bir düşüncenin ya da yapıtın anlatmak istediği şey olarak da ifade edilir²³.

Psikolojinin son yıllarda ilgi gösterdiği bir kavram olarak anlam ise psikoloji için merkezi bir konudur. Anlam, insan tabiatını anlamamanın esası olup hedefler, inançlar, iyi oluş (saadet), tatmin olma ve yaşam öyküsü gibi birçok psikolojik yapıyı içine alarak insan varoluşunun özünü tanımlayan bir kavramdır²⁴. Anlamın kavramsallaştırılmasına yönelik problemler ise hem psikoloji hem de din psikolojisi bilimlerinin önünde araştırmalar için engel teşkil etmektedir. Spilka anlam konusunda bilimsel bir belirsizlik olmasına rağmen anlamın asli değerini kapsayacak bir kavramın olmadığı belirtmektedir. Bunun yanında anlamı, “duyumsamanın bilişsel önemi, algısal uyarım ve bize verilen bilgi” olarak tanımlamaktadır. Klinger anlamın kastetmek (örn. amaçlamak) ve belirtmek (örn. bir kelime ya da cümlenin çağrışımı ifadesi) şeklinde tanımlar. Baumeister ise, “nesneleri birbirine bağladığına vurgu yaparak nesnelere, olaylar ve ilişkiler arasındaki olası münasebetleri paylaşılmış zihinsel karşılıkları” olduğunu belirtmiştir²⁵.

Anlamın belirli bir bağlamda anılması gerekir. Anlam kuramının merkezinde de fiziki bağlam, ortam, doğa ve gerçeklik vardır. Piaget’e göre, insan önce düşünceyi var eder ve dil yoluyla düşünceyi açıklar. Birey, çevresindeki nesnelere, nesnelere arasındaki ilişkilerden ve bu ilişkilerden doğan düzenliliklerden bir düşünce altyapısı kurarak dil, bu altyapının bir sonucu veya uzantısı haline gelir²⁶.

Anlambilim (Alm. Semantik, Fr. Semantique, İng. Semantics, Yun. Semasemeion: İm) disiplini, kelimenin anlamsal incelemesini teknik olarak ele alan bir bilimdir. Anlam öğretisi; imlerle ya da sözcükler ve önermelerle, onların dile getirdiği anlam arasındaki

²³ Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, “Anlam”, s. 18.

²⁴ Crystal L. Park, “Din ve Anlam”, İlker Yenen (çev.), Raymond F. Paloutzian ve Crystal L. Park, **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, İhsan Çapcıoğlu ve Ali Ayten (çev. ed.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s. 29.

²⁵ Park, s. 30-31.

²⁶ Cemal Çakır, “Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt. 24, Sayı. 3 (2004), s. 247.

bağıntıyı inceleyen bilim dalıdır²⁷. Günümüzde anlambilim alanında, tarihsel gelişmeye ilgi olsa bile, iki temel yaklaşımın egemen olduğu görülür: Sözcükleri bir ‘*gösterge*’ (sign) olarak, simgesel işlevleri olan birimler gibi algılayan anlayış ile dili, bütünlüğü olan bir dizge, öğeleri, sözcükler de içlerinde olmak üzere birbirlerine bağımlı ve birbirlerini sınırlayan bir ‘*yapı*’ olarak ele alan dil görüşüdür²⁸.

Anlambilim alanını insanın düşünce dünyasıyla irtibatlandıran bilim dalı olan dil felsefesi ise, dil-düşünce-dünya ilişkisine dair felsefi soruların tartışıldığı bir alandır. Dil felsefesi belirli bir dili değil, tüm dillerdeki en genel felsefi soru(n)ların tartışılmasını amaçlar. Semantik ise dil felsefesinin en temel alanlarından biridir. Semantik, sözcüklerin nasıl anlam kazandığı, nasıl bir araya gelerek doğru ya da yanlış tezler dile getiren tümceler oluşturduğunu araştırır²⁹.

Anlam ile ilgili, dilin ne olduğu sorusuna verilen farklı yanıtlar ışığında farklı anlam kuramları ortaya çıkar. Filozof John Locke’nin savunduğu öznelcilik kuramı özellikle bilimciler arasında rağbet görür. Anlam ‘*zihin*’dedir. Bir sözcüğün anlamı zihindeki bir ‘*ide*’dir. Anlam, beyindeki nöronların bir tür aktivasyonu olan nörolojik bir olaydır. Frege’nin kuruculuğunu yaptığı gerçeklik kuramına göre ise anlam soyut bir şeydir ve bizden, dilimizden, bilgimizden bağımsız olarak varlığını devam ettirir. Bu kuram, öznelcilik kuramının insan iletişimini açıklayamayacağını savunur. Gerçekli kuramının bilimsel olarak değerlendirilemeyeceğini savunan doğalcılık kuramı, anlamın doğa tarafından oluşturulduğunu düşünür. Dışsallık kuramı ise anlamın kafa içinde değil, dışarıda aranması gerektiğini savunur. Yani ya doğa ya da sosyal topluluklar anlamı oluştururlar. Bütüncülük kuramı, sözcüklerin anlamlarının tek tek değil, bir yapı içerisinden meydana geldiğini iddia eder. Bu yapının bir tümce olduğunu düşünen Frege, sözcüklerin ancak bir tümce içinde bir anlam kazandığını benimser. Kuhn, bu

²⁷ Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, s. 18.

²⁸ Stephen Ullmann, “Anlambilimi”, Ahmet Kocaman (çev.), turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/stephen_ullman_anlambilimi.pdf (12 Eylül 2013).

²⁹ Taşdelen, s. 17.

yapıya ‘bilimsel paradigma’, Wittgenstein ‘dil oyunu’ demiştir. Anlamın varlığını reddeden felsefeler ise ‘negatif anlam kuramları’ denmiştir³⁰.

Anlambilim ile ilgili yapılan açıklamalardan sonra nihilizm ile ilgili incelemeler yapılacaktır.

1.1.1.3.Nihilizm

Latince “nihil” yani “hiç” kökünden, hiçlik teorisi veya öğretisi anlamına gelen nihilizmin ilk terimsel kullanımı Friedrich Heinrich Jakobi (1743-1819) tarafından kullanılmıştır. Ivan Turgenyev (1818-1883)’in “Babalar ve Oğullar” romanı ile yaygınlaşmış, Rusya’da Afanasij Fet, Turgenyev, Tolstoy, Dobroliubov, Pissarev, Çernişevski ve Bakunin tarafından temsil edilmiştir. Alman filozof Nietzsche ise ilk olarak Turgenyev’den nihilizmin izlerini sürmüştür. Nihilizm, dört farklı nitelikte değerlendirilmektedir. İlki, varlığın eksikliği ve yokluğu anlamındaki ontik nihilizm; ikincisi, ahlak değerlerini tanımayan etik nihilizm; üçüncüsü, içinde bulunduğu toplum düzenini yıkmak isteyen sosyal nihilizm ve dördüncüsü, devlet ve toplum düzenlerini ferdin üstünde görmek istemeyen siyasi nihilizmdir³¹.

Nihilizm, hiçbir değer taşımayan görüşlerin ortak adı, anlamsızlık, boşluk ve hiçlik duygularının telkin ettiği bir düşünme ve yaşama biçimi, bir varoluş sorunu şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanında, tarihsel-kültürel yaşamın temelini, derinliğini kaybetmesine, bu yaşamı mümkün kılan ve ‘değersizleşme’lerine, böylece kültürel-tarihsel yaşamın çözülmesine yönelik olarak işaret ettiği, Nietzsche’nin de kendisine görev addettiği nihilizme dikkat etmek gerekmektedir³².

³⁰ Taşdelen, s. 32-33.

³¹ Hüseyin Aydın, “Nihilizm’in Tarihçesi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1 (1986), s. 2.

³² Sebahattin Çevikbaş, “Nietzsche ve Nihilizm, Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 15, Sayı. 2 (2011), s. 70.

Nihilizmin kendisiyle başladığını vurgulayan Nietzsche'ye göre, gerçek felsefe de kendisiyle başlamıştır. Ancak nihilizm, hangi anlamda olursa olsun Nietzsche ile başlamadığını, onun söz ettiğinin etik nihilizm olduğunu belirtmek gerekmektedir³³.

Aslında nihilizmin tarihsel gelişimi Klasik Yunan felsefesinden alınarak günümüze ulaştırılır. Ionia ve Elea okulları, Efes Okulu kurucusu Herakleitos, Sofistler, Septikler, Plotinos, Jaspers, Budizm öğretisi, Leonardo Da Vinci, Afanij Fet, Schopenhauer ve Nietzsche ile devam eder³⁴.

Nietzsche düşüncesine göre nihilizm, Batıda üretilmiş kısa süreli bir düşünme biçimi değil, tarihsel bir olay olup birinin birine karşı savunduğu öğreti değildir. Aslında Batı düşüncesinin temel olayıdır. Nietzsche burada kritik bir görev üstlenir ve Batı kültür ve düşünce tarihinin seyrini, metafizik bakımdan nihilizmin yükselmesi olarak okur³⁵: “Nihilizm, en yüksek değerlerin değerlerini yitirmiş olmaları, herhangi bir amaç ya da hedef konulamamasıdır”. “Varoluşun en yüksek değerlerden biri ile savunulamayacağı inancı ve bir öte dünya ya da kendinde şeyler dünyası varsaymaya hakkımızın olmadığına idrak edilmesidir”. “Hakikatin ve kendinde şeylerin var olmadığı, şeylerin mutlak bir doğaya sahip olmadıklarının kabul edilmesiyle her şeyin anlamsız olarak görülmesi; hiçbir şeye anlam verilememesi ile ortaya çıkan hastalıklı bir geçiş dönemidir”³⁶.

Nihilist felsefenin zıddı olarak ele alınan Nietzsche'nin ebedi dönüş felsefesine göre, o bir şair, bir filozof, bir peygamber olarak görülmektedir. Ebedi dönüş felsefesi, her şeyin geri döneceği inancına dayanır. Nietzsche, ebedi dönüş meselesini, kozmolojik açıdan değil de daha çok varoluşsal, psikolojik ve ahlaksal açıdan sentezler. Ebedi dönüş katlanmak için, duyulmamış bir ahlak gücüne ve cesarete sahip bir insan modelinin gerektiğini ifade etmiştir. Ebedi dönüş, üstün insan bağlamının en güçlü

³³ Aydın, s. 3.

³⁴ Aydın, s. 3-8.

³⁵ Martin Heidegger, **Nietzsche'nin 'Tanrı Öldü' Sözü ve Dünya Resimleri Çağı**, Levent Özşar (çev.), Bursa: Asa Kitabevi, 2001, s. 11-19. (Aktaran: Çevikbaş, s. 70.)

³⁶ Friedrich Nietzsche, **The Will To Power**, New York: Vintage Books Edition, s. 2-3, 13. (Aktaran: Çevikbaş, s. 70)

dokunduğu yer olan bu kritik algıda Nietzsche, ebedi dönüşü ifşa eden dine karşı insana “Sen bir Tanrı’sın ve hayatımda senden daha tanrısal bir şey duymadım” diye söyletmektedir. Ahlaka ise “Bu dünyada yapmayı doğru bulduğun eylemlerin ebedi olarak geri dönebileceği bir şekilde davran!” diyerek ahlak tanımayan bir ahlakçı şeklinde yaklaşan Nietzsche’ye göre, ebedi dönüşe inanç, bu fani hayata korkunç bir ciddiyet kazandırmaktadır. Nietzsche’nin öldürdüğü Tanrı ise, intikam alıcı, cezalandırıcı ve ödüllendirici olan Tanrı’dır. Nietzsche, her türlü aşkın yargıcı yokluğunda insanın en ufak eylemlerine ebediyet ciddiliği kazandırmaktadır. Ahlaksal Tanrı’nın karşısında olan Nietzsche, hayatın tanrısına, hayatın kutsallığına dikkat çekerek dini eğilimini ifade eder ve mistik bir panteizm örneği teşkil eder³⁷.

Nietzsche’nin nihilist olarak gösteriliyor olmasına rağmen Yusuf Kaplan'a göre Nietzsche, nihilizmi putlaştırmamış, çöküşün kaynağı olarak akıllı (antikiteler) ve Hristiyanlık-Yahudilik düşüncesini göstermiştir. Nietzsche, batının putlaştırılmasına karşı diğer kültürlerle açılmanın zorunlu olduğuna dikkat çekerek izafileşmenin, kültürel çeşitliliğin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Batılı akıl ve Hristiyanlığın kullanım versiyonlarının nihilizmin gelebileceği son duraklar olduğunu görerek nihilizme karşı durmuştur. Çünkü Kaplan, “Antikite tecrübeleri, Hristiyanlık tecrübesi ve son olarak modern tecrübe, insanlığa esaslı bir varoluş ve silkiniş imkanı, hayat ve hayatıyet kaynağı sunabilecek dinamiklerden yoksundur. O yüzden Nietzsche’nin bize söylediği tek şey: İzafileşme’dir; radikal şüpheciliktir. Ve tabii, radikal pesimizm’dir. Hatta öyle ki, en fazla iki asır içinde, dünyayı büyük felaketlerin eşiğine sürükleyecek nihilizmlerin beklediğini” ifade etmektedir. Kaplan, Nietzsche’nin Türkçe’de özellikle çeviri hatalarından dolayı ateist, nihilist olarak anlaşıldığını vurgulamıştır³⁸.

Anlambilimle ilgili açıklamalardan sonra hayatı anlamlandırma yöntemlerinden birisi olan logoterapi ile ilgili incelemeler yapılacak, logoterapi ile ilgili kavramlar açıklanacak, din ile logoterapi ilişkisine değinilecektir.

³⁷ Bumin, s.116-118.

³⁸ Friedrich Nietzsche, **Putların Alacakaranlığında ya da Çekiçle Felsefe Yapmak**, Yusuf Kaplan (çev.), İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2008, s. 12-19.

1.1.2.Hayatı Anlamlandırma Yöntemi Olarak Logoterapi

Nihilizmden varlığa ve varoluşa, varoluşsal anlama hatta hayatı anlamlandırmaya geçildiğinde hayatı anlamlandırma yöntemlerinden Logoterapinin kurucusu olan Frankl'a göre insan, davranışları konusunda sorumluluk sahibidir, karar verebilen, iradesi olan bir varlıktır. Sahip olduğu özgürlüğüyle kendi hayatının yönünü belirleyebilir. İnsani yeteneklerini kullanabildiği ölçüde çevresel ve kalıtsal koşullara karşı çıkar. Yeteneklerinin farkındadır. Kendini sürekli aşmaya çalışır. Kendini gerçekleştirme kendini aşmanın doğal bir sonucudur. Anlam ve değerler dünyasını gerçekleştirmekle yükümlü olan insan eşsiz bir varlıktır. Frankl, insanın ontolojik boyutu yani varoluşsal anlam alanı olduğunu belirtir. Benzersiz olan insanoğlu, sorumluluk ve özgürlüğüyle anlam ve değerler dünyasını gerçekleştirmekle mükelleftir. İnsanın temel güdüsü ne haz istemi ne de güç istemidir, bu 'anlam istemi'dir. Güç, anlam için bir araç, haz ise zevk olduğu için bir sonuçtur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine insanın her koşulda bir anlam istemi içinde olması gerekçesiyle karşı çıkar. İnsanı anlammanın en güzel yolu onu sevmektir³⁹.

'Logos', Yunanca bir kelimedir ve 'anlam (sinn)' manasına gelir. Logoterapi gelecek üzerinde yani hastalar tarafından gelecekte yerine getirilecek anlamlar üzerinde yoğunlaşır. Logoterapinin tam karşılığı 'anlam merkezli psikoterapi'dir. Burada 'anlam' kelimesinin açıklığa kavuşturulması logoterapinin anlaşılmasını sağlar. Anlam bir fiilin, bir olayın, bir duygunun yaşanması, bunun idrak edilmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanmasından oluşur. İnsanda öğrenme ve bilme arzusundan başka değiştirme, yönetme ve yeniden düzenleme arzuları da mevcuttur. İnsan anlama ihtiyacını bir ideolojiye, bir dine, bir insana yönelerek giderebilir⁴⁰.

Logoterapi hem insanın varoluşuna hem de yaşamın anlamına önem verir. Bu yaşamsal anlam arayışı temel yönlendirici (güdü) güçlerden biridir. Logoterapi, insanoğlunun yaşamını tekrar düşünmesini sağlayarak anlamlandırmasını ve kendisine yaşamsal bir

³⁹ Ali Ayten, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s.129-131.

⁴⁰ Abdülkerim Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002, s. 26-27.

neden bulmalarını amaçlar. Zaten logoterapinin amacı gerekli ruhsal ve zihinsel olarak donanmış olan modern insana her zaman ve her yerde bir anlamın bulunabileceğini göstermektir. Toplama kamplarında, ölüm oruçlarında, kızgın çöl kumlarını ile kayaların arasında vb. en ağır koşullarda dahi bir anlam bulunabiliyorsa, hayatın genelinde her zaman bir anlam bulunabilir. Anlamın varlığının daimi olması ile ilgili güneş benzetmesi yapılır. Buna göre evren sürekli var olan ancak dönüşüyle bizlerden zaman zaman uzaklaşan güneşi göremesek de sürekli var olduğunu biliriz. ‘Anlam’ da üzüntülerin, felaketlerin, kırıklıkların gölgesinde olabilir⁴¹.

Frankl, logoterapiye yakın olarak “varoluşsal analiz (existenzanalyse)” kavramını da kullanır. Buna göre varoluşsal analiz, varlık içerisinde insanın tekliğini ve bulunduğu konumun anlığını kavrayarak bundan sorumlu olmasını, hayatın varoluşsal olarak algılanması ve bu amaca uygun olarak yorumlanması gerektiğini insana telakki eder. Gerçek misyon, sorumluluk bilincidir⁴².

Diğer psikoterapi ekolleri ile çatışmacı bir tutuma girmeyen logoterapi, aksine onlardan yararlanarak, insanın içinde bulunduğu anlam kapalılığını açmaya, varoluşsal engellenmeyi çözmeye çalışır. Bu bakımdan hem muhatap aldığı kitle geniştir hem de yaklaşımı kuşatıcı bir tavidir. Freudyen ve Adleryan ekollerinden sonra psikoterapideki mevcut eksiklikleri gideren bir teknik olarak ‘Logoterapi’ bazı otoritelere göre ‘Üçüncü Viyana Ekolü’ olarak da adlandırılır. Yaşamsal anlam arayışı Freudyen ekolün ‘haz ilkesi’ne, Adleryan ekolün ‘üstünlük istemi’ne karşıdır.

Logoterapi ile ilgili açıklamalardan sonra logoterapi ile ilgili kavramlar hakkında incelemeler yapılacaktır.

1.1.2.1. Logoterapi Kavramları

Anlam istemi, anlam arayışı yaşamın temel bir güdüsüdür ve içgüdüsel itkilerin ikincil bir ussallaştırması değildir. Bu güdü yalnızca insanın kendisi tarafından bulunabilir, bu açıdan eşsiz ve özel bir yapısı vardır. Anlam istemi her insan için özeldir. İstem,

⁴¹ Bahadır, s. 31.

⁴² Bahadır, s. 27.

insandan insana farklılık gösterir. Aynı zamanda her insanda bir anlam arayışı bulunması dolayısıyla bu çaba evrenselidir. Bütün açıklık ve farklılıklarına rağmen anlam arayışı her bireye açıktır. Ayrıca dünyada gelmiş geçmiş bütün insanları düşündüğümüzde, bu sayı kadar bir anlam isteminden söz edilebilir. Çünkü bahsettiğimiz öznel bir yaşantıdır. Freud cinsel yaşamdaki engellemeyi vurgularken, Frankl ‘anlam istemi’nin engellenmesine önem vermektedir. Sadece savunma mekanizmaları, tepki oluşumları ve yüceltmelerin bir ürünü değildir. İnsan, idealleri için yaşayabilme ve ölebilmeye yetisine de sahiptir. Sosyal bilimler araştırmalarının bir kısmında insanların %80-90 civarının ‘yaşamında bir amaç ve anlam bulmak’ istediği saptanmıştır. İnsanın değerlere olan ilgisi, iç çatışmaların bir kamuflemanı ise bu maskenin düşürülmesi gerekir⁴³.

“İkinci defa yaşıyormuşçasına ve ilk defa şimdi yapmak üzere olduğunuz gibi hatalı hareket etmişçesine yaşayın” özdeyişiyle Frankl, sorumluluk duygusu üzerine düşünmek gerektiğini belirtir. Şu an geçmiştir ve geçmiş değiştirilip düzeltilebilir. Kişi kime, ne için, neye sorumlu olduğunu kendi bulmalıdır. Bu bakımdan logoterapi, diğer psikoteraplere göre hastaya daha az değer yargısı yükler. Logoterapi mantık yürütmekten ve ahlaki değeri canlandırmaktan da uzaktır. Logoterapi bir ressam değil, gerçeği görmemizi sağlayan bir göz uzmanı gibidir. Yaşamın anlamı insanın içinde değil, dış dünyada keşfedilmelidir. Frankl, buna “insanın varoluşunun kendini aşkınlığı” der. Birey, bir ideale ya da bir insana kendini ne kadar çok adarsa o kadar çok yaşamın anlamına dokunmuş ve kendini gerçekleştirmiş olur. Ancak kişi kendini gerçekleştirmeye ne kadar yaklaşırsa o oranda kaçırmış olur⁴⁴.

Belirli bir olayla ortaya çıkan engellenme durumu varoluşsal boyutta daha yoğun, derin ve insana özgü bir hal alır. İnsanın anlam istemi engellendiğinde ‘varoluşsal engellenme’ meydana gelir. Burada varoluşsallık terimi üç anlama tekabül eder. Birincisi, insan olma durumunu; ikincisi, varoluşun anlamını ve üçüncüsü, anlam

⁴³ Viktor E. Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, Selçuk Budak (çev.), 4. Baskı, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009, s. 113-114.

⁴⁴ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 123-126.

istemini ifade eder⁴⁵. Varoluşsal engellenme, insanın sorunları üzerine yoğunlaşmasını ve yeniden düzenlenmesini sağlayan sağlıklı bir uyarıcıdır. Bu uyarıcı dikkate alınmadığında veya kaçıldığında kişi anlamsızlıkla yüz yüze gelir ve varoluşsal boşluğa düşer⁴⁶. Engellenmeye karşı tedbir alınmadığında ise kişide zihin kökenli nevroz olan nöojenik nevroza (anlam arayışının engellenmesi neticesinde yaşanan varoluşsal engellenme ve sorunlardan kaynaklanan nevroz) yol açar. Logoterapi nöojenik vakalarda olduğu kadar, psikojenik ve somatojenik vakalarda da tavsiye edilir.

Varoluşsal engellenmenin aşamadığı durumlarda ve özellikle can sıkıntısı durumlarında varoluşsal boşluk kendini gösterir. Burada Frankl, kendisinin de üzerine tez çalışmasını yaptığı Schopenhauer'e atıf yapar: İnsanlık bunaltı ve can sıkıntısından oluşan iki uç arasında sonsuza kadar mekik dokumaya mahkumdur. Depresyon, intihar girişimleri, uyuşturucu, saldırganlığın temel güdüsü varoluşsal boşluk olmadan anlaşılabilir. Varoluşsal boşluk para istemi, haz istemi gibi kılıf ve maskelerle kendini gösterebilir. Örneğin; kamp hayatında on iki sigarayla bir çorba takas edildiğinde, sigara içen biri yaşama direncini kaybeden ve bunu kolay kazanamayan biri olarak görülüyordu⁴⁷. Başka bir örnekle; elektrikli tel örgülere koşarak kesintisiz ölüm tehlikesinden tamamen kurtulmak isteyen bir mahkum da⁴⁸ anlamsızlık duyguları içinde yer almaktaydı. Frankl'a göre anlamsızlığın perde arkasında sosyojenik nedenler vardır. Bu durumu Frankl, şöyle açıklar: "Hayvanların aksine bugün insanlara, ne yapması gerektiğini söyleyen içgüdüleri yoktur. Aynı şekilde günümüz insanına nasıl davranması gerektiğini söyleyen gelenekler de kalmamıştır ve çoğu zaman insan, ne istediğini de bilmiyor görünmektedir. Bu durumda o, ya başkalarının yaptığını yapmak ister ya da başkalarının kendisinden yapmasını istediklerini yapar (Uyuşumculuk-Totalitercilik)"⁴⁹.

⁴⁵ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 114-115.

⁴⁶ Bahadır, s. 128-129.

⁴⁷ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 22.

⁴⁸ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 33.

⁴⁹ Bahadır, s. 131.

Varlığın hiçbir anlamının olmadığına inanan ve insanın biyolojik, toplumsal ve ruhsal koşulların bir sonucu veya çevrenin ve kalıtımın bir ürünü gözüyle bakan nihilizm felsefesi, özel bir kitle nevrozu olan varoluşsal boşluğu doğurur. Bu anlamda psikoterapi nihilizmin farklı varyantlarından da kurtulmalıdır. Olmadığı takdirde insanın özgürlüğünü reddeden bir psikoterapi modunda ölümcüllüğü besleyen bir yapıya bürünür. Frankl hem bir profesör hem de bir toplama kampı mahkumu olarak, özgürlüğü, koşullara karşı bir tavır alma özgürlüğü olarak yorumlamaktadır⁵⁰.

Eğer ruh sağlığı en kötü şartlarda bile yaşamını sürdürüyorsa, yaşamda en etkili olan şey anlam bilgisidir. Frankl, Nietzsche'den şu alıntıyı yapar: “Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasıl'a dayanabilir.” Yerine getirilmesi gereken görevleri olduğunu bilen insanlar, yaşama şansı en büyük olan insanlardır. Bunun örneklerini Nazi toplama kampları, Japon, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam savaş tutuklusu kamplarındaki insan gerçekleri üzerinden verir. Ruh sağlığındaki gerilim ölçüsü, kişinin ulaştığı şeyle ulaşması gereken şey arasındakine ya da ne olduğuyla olması gereken arasındakine dayanır. Bu gerilim insanda yapısaldır ve ruh sağlığında vazgeçilmezdir. İnsana yaşamına bir anlam vermesi yönünde meydan okunduğunda gizli kalmış anlam istemi uyanır. İnsanın ihtiyaç duyduğu şey, gerilimsiz bir durum değildir, tersine uğruna yaşanılabilir bir gaye için mücadele etmesidir. Bu potansiyel anlam çağrısının ihtiyaç duyduğu şey 'homeostasis' (denge) değil, 'noödinamikler'dir. Yani kutbun birinde kişinin, diğerinde anlamın bulunduğu çift kutuplu gerilim hattındaki varoluşsal dinamiklerdir. Terapist, hastada yaşamsal anlam yönünde gerilim yaratmalıdır⁵¹.

Freud'un nevrozlara ilişkin görüşleri, çatışan bilinçdışı güdülerin neden olduğu kaygıda yoğunlaşırken Frankl, nevrozları bir takım gruplara ayırarak noöjenik kökenli nevrozlara dikkat çeker. Bu nevroz türü, acı çeken insanın varoluşsal bir anlam ve sorumluluk duygusu bulamayışına odaklanır.⁵² Ruhsal kökenli olan (psikojenik) nevrozlara karşıt olarak zihin kökenli bir nevroz olan noöjenik nevrozlar varoluşsal sorunlardan yani 'çözümlememiş zihinsel bir problem, aşılması zor bir vicdani çatışma

⁵⁰ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 144.

⁵¹ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 118-120.

⁵² Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 8.

ya da ağır bir varoluşsal kriz gibi değer ve anlamla ilişkili psikolojik sorunlardan⁵³ kaynaklanır. Bu açıdan psikoterapi değil logoterapi yapılmalıdır. İnsanın çektiği acılar veya çatışmalar nevrozlardan değil varoluşsal engellemelerden kaynaklanıyorsa bu insani bir eylemdir. İnsanın anlam arayışının her durumda ruhsal bir hastalıktan kaynaklandığı düşünülmemelidir. Bu durumda terapistin görevi, varoluşsal kriz boyunca hastaya yol göstermektir. Farkındalık kazandırma açısından logoterapi, psikanalize benzer, ancak bilinçaltındakilerle kısıtlanmak yerine varoluşsal anlam istemini ortaya çıkarmaya çalışır. İnsanın temel ilgisi, sadece içgüdüsel doyumlar sağlamak veya çatışan istekleri uzlaştırmak değil, yaşama dair bir anlam çabası içinde olmaktır⁵⁴.

Logoterapinin psikanalizden farkını inceledikten sonra logoterapi hakkında daha ayrıntılı açıklama aşağıda yapılmıştır.

1.1.2.2.Psikoterapötik Bir Teknik Olarak Logoterapi

Logoterapi, nevrozların gelişimine ön ayak olan bütün kısır döngülü oluşumları ve geribildirimleri merkezden alarak pekiştirilmelerini ve beslenmelerini önler. Hastanın yaşamın anlamıyla karşı karşıya bırakılması veya ona karşı bir farkındalık oluşturulması nevrozu yenme yetisine katkıda bulunur. Psikanalizdeki gibi insanın hayatının anlamını sorgulaması nevrotik bir davranış olarak yorumlanamaz.

Ayrıca Frankl'ın logoterapide kullandığı 'trajik üçlü' olarak isimlendirdiği acı, suçluluk ve ölümlle ilişkilendirilen durumlara karşı insanın iyimser olduğu ve böyle kaldığını savunur. Bu durum 'her şeye rağmen yaşama evet demek nasıl olur?' sorusunu beraberinde getirir. Yani, en kötü koşullarda bile potansiyel olarak var olan yaşam elimizden gelenin en iyisini yapmamızı sağlar. Doğal olarak iyimserlikle birlikte acı, bir insan başarısına dönüşebilir, suçluluk altındaki kişi daha iyiye yönelebilir ve yaşamın

⁵³ Bahadır, s.129.

⁵⁴ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 116-117.

geçiciliği sorumluluk alma gücü verebilir. Dolayısıyla insanın mutlu olmak için bir nedeni (anlam arayışında başarılı olmak) olmalıdır⁵⁵.

Hümanistik psikoloji-fenomenolojik yaklaşım-varoluşçu psikiyatri ile yorumlanan logoterapi; yorumlama, yüzleştirme ve ikna etme metotlarını kullanarak varoluşçu psikoterapiler içinde bir teknik ortaya koyan tek yaklaşımdır.

İlk olarak paradoksal (çelişik) niyeti (paradoxical intention) özellikle saplantılı ve fobik olaylarda uygulanır. Burada “arzu, düşüncenin babasıdır” deyişi “korku, olayın anasıdır” şeklinde değiştirilmeye çalışılır. Tıpkı korkunun korkulan şeye yol açması gibi zoraki bir niyet de zorla arzulanan şeyi olanaksız kılar. Frankl, buna “aşırı-yüksek niyet” der ve özellikle cinsel nevroz olaylarında gözlendiğini belirtir. Aşırı niyete ek olarak, aşırı dikkat ya da aşırı düşünme patojenik olabilir. 1939’da tanımlanan çelişik niyet tekniği, korkunun, korkulan şeyi yarattığı ve aşırı niyetin, arzulanan şeyi olanaksızlaştırdığı gerçeğini içerir⁵⁶. Hastanın korkudan korkma korkusu, korkuyu artırır. Dolayısıyla fobiler bazen kaygının yükseldiği durumlardan kaçma çabasından kaynaklanır. Dolayısıyla Frankl’a göre, kişinin korktuğu ortamla yüz yüze getirilerek fobinin gelişmesi engellenir. Fobik vakalarda hasta korktuğu şeyi yapar, saplantılı-zorlanımlı vakalarda ise korktuğu şeyin olmasını özendirmeye çalışılır. Örneğin, sınav öncesi başarısız olacağına inanan bir öğrenci paradoksal niyet tekniğini uygulayarak kendisini ‘nasıl olsa başarısız olacağım için, başarısız olmak için elimden geleni de yapabilirim!’ şeklinde yönlendirerek korkusunu aşmıştır. Aynı şekilde gece yatmadan önce kapıyı sık sık kontrol eden bir hasta, kapıyı iki dakika içerisinde kaç kere kontrol edebileceğinin istenmesi üzerine ilk zamanda aptalca gelmesine rağmen zorlanımından kurtulmuştur.⁵⁷

⁵⁵ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 149-150.

⁵⁶ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 136-138.

⁵⁷ Frankl, **Duyulmayan Anlam Çığı: Psikoterapi ve Hümanizm**, Selçuk Budak (çev.) Ankara: Öteki Yayınları, 1994, s. 101-106.

Farklı bir bakış açısı getiren ve yeniden anlamlandırma imkanı sağlayan diğer bir teknik olan düşünce odağını değiştirme (dereflection) özellikle cinsel nevrotik yönelimli hastaların tedavisinde kullanılır⁵⁸.

Bu kısımdan sonra logoterapi ile din hakkınca açıklamalar yapılacaktır.

1.1.2.3. Logoterapi ve Din

Eserlerinde dine dair görüşleri kısıtlı olmasına rağmen Frankl, dindar bir kişiliğe sahiptir. Teorik açıdan, logoterapinin din ile ilgisini daha çok teolog logoterapistler açıklamışlardır. Ancak dini açıdan terapötik yönü ise teorik altyapısına göre çok azdır. ‘İnsanın Anlam Arayışı’ kitabında dönemin zihni özelliklerini ve Müslümanlara bakışını yansıtan bir kavram olarak ‘müslüman’, perişan, kendini bırakmış, hasta, bir deri bir kemik görünen ve fiziksel olarak daha fazla çalışamayan ve kısa süre içerisinde gaz odalarına gönderilen birini ifade eder⁵⁹.

Frankl’a göre din, dini kurumların kabul ettiği Tanrı algısının çok üzerinde bir mahiyete sahiptir. Tanrı’yı insanlaştırmaya dönük (insanlaştırılan tanrı) antropomorfik Hristiyan teolojisine karşıdır. Çünkü din, insana özgüdür ve insanın iç yaşantısında saklı bir değere sahiptir. Bu değerlerin kişisel altyapısını veren de Tanrı’dır. Tanrı, insanın derinlerindeki şiddetli özlemin nihai konusudur. Frankl, sistemleştirdiği din görüşünü, ‘Gizli Tanrı’, ‘Bilinçdışı Tanrı’ ve ‘Bilinçdışı Dindarlık’, kavramlarıyla açıklar. Bu kavramları Zebur’da geçen ‘Gizli Tanrı’ kavramından ve Helenistik kültürde geçen ‘Bilinmeyen Tanrı’ kavramından almıştır. İnsani boyutun üzerinde ve ötesinde olan tanrısal boyuta ulaşamayan insan için Tanrı gizlidir. Tanrıyla dua yoluyla iletişim halinde oluruz. Buna göre insan, ilk varoluşundan beri farkında olmadan Tanrı’yı içselleştirmiştir. İnsanın bağlandığı Tanrı, ‘Bilinçdışı Tanrısı’dır. Tanrı insan ile aktif bir iletişim içinde olan yüce bir varlıktır. Burada kastedilen bilinçdışında bir tanrı üretilmesi ve bilinçdışının, benliğin tanrılaştırılması değildir. Tanrı insanın içindedir derken etkisinin varlığından söz edilir. ‘Bilinçdışı Dindarlık’ ise bilinçdışı yoluyla

⁵⁸ Frankl, **Duyulmayan Anlam Çılgığı: Psikoterapi ve Hümanizm**, s. 101.

⁵⁹ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s.34.

bağlanılan ve içselleştirilen bu ilişkinin yaşayışıdır. Ancak insan, bilinçdışı varlıklar tarafından sürüklenen, tercih yapamayan bir varlık değildir. İnsan, özgür irade sahibi, dini tercih imkanını bilen ve sorumluluğunun bilincinde olan bir varlıktır. Burada özellikle dini, içgüdülere ve dürtülere hapseden psikoloji ekollerinin tanrı anlayışına karşı bir duruş vardır. Bireyin bilinçdışı dindarlığı, bireyden bağımsız gelişen kolektif bir tanrı tasarımı yoluyla değil, kişisel kararlara bağlı özgürce gelen bir tercihtir. Din varoluşsal olduğu için insan, seçme hürriyetine ve sorumluluğuna sahiptir⁶⁰.

Yaşamsal anlamın her zaman bulunabileceğini söyleyen logoterapiye göre insanoğlu, anlamı, nihai varoluşu yani Tanrıyı bulmakla yükümlüdür. Nihai anlam, zorunluluk gereği insanın anlam yetisini aşar. Amaç hayatın anlamsızlığına katlanmak değil, yaşamın koşulsuz anlamlılığına aklen kavrama yetisinden yoksun oluşa dayanmaktır. Bu bakımdan logos (anlam), logic (mantık) den daha derindir. Kişinin dini inancı ve tinsel kaynaklarından yararlanmasına kimse itiraz edemez⁶¹.

Vicdan da bu ilahi etkiden güç alır. Vicdan yüce varlık ile insanın bulduğu yerdir. Bu bakımdan dindar olmayanlar da vicdanlarındaki bu bağlantıyı fark etmeyen, yanlış değerlendiren insanlardır. Dindar olmayanın bitiremediği mesele, vicdana dair var olan ahlaki bilincinin nereden geldiğiyle ilgilidir. Kişinin anlam arayışında son durağı vicdandır.

Hem etik açıdan hem de teknik olarak logoterapi, insanın Tanrı'ya inanıp inanmadığını sorgulamak durumunda değildir. Çünkü diğer psikoterapiler gibi akla ve tarafsızlığa dikkat etmesi gerekir. Bu açıdan din, ruhsal kurtuluşu telakki ederken, logoterapinin meselesi insanın ruh sağlığına yöneliktir. Amaçsal olarak bakıldığında dindarın nihai noktası, psikoterapiye göre daha derin bir yere sahiptir.

Logoterapi-din ilişkisi temel olarak dört açıdan ele alınabilir:

a. Hem din hem de logoterapi, insanın ruhsal eğitimi ile ilgilenerek onun psikososyal bütünlüğüne önem verir.

⁶⁰ Ayten, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, s. 136-141.

⁶¹ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 133.

- b. Her ikisi de insan-Tanrı, insan-insan, insan-eşya ve bireysel varoluş ilişki yumağından anlama ulaşmaya çalışır.
 - c. Her ikisi de temel insani değerler üzerine odaklanır.
 - d. Her ikisi de insanın kendisinin ötesinde özverili davranmasını, fedakarlığını, kardeşlik bilincinin değerini vurgular⁶².
- Bunlarla birlikte logoterapiye yönelik bir takım eleştiriler de yapılmıştır.

Logoterapiye Yönelik Eleştiriler

Her psikolojik ekol gibi Frankl'ın logoterapisi de bir takım problemlere sahiptir. Psikoterapideki yeri tartışmalı olan logoterapi, bazen hümanistik psikoloji olarak değerlendirilirken bazen de varoluşçu ve fenomenolojik psikiyatrilere özdeşleştirilmektedir⁶³. Bahadır, Langle'den referansla logoterapinin içinde kaldığı güçlükleri anlatır. Buna göre⁶⁴;

- a. Frankl, logoterapiyi açıklamaya çalışırken bir takım felsefi, anlaşılması güç izahlara girişerek kapalı bir altyapı oluşturur.
- b. Varoluşçulukla ilgilenen araştırmacılar, doğası gereği konuyla ve kendileriyle yüzleşir. Bu varoluşsal yüzleşme logoterapinin anlaşılmasına ve hatta reddedilmesine neden olabilir.
- c. Logoterapinin malzemesi yoruma dayalı olduğu için araştırmacının bireysel değerlendirmesi altındadır. Dolayısıyla logoterapi temel çizgisinden çıkarak farklı mecralarda seyredebilir.

Logoterapiye yönelik eleştirilerden sonra varoluşsal anlam ve din hakkında açıklamalar yapılacaktır.

1.1.3.Din ve Varoluşsal Anlam

⁶² Bahadır, s. 40.

⁶³ Ayten, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, s. 136.

⁶⁴ Abdülkerim Bahadır, "Psikoterapide Yeni Bir Yaklaşım: Viktor Frankl ve Logoterapi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 9, Sayı. 9 (2000), s. 14.

Bu bölümde inanç kavramına yakın olarak iman ve din gibi kavramlar da yakın anlamlarda kullanılmıştır. Ayrı kavramlar olmalarına rağmen farklı kaynaklarda aynı anlamın vurgulandığı görülmektedir.

İnsan bilinç sahibi bir varlıktır. Bundan dolayı çevresinde cereyan eden olaylara karşı duyarsız kalamamaktadır. Tarih boyunca insan evreni, kendi hayatını, hayatını derinden etkileyen olayları, yaşamın ve ölümün anlamını merak etmiştir. Hayatı anlamlandırma, insanın varlığının başlangıcı ile eşdeğer kabul edilmektedir. Modernite öncesi insan basit ve sade yaşamıyla hayatın anlamını bulma ve bu anlama göre hayatını inşa etme konusunda zorluklar yaşamazken modern dönemde insanın her şeyi kontrol edebileceğine yönelik inancıyla bu inşa süreci bir yıkım sürecine girmiştir. Postmodern dönemde ise bu yıkım süreci zirve yapmıştır. İnsanoğlunun her şeyi kontrol edebileceğine dair inancı sebebiyle kendisini, kontrol etmeye çalışıklarının kontrolüne bırakmıştır. Dolayısıyla hayatını anlamlandırmaya yönelik insani çaba konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. İnsan, ister bilinçli ister bilinçsiz yapsın, içinde bulunduğu durumu, hal ve hareketlerini anlamlandırmak zorundadır. Hayatı anlamlandırma insan olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Bu konular özellikle varoluşçu bakış açısının ilgisini çekmiştir. Varoluşçu düşünür ve psikologlar bu konuların birey için büyük bir kaygı kaynağı olduğunu vurgulamışlar ve deneyimlenen bu endişe halini varoluşsal kaygı olarak tarif etmişlerdir. Özellikle logoterapi, bu anlamlandırma sürecini psikolojiye uygun bir tarzda adapte etmeyi başarabilmiştir. Çağdaş psikoloji ekollerinin de geçmişteki indirgemeci bakış tarzlarını bırakarak çok yönlü tekniklerle insana yaklaştığı görülmektedir. Logoterapi, dinin verdiği varoluşsal cevapları yadsımadığından dini, insanı çaresiz bırakan, kısıtlayıcı bir bakış ile değil aksine dinin insanın varoluşsal ihtiyaçlarına en güçlü cevabı verdiğini düşünerek insanın dine yönelmesini teşvik eder. Bu bakımdan insanın en temel algısı, en zor şartlar altında bile insan kendisine bir değer, bir hedef üretmek varoluşsal anlam arayışına dahil olabilir. Diğer türlü insanın varoluşsal boşluğa, anlamsızlığa düşmesi kaçınılmazdır. Eğer bakış açısını değiştirebilirse, tekrar varoluşuna yönelik işlerlik kazandırabilir.

Yaşamın anlamını keşfetmek yolunda logoterapinin dikkat çektiği temel güdü insanın anlam arayışıdır. Anlam arayışı doyurulması zorunlu eşsiz, özel bir yapı içerisindedir. Anlam ve değerlerin “savunma mekanizmalarından, tepki oluşumlarından ve

yüceltmelerden öte bir şey olmadığını” savunan otoritelere karşı Frankl, insanın sadece savunma mekanizmaları üzerine yaşamayacağını ve sadece tepki oluşumları üzerine ölemeyeceğini vurgular. Ona göre, insan idealleri ve değerleri için yaşayabilme ve ölme yetisine sahip bir varlıktır⁶⁵.

Burada anlam kavramını açıklamak gerekmektedir. Baummeister’e göre anlam, “adapte olmak, dünyayı kontrol etmek, öz-düzenleme ve aidiyetlik için bir araçtır. Gerçekten de o dünyada her şey için kullanılabilen en iyi araçtır”⁶⁶.

Logoterapi, özellikle anlamın varoluşsal yönüne vurgu yapar. Bedenin canlılığı için ruhun önemi ve işlevi ne ifade ediyorsa, ruhsal varoluşun canlılığı için anlam o derece önem ve işleve sahiptir⁶⁷.

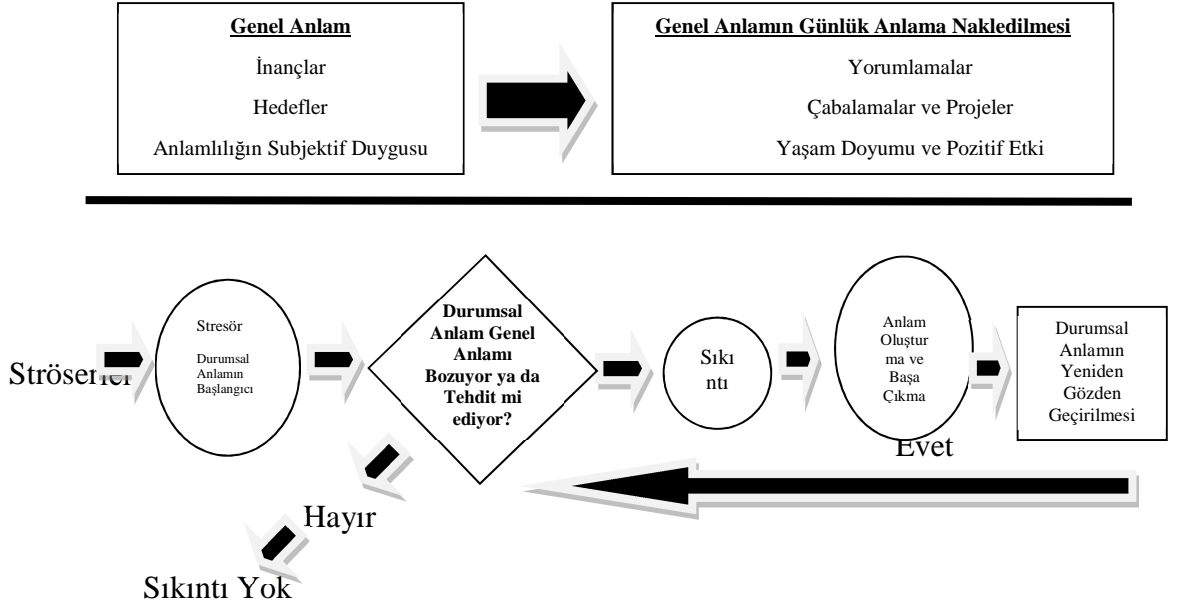
Logoterapiye göre, anlamlandırma hayatın asli ve birinci güdüsüdür. Baumeister, bireylerin günlük esaslar üzerine hayatlarının anlamını aktif olarak oluşturduklarını ve buradaki anlamın her bir hareket ve düşüncenin parçası olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki şekilde güçlü bir arzu, istek, tolere etme ve geri çekilmeye tamamlanan bir tutku derecesinde insanın anlama olan ihtiyacını betimlemeye çalışmıştır⁶⁸.

⁶⁵ Frankl, **İnsanın Anlam Arayışı**, s. 113.

⁶⁶ Park, s. 31.

⁶⁷ Erwin Reisner, **Krankheit und Gesundheit, Eine theologisch-philosophische Sinndeutung**, Letner Verl. Berlin- Dahlem, 1956, s. 22 (Aktaran: Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma**, s. 23).

⁶⁸ Park, s. 30-31.

Şekil 1: Hayatı Anlamlandırma Modeli

Not: Din, genel anlamın (inançlar, hedefler ve subjektif anlamlılık duygusu) sıkça başvurduğu bir araçtır.

Yukarıdaki şekilde, insan var oluşunun merkezi olan anlamın 'genel anlam' (küresel- evrensel-geniş anlam) ve kriz ya da zor durumlarda 'anlam oluşturma' şeklinde iki temel yönü anlatılmaktadır. Şeklin üst kısmında küresel anlamın bileşenlerinden bir model ortaya konularak bu anlamın günlük yaşamda nasıl ifade edilebileceği resmedilmektedir. Alt kısım ise, anlam oluşturma sürecini göstermektedir. Küresel anlam, hayatın genel anlamına atıfta bulunur ve inançlar, hedefler ile öznel duygular şeklinde kısımlardan oluşur. Küresel inançlar (farazi dünyalar, kişisel teoriler veya dünya görüşleri) ise hakkaniyet, hukuk, talih, hakim olma, öngörülebilirlik, uyum, yardımseverlik ve şahsi incinme gibi geniş kapsamlı inançlardan oluşmaktadır. Küresel hedefler, insanlar için oldukça önemli olan, başarılması ve sürdürülmesi gereken idealler, durumlar veya hedeflerdir. Bu hedefler hiyerarşik bir düzen içinde iç içe yerleşik olup planlar, eylemler ve davranışlar hakkında notlar verir. Küresel hedeflerin temel yönü, sürdürülebilir hedefleri içermesi veya bireyin halihazırda sahip olduklarını içermesidir. Öznel anlam duygusu ise anlamlılık duyguları, herhangi bir anlam duygusu ya da hayatın amacıdır. Anlamlılık, insanın amaç ve hedef duygusu taşıması, planlara ve

niyetlere sahip olmasıdır. Nihai hedeflere yönelmiş olma duygusu bireyde anlamlılık duygusu oluşturmaktadır⁶⁹.

Hayata bilinçli bir katılım, hayatın fırsat ve imkanlarından yararlanma ve onu zenginleştirmeyi ifade eden anlam arayışı süreci, kendini gerçekleştirme ve kendini aşma, ruhsal özgürlük, karar verme, problem çözme ve adaptasyon gibi temel güçlerden beslenir. İlk defa Jung tarafından kullanılan kendini gerçekleştirme kavramı, bireyin kişisel potansiyellerini keşfederek onlara işlerlik kazandırması olarak tanımlanır. Kişisel özelliklerini tanıyarak yol alan bireyin varoluşunu anlamlandırmaya yönelik çabaları kendini gerçekleştirme sürecinde ona önemli bir potansiyel kazandırır. Ancak kendini gerçekleştirme kavramı beşeri sınırlara sıkıştırılarak algılanmamalı onu manevi, aşkın ve kutsal yönüne dikkat ederek nihai noktayı hesap etmek gerekmektedir. Frankl'a göre, kendini gerçekleştirme kutsal ile bir bütünlük kazanır ve kendini aşmanın bir ürünü olarak ortaya çıkar. İkinci bir güç olarak varoluşsal özgürlük, insana özel, hayati bir temel niteliktir. İnsanın özgür iradesiyle beraber içinde bulunduğu koşullar itibariyle kendisi, çevresi ve bağlı olduğu inançla ilgili sorumluluk ve görev alanlarına sahiptir. Bu anlamda insanın özgürlüğü, kuşatıldığı koşullar sebebiyle tamamen bağımsız değildir. Bir kader mahkumu olmayan insan, varoluşunun ona sunduğu çerçeve içerisinde özgür iradesini kullanabilir. Son olarak insanın içinde bulunduğu şartlara yönelik problem çözme ve adapte olma gücü vardır. Sürekli değişim ve gelişim halindeki insan kişiliği, engellenme ve çatışmalardan ötürü bir takım zorlanmalara ve sapmalara uğrayabilir. Bu yönde insanın kendi halini tekrar gözden geçirmesi ve bir planlama yapması, dolayısıyla kendisiyle yüzleşerek problem çözmesi ve adapte olması zorunludur⁷⁰.

Anlam oluşturma bir sürece göre işlemektedir. Anlam oluşturmak, hayatın anlamının tersine travmatik yaşam olayları, tatsız yaşantılar, altüst olma, ihlal edilme olduğunda küresel hayatın anlamını yeniden kurmak için gayret etme sürecidir. Birçok travma ve stres teorisi, bireyin küresel inançları ve hedefleri engellendiğinde sıkıntının meydana

⁶⁹ Park, s. 32-34.

⁷⁰ Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma**, s. 49-57.

geleceği belirtir. Bu sıkıntı bir anlam krizidir. İnsanlar, olayların arka planını anlamaya çalışarak, dünyadaki düzene dair adaletle ilgili sorular sorarak, çile çekmenin doğasını düşünerek anlam kriziyle karşılaşır. Olaya yüklenen anlam ile küresel anlam arasındaki farklılık birey tarafından analiz edilir. Aradaki tutarsızlıklar, kontrol, anlaşılabilirliğin kaybedilmesini azaltabilmek amacıyla insan, motive olmak ister. Böylece inançlar, hedefler gözden geçirilir ve reforme edilir. Din ise, insanların karşı karşıya kaldığı varoluşsal sorunları anlama veya sorunlara çözüm bulma ihtiyacını gidermeye çalışır. Yani din, hayatın küresel anlamında geniş kapsamlı ve sıklıkla merkezi bir konumdadır. Din, varoluşsal olarak kuşatıcıdır, rasyonel cevapların tükendiği yerde insan güçlerinin sınırları hakkında konuşarak nihai anlam, düzen ve emniyet sağlayabilen özelliğiyle dikkat çeker⁷¹.

Anlam sistemini, amaçlar, tutumlar, inançlar, hedefler, değerler, kendini tanımlama ve nihai ilgi oluşturur. Bu öğeler, duygu ve davranışlar vasıtasıyla kendilerini ifade ederler. Dindar ya da manevi bir kişinin nihai ilgisini kutsalın tabiatı, Tanrı'nın insanlarla olan ilişkisi, benlik ve diğer yönlerden bu dünya ve bu dünyanın ötesinde (ahiret) her şey bu kavramları oluşturabilir. Bu kavramlar birbirine zıt iki kutbu içerir. Güçlü bilinç ve bilinçaltı öğelerini birbirine bağlar. Anlam sistemi insanların dışa yansıyan/süzülen davranışları olarak ortaya çıkmamakla beraber bilişsel yapılarında bulunur. Evrensel değerleri de kapsayan bütün amaçlar ise bir şekilde nihai ilgiyle bağlantılı olarak genel amaçlara hizmet eder ve kutsal bir rol üstlenir. Psikolojik zihinsel süreçlerin dinamik bir dizisi olan anlam sisteminin bilişsel, duygusal, güdüsel ve davranışsal unsurları birbirinden bağımsız değildir, birbirleriyle etkileşim halindedir ve dinamik olarak inanç bağlamı çerçevesinde bireyin tüm karakterini etkiler⁷².

Yaşamın ve ölümün anlamı gibi insanın varoluşsal problemlerine en kapsamlı çözümler dinsel gelenekler tarafından verilmiştir. Her din inananlarına neden yaşadıklarına ve nasıl yaşamaları gerektiğine dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. “Din, tüm varoluşu ele

⁷¹ Park, s. 35-38.

⁷² Raymond F. Paloutzian, “Din Değiştirme ve Manevi Dönüşüm: Bir Sistem ve Anlam Analizi”, Celal Çayır (çev.), **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, Raymond F. Paloutzian ve Crystal L. Park (derl.), İhsan Çapcıoğlu ve Ali Ayten (çev. ed.), s. 103-104.

alıp yorumlayan; varoluşun bilinmeyen pek çok yönünü, sunduğu tatminkar cevaplarla açıklığa kavuşturup anlamlandıran eşsiz bir sistemdir”⁷³. Bu bağlamda insan yaşamında ve adaptasyon sürecinde dinlerin rolü büyüktür. Fakat bir dine inanan her birey, hayatını anlamlandırmada, yaşamına yön vermede ve hayata dair problemlerini çözmede dini inançlarını etkili bir şekilde kullanamamaktadır. Başka bir deyişle birey inanmasına karşın, inançları kişisel yaşamına hiçbir şekilde yön verememektedir.

Bireyin dine yönelik bir inanç veya imanı için bilişsel bir faaliyete ihtiyacı vardır. Bu faaliyet için ise iman edilecek varlık alanına dair bir ön bilgi edinmesi şarttır. Yani bireyin inanç ve amel/ibadet tarzına temel teşkil eden esaslar/amentü için bilişsel bir muhteva gerekmektedir. Deneysel olmayan bu bilgi, temelde vahye dayalıdır ve değişime açık değildir. Vahiyle gelen bilgiler, değer hükmü taşıdıkları için bireysel tutumlara şekil verme potansiyeline sahiptirler. Bunlar aynı zamanda varlığı ve oluşu idrak edip anlamlandırmaya yönelik tesir edebilirler⁷⁴.

İnsan, karşılaştığı hadiseleri, içinde yaşadığı alemleri anlamaya çalışır. Bu zihinsel bir istektir ve insanın temel güdülerinden bir tanesidir. Anlama isteğini insan farkında olmadan yaşar ve ancak klinik şartlar içinde yaşadığı dünyanın sınırlarına dair ihtiyaçlarını dile getirebilmiştir. Varlıklar ve fonksiyonları olmadığında insan kişiliğinin varlığı da tartışılır. Efsane ve semboller, dünyayı düzenleyerek insanı bir yere konumlandırır. Kendini çok sınırlı olarak gören bir insan zihninde, kainat ve toplum düzenli ve akla yatkın bir bütündür. Dolayısıyla insan ancak kendini anlamlı bir bütün içerisinde hissettiğinde kişiliğini ve asıl görevini tanıyabilmektedir. İnsan, bu anlamlı bütün içinde bir yere yerleşmek istiyorsa bir bağ kurmalı ve görevinin sınırı belirlemelidir. Anlamlı bir sistem olan din ise, varoluş içinde kendini bir yere yerleştirmeye imkan veren bir başvuru çerçevesidir. Bu açıdan din, realiteyi yorumlar, kimliğin bir tanımı vasıtasıyla insanı bu realite içine yerleştirir ve hayat için bir rehber sunar. Yani din, zihni muhtevalar sistemi olarak görev yapar⁷⁵.

⁷³ Abdülkerim Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma**, s. 15.

⁷⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **İnanç Psikolojisine Giriş**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013, s. 49.

⁷⁵ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, 5. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 115-116.

Bilim ve din tarafından konu edilen, ancak bilimin açıklamakta güçlük çektiği bir takım zihni problemlere, din cevap vermeye çalışır: 1. Dünya ve yaşam nasıl başladı? gibi bilim ve mantık tarafından hiç cevap verilemeyen sorunlar. 2. İzdırak ve ölüm gibi hayatın kabul edilmesi çok zor olan yönleri. 3. Temel sosyal hakların pek çoğundan mahrum fertler ve gruplar gibi, engellenme ve mağdur olmanın özel şekilleri. 4. Bilim adamlarınca henüz açıklaması yapılamayan şuur, yaratıcılık, estetik ve mistik tecrübe gibi tabii olaylar. 5. Zihni meseleler olarak ifade edilen kimlik problemleri ve hayatın gayeleri⁷⁶.

Hayatın anlamı üzerine yapılan tüm bu açıklamalardan sonra inanç, din ve dindarlık kavramları incelenecektir.

⁷⁶ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 117.

1.2. İnanç, Din Ve Dindarlık

Bu bölümde inanç, din, dindarlık, inancın boyutları, maneviyat, dindarlık tipleri ile ilgili kavramsal açıklamalar ve literatür araştırmasına yer verilecektir.

1.2.1. İnanç

Günlük dilde sıklıkla kullanılan kelimelerden biri olan inanç, sözlükte itikad, bir şeye bağlanmak, doğrulamak, güvenip dayanmak ve kalben huzur ve tatmin içerisinde bulunmak anlamlarına gelmektedir⁷⁷. Farklı dillerde örneğin, Fransızca'da 'croyance', İngilizcede 'belief', Arapçada 'iman, itikad, kanaat', Almancada 'glaube, überzeugung' kelimeleri ile karşılanmaktadır. İnanca "hem kesin olmayan bir bilgi veya kanaat hem de müşahhas gerçeklere dayanan bir hükmün ifadesi", "ihtimalin bütün derecelerini içine alan, şüpheden sıyrılmış, tam bir kabul ve tasdik"⁷⁸, "kişisel güvene dayanarak kabul veya reddetme"⁷⁹ anlamları verilmiştir.

İnanç gelişimi teorisyenlerinden Fowler inancı, "bir kişinin sonul bir çevreyi açık veya örtük (inanılan karşısında zihinsel farkındalığın gelişmemesi durumu) olarak ahenkli imgelemesi bağlamında kendi diğer ilişkileri kurgulamasının altında yatan bilme, değer verme ve kendini adama eylemleri" şeklinde tanımlamaktadır. Fowler'ın kuramı üç temel öge etrafında gelişir: Birey-Toplum-Değerler. Yani, her birey bulunduğu toplumun değerleriyle (Tanrı, para, lüks, cinsellik) karşılıklı bir etkileşim kurmak durumundadır. Toplumun en üst değerleriyle etkileşim içerisinde olan birey yaşadığı dünyayı bu değerlere göre kurgulayabilir, anlamlandırabilir ve kendini adayabilir⁸⁰.

Vergote ise dini, bir inanç sistemi olarak görür. Burada diğer bilgilerle karşılaştırılmayan bir bilgi alanına ait olan tabiatüstü varlık ya da varlıklar ile ilişkili düşünce, davranış ve tecrübeler bütünü anlatmaya çalışır. Din ile irtibatlı inanmak fiili, birine güvenle bakmak, birine güvenmek anlamına gelir.

⁷⁷ Mu'cemu elfaz, Cilt. I, s. 232-235 (Aktaran: Hayati Hökekleli, **Din Psikolojisi**, s. 156).

⁷⁸ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s.71.

⁷⁹ Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, "İnanç", Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975, s. 101.

⁸⁰ Üzeyir Ok, "Bir Aktivite Sistemi Olarak 'İnanç': İnanç Sistemine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt. V, Sayı. 4 (2005), s. 118-121.

Özellikle Hristiyanlığın kavramsal boyutunu irdeleyen Vergote, “inanıyorum” lafzını kişinin Tanrı’nın tezahürünü, vahyini ve İsa’daki eylemini tasdik ederek Tanrı’ya güvenle bağlanması şeklinde açıklar. Yani gerçek olarak görmek, güvenmek, bir değer vermek gibi anlamlarda kullanılır⁸¹.

Allport ise inancı, “kendisine saygı duyduğumuz bir duygusal objenin varlığının tasdik edilmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Her tür olumlu duygu kaçınılmaz olarak inancın bir derecesine sahiptir. Aynı şekilde olumsuz duygular da reddedilen objelerin varlığına ilişkin inancı içerir. İnançsızlık ise negatif ya da reddedici bir cevap ya da tavır biçimi olarak karşımıza çıkar. İnanç arzusunun tecrübe edilmesinden sonra gelir. Düzensiz ve tereddütlü bir reaksiyonu ifade eden şüphe ise kanıtın önceki inançla ya da bir inancın diğeriyle çatışması durumunda ortaya çıkar ve inançsızlığın erken bir aşamasını ifade eder⁸².

Özcan, inancı meydana getiren unsurları sistematize etmiştir. Bu unsurlardan birinin eksik olması durumunda diğerlerinin de eksik kalacağı söylemiştir. Bunlardan birisi, süje yani zihin; diğeri, obje yani inanç konusu olan şeylerdir. İncanın oluşumuyla ilgili, çeşitli filozofların iman tanımından hareketle iç ve dış faktörler belirtilmiştir. İç faktörlerden zihinci etken, inancı zihni faaliyetin bir eseri, zihni bir eylem olarak görür. İradeci teoriler ise, ilahi iradenin bir ürünü olup akılla temellendirilemez. Son olarak duygu faktörü ise inancı bir duygu olarak yorumlayarak inancın his ve duygu boyutuna vurgu yapar. Dış faktörler inancın var olabilmesi için inanç objelerinin süjeye yani zihne ulaşmasına vesile olan araç ve kaynaklardır. Bunlar, herhangi bir vesika, kitap, kişi, otorite olabildiği gibi bireyin inanç objesiyle direkt ilişkisini vurgulayan kişinin kendi tecrübe ve tanıklığıdır⁸³.

İnanç ‘her hangi bir şeye inanmama’ durumunu da içeren tüm inanış türlerini kapsar. Dünyevi ve uhrevi veya semavi veya beşeri diye bir ayrımı yoktur.

⁸¹ Antoine Vergote, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, Çev. Veysel Uysal, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999, s. 174-175.

⁸² Gordon W. Allport, **Birey ve Dini**, Bilal Sambur (çev.), Ankara: Elis Yayınları, 2004, s. 117-118.

⁸³ Hanifi Özcan, **Epistemolojik Açıdan İman**, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002, s. 55-65.

İnançla ilgili açıklamalardan sonra dini inançla ilgili incelemelere yer verilmiştir.

1.2.1.1.Dini İnanç

İnsan ruhunu kavramaya yönelik anlama çabalarından birinin dini inanç olduğu şüphesizdir. Çünkü dini inanç araştırıldığı taktirde, insanın hem iç dünyasına dini yönden bir açılım yapılmış hem de dini yaşayışı ya da tecrübesi derinlikli olarak anlaşılabilir olacaktır⁸⁴.

Dini inanç kavramı din psikolojisi disiplininde dinin ibadet, tecrübe (duygu), bilgi ve etki boyutlarıyla birlikte beş boyutundan biri olarak ele alınır. İdeolojik boyut olarak da isimlendirilen dini inanç, ilahi varlığa bağlanma ile ifade edilir. Dini inançlar dini hayatın özünü, çekirdeğini oluşturur⁸⁵. Dini inançlar, dinlerin sahip olduğu kabul ilkelerinden oluşur. İnanandan da bu ilkelerin kabul edilmesi istenir. Başlangıç noktasını da “kabul ve tasdik” oluşturur. Bahsedilen esaslara itaat edilmesi ve uyum sağlanarak görevlerin yerine getirilmesi beklenir. Kimi inançlarda ilkeleri kabul ile birlikte davranışta ve pratikte uygulama şart olarak sunulur⁸⁶.

Vergote, dini inancı iman olarak görür ve bir minnettarlık, saygı, güven ve sevgi bağı kuran bazı diğer ilişkiler gibi bir bağlanma ve taahhüt olan imanın (dini inancın) kendi ilkeleri ve ifade edici unsurları ile canlanmadığı taktirde yok olacağını, öleceğini belirtir⁸⁷.

Dini inancın gelişmesini sağlayan faktörleri tespiti yönelik araştırmalar özellikle iki ana sebebin etkin rol oynadığını göstermektedir. Bunlardan ilki, insanın doğuştan sahip olduğu ve fitrat olarak addedilen dini istidat ve kabiliyetler iken ikincisi, insanın içinde yaşadığı toplumsal çevre ve kültürel değerleridir⁸⁸.

⁸⁴ Kerim Yavuz, “Günümüzde Din Psikolojisi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 8 (1988), s. 254.

⁸⁵ C. Y. Glock ve R. Stark, “On The Study Of Religious Commitment”, **Religious Education**, 57 Research Supplement (1962) s. 98-110 (Aktaran: Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 74-75)

⁸⁶ Peker, **Din Psikolojisi**, s. 73-74.

⁸⁷ Vergote, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, s. 177.

⁸⁸ Kerim Yavuz, “Dini İnancın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 7 (1986), s. 139.

Bu iki farklı bakış ve insanın niçin inandığına dair insanoğlu var olduğundan beri sorgulama ihtiyacı duymuştur. Esasen insan, niçin var olduğuyula ilgili cevapları bilmek ister. Kimi insanlar kendisinden üstün bir varlığa, bir yaratıcıya inanma gereği duyarken, kimisi örneğin varlığın tesadüfi olduğunu öne sürerek bir yaratıcıya inanmama gereği hissetmemektedir. Bütün bu inançların doğasına ilişkin temel motivasyonlar psikolojik, sosyolojik, duygusal, zihinsel, kültürel birçok etkene dayanmaktadır. Burada motivasyon (güdülenme) kavramını açıklamak yararlı olacaktır. Güdülenme, gereksinimi tatmin edici ya da amaca yönelik davranışın düzenlenmesi anlamına gelen genel bir terim olarak tanımlanmaktadır⁸⁹.

Güdüsel ihtiyaçlar davranışlarımızı yönlendirerek bizim tercihlerimizde etkin rol oynarlar. Hareketlerimizi bilinçli olarak seçebilmek de içsel dürtü ve dışsal teşvik olarak bilinçli tercihin önüne geçen iki kaynaksal etken söz konusudur⁹⁰. Organizmayı belirli bir nesneye veya duruma iletmek yönünde fiiliyata sevk eden itici güç olan, ruhsal, fiziksel bir etkinliğe yönelten bir süreç olan motivasyonda genel bir enerji kaynağı söz konusudur. Aynı zamanda bir davranışın doğasını, kuvvetini, devamlılığını etkileyen motivasyon, ihtiyaç ya da itki düzeyi, ulaşılmak istenen nesnenin ya da varlığı, ihtiyaçla çatışabilecek farklı ihtiyaçların varlığı gibi etkenlerle şekillenir. Günümüz psikoloji literatüründe motivasyon, uyarılma, dikkat, kaygı, geri denetim, pekiştirme gibi, süreçlerle ilişkilendirilerek birincil ve ikincil iki kategori şeklinde incelenir. Bunlar, açlık, susuzluk, cinsellik vb. ihtiyaçlardan oluşan fizyolojik veya organik kategori ile rekabet, kişisel ilgi, yakınlık, sevgi vb. ihtiyaçları içeren sosyal veya ruhsal kategoridir⁹¹.

İnsanın sosyal ya da ruhsal ihtiyaçları kapsamına giren inanma ihtiyacının temel güdülerine ilişkin betimleme yapmak inancı anlamada yardımcı olacaktır. Bir dini davranışın ortaya konulabilmesi, bir duygunun yaşanabilmesi için bireyin davranışları

⁸⁹ Rita L. Atkinson ve Diğerleri, **Psikolojiye Giriş**, Yavuz Alogan (çev), 2. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2002, s. 713.

⁹⁰ Rita L. Atkinson ve Diğerleri, s. 385.

⁹¹ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, “Güdülenme”, 2. Baskı, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2003, s. 514-515.

ve duyguları kadar amacının yani ‘niyet’inin de incelenmesi gerekir. Hz. Peygamber’in (sav) “eylemler niyetlere göredir” mealindeki hadis-i şerifi amaç ve davranış arasındaki bağı vurgulaması açısından önemlidir. Buna göre, davranıştan önce niyetin ahlaki değer ve sorumluluğu ön plandadır⁹².

Brentano’ya göre, insanın hayatının temel karakteristiği olan zihinsel davranışta amacımızı temsil eden bir objeye niyetleniriz. Her an anlama, karşılaştırma, yargılama, onaylama, onaylamama, sevmek, nefret etmek, korkmak, benimsemek, tapmak ile meşgul olan birey her zaman bir şeyler dener. Brentano, bireyin davranışsal yönüne dikkat kesilen Amerikan psikoloji anlayışının tersine, bireyin kendisini düşüncesinin objeleriyle ilişkilendirmek için gösterdiği çabayla ilgilenmektedir. Allport ise, Brentano’nun zihinsel sübjektif ilgisini, din alanında genişleterek, duygunun zihnin sadece statik bir uyumu veya ilgili fikir ve değerlerin toplandığı bir depo olmadığını, zihinsel hayatın en önemli parçası olduğunu belirtir. Katolik teolojisine göre ise niyet dört farklı derecede ifade edilir. Birincisi, amaç gerçek anlamda ifade edildiğinde niyet gerçek olur. Harekete geçildiğinde niyet zihinde tutulur. İkincisi, birey önceden arzulamış olduğu bir şeye niyetlendiğinde dinamikleşir fakat niyet tekrar edilmez. Üçüncüsü, bir niyet uygulanmadığında bir alışkanlık ortaya çıkmış olur. Bu durum kararın verilip geri dönülmemesine rağmen zihinden silindiği veya davranış ortaya çıkmadığında söz konusudur. Dördüncüsü ise, niyetin yapılmadığı durumlarda birey, güvenle fırsatın farkına vararak bir karara varabilir. Bu durum, ‘niyet sahibi olmaya doğru bir eğilim’ olarak değerlendirilir. Son olarak din psikolojisinde niyetin geleceğe yönelik özelliğine vurgu yapılır. Amerikan psikolojisinin geleceğe yönelik belirsiz algısına nazaran bireyin, neyi başarmak ve ne olmak istediği daha çarpıcı görünür⁹³.

Dini güdülerin ortaya çıkış nedenleri bireyden bireye farklılık göstermektedir. Engellenme, çaresizlik, sosyal mahrumiyet, ölüm korkusu, ölümsüzlük arzusu, ahlaki motivasyon, kimlik arayışı ve bütünlük arzusu, zihinsel motivasyon, sosyal uyum gibi güdüler çıkış sebepleri olarak değerlendirilmektedir. Dini tatmin edilmemiş arzuların bir

⁹² Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 83.

⁹³ Allport, **Birey ve Dini**, s. 142-146.

tezahürü olarak gören indirgemeci yaklaşım, onun gerçek dışı bir olgu, asılsız bir idrak, bir yanılsama olduğunu iddia eder. Bunun yanında insan, tehlikeler ve felaketler karşısında bir kurtarıcıya ve ilahi talebe muhtaç durumdadır. Bu davranış tarzı ‘psikolojik kendiliğindenlik’ olarak da yorumlanmaktadır. Ancak psikolojik mekanizma ile dini kültür çevresi etkileşim içerisindedir. Din konusunda psikolojik ve sosyolojik birçok teori, dini davranışı ‘mahrumiyet’ kavramıyla açıklamaktadır. Bu durumda din, acımasız dünyanın iç çekişi, ruhsuz dünyanın ruhu, insanların afyonu, gerçeği değiştirme ve gerçekten kaçma olarak değerlendirilir. Ancak modern anlamda psikoloji iki farklı telafi imkanını belirtir. İlki, psikopatolojik duygusal hayal gücü; diğeri, kendisiyle bir tatminsizliğin veya zayıflığın aşıldığı faaliyettir. Din burada, ruh sağlığını koruyucu bir fonksiyona sahiptir. Ölüm karşısında ise insan, dine bir teselli ve tatmin kaynağı olarak bakabilir. Günümüzde ölümü inkar etme, ölüme meydan okuma, ölümü isteme ve ölümü kabullenme şeklinde dört farklı kültürel veçhe görmek mümkündür. Özellikle dini ahiret inancı ile insanın özünde var olan egosantrik ölümsüzlük algısı arasında mesafeler söz konusudur. Bunun yanında din, insana iyi, kötü, günah, sevap anlayışlarını göstererek belirli ahlaki hedeflere yönelterek motivasyon sağlar. Şahsiyet açısından ise, din kimlik karmaşası içindeki insana yol göstererek tutarlık bir kimlik modeli ve yaşama şekli sunar. Çeşitli sıkıntılar, patolojik haller ve güvensizlik duyguları içindeki insan, dine sığınarak problemlerini azaltabilmektedir. Zihinsel açıdan anlam arayışı içindeki insana din, realiteyi yorumlamak, insanı bu realiteye yerleştirmek ve hayat için bir rehber sunmak vasıtasıyla üç yönlü bir fonksiyona sahiptir. Ayrıca din, toplumla yani sosyal uyum, sosyal bütünleşme ve ahlaki değerlerle ilişki içerisindedir⁹⁴.

Dini inancın ‘her hangi bir inanca’ göre kutsal ve aşkın olanla bir farkı vardır. Her dini inanç ‘inanç’ kapsamında değerlendirilebilirken, her inanç ‘dini inanç’ kapsamında değerlendirilemez.

İnanç kavramını inceledikten sonra iman kavramını irdelemek gerekmektedir. Arapça bir kelime olan iman, “emene” kökünden türer ve “güven duygusu içinde tasdik etmek,

⁹⁴ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 83-119.

doğrulamak, kabullenmek” anlamlarına gelir⁹⁵. Aynı anlama gelen ve “akade” kökünden türeyen itikad kelimesi de vardır⁹⁶. Terimsel açıdan iman, “Allah’ın varlığını ve birliğini ve Hz. Peygamber’in Allah Teala’dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümleri (zarurat-ı diniye) kalp ile tasdik etmek, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabullenip teslim olmak”⁹⁷ demektir.

Din psikolojisi açısından iman, birey ile Tanrı arasındaki psikolojik bir ilişki ve bilgi olarak değerlendirilir. Tanrı’nın varlığına ilişkin herhangi bir önermede bulunmadığından birey merkezli bilişsel bir olgu perspektifiyle imana yaklaşır. Dolayısıyla ilkesel açıdan da imanın doğruluğu sorgulanmaz. Çünkü imanın deruni, sübjektif, deneysel olmayan bir duygu veya keşif olduğu kabul edilir. Dini bilginin somutlaştırılmasını beklemek pozitivist yanlığdan ötürü gelir. Nitekim William James’in dini tecrübeye verdiği önem ile Sigmund Freud’un sübjektif şuura olan güvensizliği bu zihinsel çatışmanın ürünüdür⁹⁸.

İnanmada bir takım psikolojik hadiselerin iç içe geçtiği kabul edilir. Din psikolojisi de iç içe geçmiş bu durumları araştırır. Vahye dayalı inançların getirdiği aşkın, kutsal, varoluşsal teklifler bir iman sözleşmesi içinde güven ve bağlılık sunar. Birey ise bu dini tebliği kabul ve ret içerisinde değerlendirir. Çok boyutlu olan iman biliş, duygu, irade ve davranış boyutlarından oluşur. Bu boyutlar birlikte etkide bulunarak davranışa tesir eder. Bireyin muhatap olduğu temel konu ise Allah’a iman’dır. İman, İkbâl’in deyişiyle “bir ben’in başka bir ben ile ilişkisi”, Buber’in deyişiyle “ben-sen ilişkisi”dir. İman ancak “kabul ve tasdik”, “itaat ve teslimiyet”, “güven ve sevgi” ve “ibadet ve ahlak” bağıyla tam olarak gerçekleşebilmektedir. İman, bilişsel bir yapıya sahip kabul ve tasdik, iradi bir yapı olan itaat ve teslimiyet, duygusal bir yapı olan güven, sevgi ve

⁹⁵ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, “Amene”, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995, s. 27.

⁹⁶ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, “Akade”, s. 583-584.

⁹⁷ Ahmet Saim Kılavuz, “İman”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006, s. 919.

⁹⁸ Ali Köse, **DİA**, “İman”, C. 22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 214.

fedakarlık, davranışsal bir yapı olan ibadet, bağlılık ahlakı ve yararlı iş olmak üzere dört farklı yapıdan oluşur⁹⁹.

Psikolojik anlamda imanın kaynağına yönelik olarak farklı yorumlar dile getirilmiştir. İlk olarak İslam düşünce geleneğinde ‘doğal inanma yeteneği’ olarak ifade edilen fitrat kavramı, İslam üzere yaratılış, iman veya inkar üzere yaratılış, tevhid şuuru üzerine yaratılış ve tarafsız bir yaratılış şeklinde farklı yaklaşımlarda insanın inanç ile ilgili yönelimi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Biyolojik görüş ise, başlangıçta imanın içgüdüsel olduğunu varsaymış, nihai aşamada insanın bir ‘Tanrı geni’ne sahip olduğunu savunmuştur. Evrimsel görüş, Freud’un da desteklediği gibi, imanın içgüdülerin yönlendirilip olgunlaştırılması sonucu ulaşılan insani bir gelişim olduğunu varsayar. Diğer bir görüş ise, imanı, insanın sonsuz (sınırsız, aşkın, mutlak, kutsal vs.) olanla karşılaşmasının neticesi olarak görür ve onu sonsuzluk duygusuna dayandırır. Bu görüşün tersine, sınırsız olanın anlaşılabilmesinin insanın kendi sonluluğunun idrakinde olmasına bağlayan görüştür. Son olarak imanın kaynağını, öncelikle insanın kendini bilmesine ve tanımasına bağlayan ve Jung, Tillich, Allport gibi psikologlarca farklı şekillerde ifade edilen görüş vardır¹⁰⁰.

İnanç kavramı terminolojide özellikle iman kavramıyla karıştırılmaktadır. İnanç bilgi, fikir, kanaat ve imanı içine alan daha genel bir anlamda kullanılır. Her iman, inanç özelliğine sahip olmasına rağmen her inanç, iman aşamasında olmayabilir. İman, tahkiki ya da sorguyu imkansız bulduğu durumlarda devreye girer. Allah’ın varlığına yönelik olan tabiatüstü inançlar iman kategorisi kapsamındadır¹⁰¹. Benzer şekilde her Müslüman inançlıdır ancak her inançlı kişiye Müslüman denilmez. Yani inanç kavramı imana göre bir umumiyet belirtirken, imanda bir hususiyet söz konusudur¹⁰². İnanç fikri, felsefi ve teolojik değerlendirilirken, iman, fikri yönü olan dini anlamda ele alınır. Bütün

⁹⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **İnanç Psikolojisine Giriş**, s. 47-56.

¹⁰⁰ Mehmedoğlu, **İnanç Psikolojisine Giriş**, s. 56-71.

¹⁰¹ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 156-157.

¹⁰² Üzeyir Ok, “İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi”, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 2 (3-4 Kasım 2007), s. 550.

güçlüklerin kaynak noktası da burasıdır¹⁰³. Ayrıca “inancın, imana göre daha genel, toplumsal, ilkel, kesin, kanıtlı, statik, bilişsel yanının ağır bastığı, buna karşın imanın daha özel, riskli, bireysel, duygusal, gelişmiş olduğu, nesnesine karşı pozitif duygular içerdiği” belirtilmektedir¹⁰⁴.

İnancın kapsamıyla ilgili doğrusal bir çizgi düşündüğümüzde inançsızlık, şüphe, kanaat, iman ve bilgi kavramları şu şekilde kategorize edilebilir:¹⁰⁵

İnançsızlık	Şüphe	Kanaat	İman ve Bilgi
0	%50	%75	%100

Şekil 2: İnanç Kategorisi

Şekilde görüldüğü gibi inancın başlangıç noktasını inançsızlık oluşturur. Şüphe, zihnin bir inancın varlığına veya yokluğuna yönelik olarak dilemmada kaldığı inanç durumunu ifade eder. Bir inanca kanaat adı verildiğinde aynı konu üzerinde farklı düşüncelerin geçerliliğinden bahsedilir. İnancın en üst boyutu olan bilgi ve imanda doğruluğu kanıtlanan kesin hükümlere yönelik bir inançtan söz edilmektedir. Buradan hareketle inanç herhangi bir hükmün kısmen ya da tamamıyla kabulü veya bu hükmün reddi ya da ondan şüphe duyulması durumunu ifade etmektedir.

Bir inancın oluşumu için belirli aşamaların olması gerekmektedir. İlk olarak fitratın varlığı üzerine düşünülür. İnsan yaratılış gereği inanma eğilimine sahip olmaktadır. Fıtrat, yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş anlamında kullanılır. İlk yaratılışla beraber varlığın temel yapısının, karakterinin dış tesirlerce etkilenmemiş hali olarak tanımlanır. Allah’ın ilk yaratılıştaki her insan için belirlediği değişmesi mümkün olmayan farklı inanç ve bunun sonucu olan nihai mutluluk veya bedbahtlık; Allah’ın Adem’in

¹⁰³ Michael Wyschogrod, “Belief and Action”, **Religious experience and truth; a symposium**, Sidney Hook (ed.), 1961, Newyork, New York University Press, s. 181. (Aktaran: Özcan, **Epistemolojik Açıdan İman**, s. 99.).

¹⁰⁴ Hasan Kayıklık, “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 1 (2005), s. 137.

¹⁰⁵ Peker, **Din Psikolojisi**, s. 72.

neslinden, dünyaya gelmeden önce iman ettiğine dair aldığı ikrar ve misak; her çocuğun yaratılışta Müslüman olmadığını, sadece Müslüman doğanları kastettiği gibi farklı yorumlamalar bulunmaktadır¹⁰⁶. Genel olarak kabul edilen görüşe göre, çocuk dini bir kabiliyete sahip olarak dünyaya gelir. Bu dini kabiliyet ve istidat fitrat olarak adlandırılır¹⁰⁷. Fitratın “yaratılışın ilk saf halini ifade eden bir kavram olarak kabul edildiği; gelişip olgunlaşmaya ve hatta değişip bozulmaya elverişli olduğu; insanlardaki doğal dini eğilim, biliş, bağlanma ve ilişkisellik özelliklerine işaret ettiği, dolayısıyla çok boyutlu anlaşılması gerektiği” ifade edilmektedir¹⁰⁸.

Allport, inancın oluşumunu üç aşamada açıklar. Bunların birincisi sayılan ‘işlenmemiş kabul’ aşamasında, özellikle çocuklarda ‘sözlü realizm’ denilen duyu, hayal ve işitme yoluyla edinilen inançlar söz konusudur. İkinci aşamada “rasyonel düşünme”nin etkisi görünür. Eğer birey, bir bağlılığı ilgilendiren bütün imkansızlıklarla yüzleşmediği takdirde, bağımsız yargılama içinde olması mümkün değildir. Son aşama, “üretici düşünce” ile sembolize olmuş, şüphe ve kabullerden sıyrılmış olgunlaşmış inançlardan oluşur.¹⁰⁹

İnanç kavramını tam olarak bir tanım içine almak zor olmakla beraber ‘bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu’ olarak tanımlanmıştır. Ancak kullanıldığı yer ve şekle göre çeşitlilik arzeden inancı dört aşamada değerlendirmek mümkündür. Birinci aşama olan “dürtü-tepki” (stimulus-response verbalism) aşamasında kişi üzerinde bir tepki oluşturmayan, çevre, taklit, otorite, sosyal baskı ve güvenlik arayışı gibi nedenlerden kaynaklanan, belirli ezber listelerinden oluşan bir profil vardır. “Zihni kapsayıcılık” (intellectual comprehension) inancın pratik sonuçları gözlemlenmezken zihni meşguliyet söz konusudur. “Davranışsal görünüm” (behavioral demonstration) aşamasında ise fiil eylem birlikteliği kendini gösterir. Son aşama olan “kapsamlı düşünme” (comprehensive integration) durumunda inancın kat sayısı yükselir ve kemal noktaya

¹⁰⁶ Hayati Hökelekli, **DİA**, “Fitrat”, C. 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, , s. 47.

¹⁰⁷ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 124.

¹⁰⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **İnanç Psikolojisine Giriş**, s. 58.

¹⁰⁹ Allport, s. 139.

varır. Doruk inançların yaşandığı bu evrede temel yaşam içgüdüsüne dahi karşı çıkabilen bir inançla iman etmek söz konusudur¹¹⁰.

Dini inançla ilgili açıklamalardan sonra din ile ilgili incelemelere yer verilmiştir.

1.2.2.Din

Etimolojik açıdan incelendiğinde, Arapça bir kelime olan dinin, isim olarak “deyn” kökünden geldiği görülür. “Deyn” bir dini, bir inancı benimsemek, ikrar etmek, kabul etmek demektir¹¹¹. “Örf, adet, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükafat, millet vb.¹¹²” anlamlarda kullanılır. Genel olarak din kelimesi, “ceza ve karşılık, İslam, örf ve adet, zül ve inkıyad, hesap, hakimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, şeriat, itaat gibi kavramlarla yakından ilgilidir. Ayrıca Arami-İbranice’de din, ‘hüküm’; Pehlevi’de din, daena; Soğdca din kelimesi, ‘din, mezhep’; Sanskritçe’de ise darm veya dr̥m ‘din, inanç’ anlamlarına gelir¹¹³.

Batı dillerinde ‘religion’ kelimesiyle ifade edilip, ‘religere’ ve ‘religare’ köklerinden gelmesi nedeniyle, Allah’a korku ve saygı ile bağlılık ile kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma manalarına geldiği görülür¹¹⁴.

Türkçe’deki kullanılışı itibarıyla kastedilen duruma göre farklı anlamlara gelir. Allah tarafından konulan ve vazifelendirdiği peygamberler vasıtasıyla akıl sahibi insanlara tebliğ edilen, onlara dünya ve ahirette kurtuluş yollarını gösteren sistem, İslam, Müslümanlık ilk kastedilen anlamdır. Daha sonra Allah’a iman ve ibadet konusunda tutulan yol; inanç sistemi; bir dini inancın kaideler bütünü; dini his, inanç, iman; yol, şeriat; kıyamette herkese dünyada yaptıklarının karşılığının verilmesi; mesuliyet, sorumluluk; ibadet, tapınma; tefrika makamında ortaya çıkan inanç, aşk, sevgi gibi farklı manalara gelir¹¹⁵.

¹¹⁰ Hülya Alper, **İmanın Psikolojik Yapısı**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002, s. 31-32.

¹¹¹ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, “Deyn”, s. 290.

¹¹² Ragıp el-İsfahani, **Müfredat**, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, s.253.

¹¹³ Günay Tümer, **DİA**, “Din”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt. 9, s. 312.

¹¹⁴ Adnan Adıvar, **Tarih Boyunca İlim ve Din**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s.13-14; Peker, s.22; Uysal, s.17.

¹¹⁵ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Din”, 2. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005, s. 315.

Dini terminoloji açısından din kavramının anlamını, İslam bilginlerinin Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ışığında yaptıkları şu tanımda görmek mümkündür: “Din, her konuda insanları, akıllarını, irade ve isteklerini kullanarak, hayra götüren, böylece dünya ve ahiret kurtuluşuna ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah'ın gönderdiği ilahi esasların bütünüdür¹¹⁶”. Elmalılı Hamdi Yazır, “Hak Dini Kur'an Dili” adlı tefsirinde dini, akıl sahibi bireylerin kendi tercihleriyle onları iyi ve hayırlı davranışlara yönlendiren, Allah'ın koyduğu ilahi bir düzen olarak tanımlar. Burada dini hak ve batıl olmak üzere ikiye ayırarak hak dinin muhatabının akıl sahipleri, şartının ise akıl ve özgür seçim olduğunu belirtmiştir¹¹⁷.

Dinin varlığı üzerine sorgulamalar insanın varoluşsal sorgulamalarına değin uzatılmaktadır. Bu sorular, insanın kendi öz varlığı hakkındaki bilinç ile meydana çıkarak şuur ile birlikte gelişir. İnsanın insanlıkla ilgili ilk başarıları din olgusu üzerinedir. Zira insanlığın bütün manevi idrakleri dinden sonra ortaya çıkarlar. Çünkü din, varoluşsal temel bir problemdir¹¹⁸.

Psikologlar, psikoloji biliminin kurucusu kabul edilen Wundt'tan başlayarak din üzerinde mütalaada bulunmuşlardır. “Kimine göre din bir nevroz ve yanılsama olarak görülürken, kimine göre de ruhun vazgeçilmez gıdası gibi görülmüştür¹¹⁹”.

Davranışçı ekolün önemli temsilcilerinden Wundt dini, “her sonlunun sonsuz alanda yaşaması hakkındaki vasıtasız bir şuur¹²⁰” şeklinde açıklar.

Freud'a göre, tarih boyunca uygarlığa asılı kalan din, insanlığın saplantılı nevrozudur. Din, çocukların saplantı nevrozu gibi, Oedipus kompleksinden yani babayla olan ilişkiden kaynaklanmıştır. Din, hem bir bireysel saplantı nevrozu gibi saplantısal kısıtlamalara neden olurken hem de gerçeğin inkarıyla beraber bir yanılsamalar

¹¹⁶ Ahmet Hamdi Akseki, **İslam**, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1996, s.53.

¹¹⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Sıtkı Güllü (Sadeleştiren), 2. Baskı İstanbul: Huzur Yayınları, Cilt. 1, 2005, s. 89.

¹¹⁸ Kamuran Birand, “Dinin Mahiyeti Üzerine”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt. VI/1-4, 1959, s. 120.

¹¹⁹ M. Rahmi Balaban, **Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim-Ahlak İman**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1950, s.45-51.

¹²⁰ Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968, s. 27.

sistemini kapsamaktadır. Evrensel nevroza saplanan dindarlar, kişisel bir nevroz geliştirme yükümlülüğünden kurtulurlar. Bastırma yoluyla gelen bütün etkiler, analitik bir tedavide olduğu gibi, zihnin ussal işleyişinden doğan ürünleri kullanarak yeniden biçimlendirme süreci içerisinde ortadan kaldırılabilir¹²¹.

Jung, dini ‘religio’ kelimesinin anlamına uygun olarak formüle edilebilen özel bir zihin durumu diye ifade eder: “Şöyle ki güçler olarak anlaşılan, ruhlar, şeytanlar, tanrılar, yasalar, idealler yahut her ne ad verilirse verilsin insanın dünyasında ciddiye alacağı kadar önemseydiği güçlü, tehlikeli, yardımcı ya da kendini feda edercesine seveceği ve tapacağı kadar da anlamlı ve güzel bulduğu şeylerin, muayyen dinamik etmenlerin dikkatli bir gözlemi ve hesaba katılmasıdır¹²²”. Jafee, Jung’un ruhsal hastalıkların tedavisinde hastalarının dinsel görüşlerini önemseydiğini ve pek çok nevrozun ruhun dinsel niteliğinin göz ardı edilmesinden kaynaklandığını düşündüğünü belirtmiştir. Zaten Freud ile Jung arasındaki görüş farklılığı temelde din-nevroz ilişkisine yükledikleri anlamda belirmektedir¹²³. Jung psikolojisinde, “Tanrı tarafından açıklanmış bir kurtuluş yolu” olarak ifade edilen din kavramı, arketip teorisi ile bağlantılı olarak ele alınır. Dolayısıyla kutsal, hem tüm psişik süreçlerde hem de psişik bütünlüğün gerçekleştirilmesinde anahtar bir işleve sahiptir¹²⁴.

Psikanalist Erich Fromm, din görüşünü özellikle Yahudi- Hristiyanlık ve Hint-Uzak Doğu dinleri çevresinde ortaya koymuştur. Fromm’a göre, “bir topluluğun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran her hangi bir düşünce ve eylem sistemine din” denilebilir. Fromm, din ilkelerini kabul etmez, insan ruhunu bu ilkelerden özgürleştirme çabası içerisinde. Din konusunda özellikle Freudyen bir çizgiyi izler. Freud’un hiçbir dini ilkeyi kabul etmeyen ancak bu ilkeler arkasındaki insan gerçeğini arayan görüşünü destekler. Önemli olan Tanrı’ya inanıp inanmamak değil sevgiyi yaşayıp yaşamamaktır. Ona göre, ilgilendikleri konu açısından

¹²¹ Sigmund Freud, **Bir Yanılsamann Geleceği Bilim ve İman**, H. Zafer Kars (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995, s. 57-58.

¹²² Carl Gustav Jung, **Din ve Psikoloji**, Cengiz Şişman (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1993, s.20.

¹²³ Abdulkerim Bahadır, **Jung ve Din**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 102.

¹²⁴ Jolande Jacobi, **C. G. Jung Psikolojisi**, Mehmet Arap (çev.), İstanbul: Barış İlhan Yayınevi, 2002, s. 99-100.

rahiplerle psikanalistlerin ortak noktaları “insanın ruhu ve ruhun tedavisi”dir. Fromm, Freud’un din düşmanı, Jung ise din dostu olarak takdim edilmesine de karşıdır. Freud’un Batı ve Uzak Doğu dinlerinin ahlaksal özünü aldığını, dinin Tanrıcılığa ait doğüstü yönlerini eleştirdiğini belirtmiştir. Freud, ahlakbilim adına dine karşı çıkarken; Jung, dini bilinçaltının bir yansıması olarak görür¹²⁵.

Din psikolojisinin kurucularından biri olan, psikolojiyi felsefi, pragmatist ve işlevselci bir bakış açısıyla yorumlayan William James, dini; “duygular, eylemler ve yalnızken bireyin kutsalla ilişki anında yaşadığı bireysel tecrübe¹²⁶” şeklinde tanımlar. Bu açıdan Freud ve Jung gibi dinin kökeniyle ilgilenmek yerine dinin bireyin yaşantısına yaptığı katkıları merkeze almıştır¹²⁷. James dini; “insan hayatında teselli edici ve kuvvetlendirici fonksiyon görebilecek tek şey” olarak görür¹²⁸. Bireyin duyguları, eylemleri ve tecrübelerine bakılarak bir din tanımı yapılabileceğine dikkat çekerek dinin bireysel bir olgu olduğunu vurgular. Din, bireysel tecrübelerden hareketle incelenebilir. Hakikate mantıksal ve teorik argümanlarla değil bireyin tecrübeleri ile ulaşılabilir. Buna göre dinin üç farklı özelliği vardır. Bunlar içsel/ruhsal bir dindarlık olan kişisel yön, bir dine bağlanan bireyin zihinsel yapısını şekillendiren duygusal yön ile ilk ikisinin temeline dayanan dinin tecrübenin çeşitliliğidir¹²⁹.

Maslow da benzer bir yaklaşımla, “önemli olanın doruk deneyim yaşayıp yaşamama olduğundan bahisle, böyle bir deneyimin Tanrıci, doğüstücü ve Tanrıci olmayan bağlamlarda yaşanabileceğini belirtir¹³⁰”.

Logoterapinin kurucusu Viktor Frankl ise insanın tabiatının gereği olarak bir Tanrı’ya bağlanabileceğini söyleyerek bilinçdışı Tanrı kavramıyla görüşlerini ortaya koyar. Din,

¹²⁵ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, Elif Erten (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s. 13-30.

¹²⁶ William James, **The Varieties of Religious Experience**, USA Penguen Books, 1982, s.21.

¹²⁷ Ali Köse ve Ali Ayten, **Din Psikolojisi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 26.

¹²⁸ Balaban, s.45-51.

¹²⁹ Ali Ayten, “William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 19, Sayı. 3 (2006), s. 461-462.

¹³⁰ Abraham Maslow, **Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler**, H. Koray Sönmez (çev.), İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996, s.48.

nihai anlam arayışıdır, Tanrı nihai varoluştur. Dolayısıyla din de varoluşsalıdır. Din kilise gibi kurumsal din öğretisini aşan bir mahiyete sahiptir¹³¹.

Nortbourne, 'Modern Dünyada Din' adlı çalışmasında, "bu tür Tanrı kaynaklı ve merkezli olmayan inanç sistemlerinin de din olarak tanımlanmalarına karşı çıkarak, beşeri bir takım sistemlerin dinin yerini alabileceklerini ancak onların din olarak tanımlanmalarının bir zihin karışıklığına sebebiyet vereceğinden, doğru olmayacağını" ve "din sözcüğünün, en başta beşeri zihnin bir kurgusu olmayan, bilakis Tanrı kaynaklı bir şey için kullanılabileceğini"¹³² ifade eder.

Tüm bu tanımlarda kullanılan ortak ifadelere göre insanın, varoluşunu kendinden daha yüce, aşkın ve kutsal bir varlık olan Allah'la anlamlandırmasına din denir.

Din; hem ferdi hem de toplumu etkileyen sosyokültürel bir kurum¹³³, insanın günlük hayatındaki davranışlara yön veren bir faktördür. Din, insanın düşünce, duygu, irade, vicdan, davranış gibi bütün kabiliyet ve eğilimlerine etki ve hitap eder. Aynı şekilde insanın yaşadığı sosyal çevre, toplumsal ilişkiler, yaşadığı psikolojik, ekonomik ve sosyolojik hadiseler kişinin dini bakış açısının oluşmasında önemlidir.

Din bireysel anlamda insana, hayatın anlamı (varoluş gayesi), yaşamın bütünlüğü, güvenlik, acziyetini hafifletme, sıkıntılarını hafifletme, sosyal mahrumiyetten kurtuluş, ahlaki değerlerin kazanımı, ölüm korkusundan sıyrılma, ilahi yardıma sığınma, dünyada gerçekleştiremediği istek ve arzularını ahirette tatmin edebilme konularında¹³⁴ psikolojik olarak bir huzur sağlar. Kalbin müsterih ve mutmain olmasına destek olur. Hayatı anlamlandırmadaki rolü itibariyle din, idrak edilmesi güç meselelere bir anlam ve yorum katarak birey açısından kabul edilebilir olmasını sağlar¹³⁵.

¹³¹ Ali Ayten, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s. 137-138.

¹³² Lord Nortbourne, **Modern Dünyada Din**, Şehabettin Yalçın (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.11.

¹³³ Neda Armener, **Din Psikolojisine Giriş I**. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980, s.75.

¹³⁴ Peker, s.80-120.

¹³⁵ Nils G. Holm, **Din Psikolojisine Giriş**, Abdülkerim Bahadır (çev.), 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s. 24.

Toplumsal anlamda ise zihniyet kazandırma, bütünleştirme, çatıştırma ve parçalama, organizasyon, sosyalleştirme ve sosyal kontrol, yapılandırma ve düzenleme, kimlik kazandırma, kültürü koruma ve aktarma, değerler hiyerarşisi sağlama, aracı kurumluk, meşrulaştırma gibi işlevler görmektedir¹³⁶.

Din ile ilgili açıklamalardan sonra maniyat ile ilgili incelemelere yer verilmiştir.

1.2.3. Maneviyat

Din ve maneviyat psikolojisi, özellikle 21. Yüzyılda araştırmacıların ilgisini hızla çekmeyi başarmıştır. William James, Stanley Hall, Edwin Starbuck ve George Coe gibi bilim adamlarının öncülüğünü üstlendiği ve günümüzde insanın olduğu neredeyse her alanda maneviyat ve dine dair izlerin bulunduğu görülmektedir.

Maneviyat kavramı özellikle 1950’li yıllardan itibaren din psikolojisi biliminin yakından takip ettiği bir kavram olagelmıştır. Din konusunda yeterli cevabı bulamamış insan bir takım manevi eğilimler içine girebilmektedir. Endüstriyel süreçle birlikte Modernizm insanda ‘sahip olma’ ve ‘edinme’ duyguları geliştirmiş ancak ‘insanın kendisi olması’ noktasında kısır bir döngüye sokmuştur. Bugün batıdaki psikologlar, depresyonların, iç sıkıntılarının temeli olan insanın manevi bunalımının altından kalkabilmesi için kendine dönmesi, kendi varlığını anlamlandırarak alemin kozmik yapısında kendine bir yer edinmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu nedenle insan, bir kimlik arayışını temsil eden, bireyin iç dünyasına önem veren, doğal bir hayat biçimi arayışına girmiştir. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle modern dünyada insanı toplumdaki soyutlayan ‘bireysellik’ insanın varlığını anlamlandırması sürecinde kör noktaları artırmaktadır. Bunun yanında insanoğlu tabiat ile olan bağı önemli ölçüde kopararak kimi zaman şiddet kimi zaman umutsuzluk şeklinde tezahür eden bir yapı ortaya çıkmaktadır. Modern hayatın getirdiği bu zor şartlar karşısında Hıristiyanlık ise modernleşme ile rekabet edememiştir. Böylece Batı insanının mevcut dini yapıyı ve geleneği sorgulayarak 1970’li yıllarda yeni dini akımlara kapı araladığı

¹³⁶ Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s.67-80.

görülmektedir¹³⁷. Geleneksel dini kurumların azalışı, inancın ifadesinde bireysel formların artışı, kutsalın doğrudan tecrübe edilmesini vurgulama temayülü ve dini çoğulculuk şeklindeki Amerikan kültürü gibi nedenlerden ötürü insanların inanç arayışı giriştikleri ifade edilmektedir. Bunun yanında maneviyatla ilgili yayınların artmasıyla dindarlık kavramının yerine maneviyat kavramının kullanıldığı sıklıkla görülmektedir¹³⁸.

Din psikolojisi alanının en büyük problemlerinden biri olan kavramları farklı tanımlama problemi, kavramları tanımlarken de aynı sorun ile araştırmacıların yüzleşmesine neden olur. Din ve maneviyat bu konuda en çok etkilenen kavramların başında gelmektedir.

Öncelikle her iki kavramın da çok boyutlu olduğu konusunda bir uzlaşma söz konusudur. Geleneksel olarak psikologlar, maneviyata göre dinin daha kapsayıcı olduğunu belirtmekle beraber açıkça din ile maneviyatı ayırmamışlardır. Dini ve manevi fenomenler dini yapı içerisinde tasnif edilmiş olup din ve maneviyat terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır¹³⁹. Ancak varılan bir uzlaşma varsa da geniş bir kültür içerisinde ve psikolojideki yeri itibarıyla yetersiz olduğu, dinin geleneksel tanımlamalarından farklı olan maneviyatın gelişmesiyle kültür ve dini alanın değiştiği ifade edilmektedir. Ayrıca din ve maneviyattaki değişkenlerin deneysel ve epidemiyolojik araştırmalara daha fazla konu olduğu görülmektedir. Tanımlama ve ölçme konusundaki belirsizlik ise devam etmektedir¹⁴⁰.

Batı literatüründe geçmiş ve güncel din ve maneviyat tanımlarını içeren özet aşağıda verilmiştir:

¹³⁷ Ali Köse, **Milenyum Tarikatları: Batıda Yeni Dini Akımlar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 14-16.

¹³⁸ Brian J. Zinnbauer ve Kenneth I. Pargament, “Dindarlık ve Maneviyat”, Sevdener Düzgüner (çev.), **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları**, Raymond F. Paloutzian ve Crystal L. Park (derl.), İhsan Çapcıoğlu ve Ali Ayten (çev. ed.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s. 67.

¹³⁹ Zinnbauer ve Pargament, s. 63-64.

¹⁴⁰ Robert A. Emmons ve Raymond F. Paloutzian, “Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın”, **Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar**, Ali Ayten (hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s. 20.

Geçmiş ve Güncel Din Tanımları¹⁴¹

- James (1950): Bireylerin ilahi olduklarının düşündükleri herhangi bir şey ile kendilerini ilişki içinde görmeleri bakımından tek başlarına yaşadıkları duygular, eylemler ve tecrübelerdir.
- Clark (1958): Bireyin bir Aşkın Varlık (a Beyond) hissettiğinde yaşadığı ve özellikle birey hayatını o Aşkın Varlık ile ahenkli kılmak için fiili girişimde bulunduğu davranışı üzerinde etkisi açıkça gözlemlenen deruni bir tecrübedir.
- Bellah (1970): İnsanı, varoluşunun nihai koşullarına bağlayan bir dizi sembolik şekil ve eylemlerdir.
- Argyle ve Beit-Hallahmi (1975): İlahi veya insanüstü bir güce duyulan inançlardan ve böyle bir güce yapılan ibadet fiillerinden veya diğer ayinlerden oluşan bir sistemdir.
- O'Collins ve Farrugia (1991): Takipçilerinin kutsal kitapları, sır ayinleri ve ahlaki davranışlar da dahil olmak üzere ilahi olana (the divine) ilişkin inanç ve mukabelede bulunma sistemleridir.
- Batson, Schoenrade ve Ventis (1993): Bizim ve bizim gibi olan başkalarının canlı olduğumuzun ve öleceğimizin farkında olmamız sebebiyle karşı karşıya kaldığımız meselelerle yüzleşmek için bireyler olarak yaptığımız her şeydir.
- Peteet (1994): Belli geleneklere has inanç ve fiillere gösterilen bağlılıklardır.
- Dollahite (1998): Kutsal arayışını güçlendiren öğretisi ve anlatıları olan ahit ve inanç cemaatidir.

Geçmiş ve Güncel Maneviyat Tanımları¹⁴²

- Tart (1975): Nihai hedefler, yüce varlıklar, Tanrı, aşk (sevgi), merhamet ve amaçla ilgili geniş insan potansiyelidir.
- Shafranske ve Gorsuch (1984): İnsan tecrübesindeki aşkın boyut... kişisel varoluşun anlamına ilişkin bireysel sorular ve kendini daha geniş bir ontolojik bağlama yerleştirme çabaları esnasında birden keşfedilen aşkın boyuttur.

¹⁴¹ Zinnbauer ve Pargament, s. 64.

¹⁴² Zinnbauer ve Pargament, s. 65.

- Elkins, Henderson, Hughes, Leaf and Saunders (1988): Aşkın bir boyutun farkına varılmasıyla ortaya çıkan ve kişinin kendisiyle, hayatla ve Nihai olarak gördüğü şeyle ilişkili olarak tanımlanabilir bazı değerler tarafından karakterize edilen oluş ve tecrübe ediş biçimidir.
- Benner (1989): Tanrı'nın Kendisiyle ilişki kurulmasına yönelik merhametli (gracious) çağrısına insanın cevabıdır.
- Fahlberg ve Fahlberg (1991): Bireydeki İlahi Benlik (the Self) veya beşeri benlik (the self) içindeki ilahi varlıkla iletişime geçme ile alakalı şeydir.
- Vaughan (1991): Kutsalın öznel tecrübesidir.
- Doyle (1992): Varoluşsal anlam arayışıdır.
- Hart (1994): Kişinin inancını günlük hayatında, yaşama şekli, bir kimsenin varoluşun nihai koşullarıyla ilişki kurma şeklidir.
- Armstrong (1995): Kişinin dünyada faaliyette bulunma şeklini etkileyen bir Yüce Güçle (a Higher Power) olan bir ilişkinin varlığıdır.

Verilen din tanımlarına dikkat edildiğinde dinin fonksiyonel bir değerinin olduğu görülür. Bir inanç, sistem, varoluş, kutsal, öğreti, Aşkın Varlık, anlatı, ilahi olan din, insan yaşamında görünür şekle büründüğünde ibadet, ayin, ahlaki davranış ve bir dizi sembolik eylemlerle ortaya çıkar. Burada hem inanç yani öze yönelik hem de ibadet yani eyleme yönelik vurgu ön plandadır.

“İşlevsel yaklaşımlar, dindarlığın bireyin hayatına sunduğu davranışları inceleyerek inanç, duygu, uygulama ve tecrübeleri anlam, ölüm, acı, tecrit ve adaletsizlik gibi temel varoluşsal konularla ilintili olagelmış işlevsel mekanizmalar olarak ele alınır”¹⁴³.

Yapılan tanımlama şekilleri maneviyat ile dindarlık arasına bir set çekerek, düalist bir yapı içerisine konumlandırmıştır. Sözelimi, en felaket örnekler, özsel, statik, kurumsal, nesnel, inanç temelli ‘kötü’ dindarlığı, işlevsel, dinamik, kişisel, öznel, tecrübe temelli ‘iyi’ maneviyatın karşısına konumlandıranlardır. İşlevsel açıdan maneviyata daha deruni bir mana kazandıran varoluşsal hedefler olarak anlam bulma, bütünlük, içsel potansiyel,

¹⁴³ Zinnbauer ve Pargament, s. 66.

diğerleriyle bağlantı halinde olma, aşkınlık, bağlanmışlık yer almaktadır. Buna karşıt olarak ‘özel dindarlık’, formel inanç, grup halinde uygulama (cemaatsel eylem) ve kurumlarla betimlenmiştir. ‘Statik din’-‘dinamik maneviyat’ karşıtlığında din algısı, ‘dinin ne yaptığını veya nasıl işlediğini değil onun ne olduğunu’ ifade ederken; maneviyat, tatmin edici, duygulandırıcı veya önemli gibi dinamik fiil ve sıfatlarla ilişkilendirilmiştir. ‘Kurumsal nesnel din’ ve ‘kişisel öznel maneviyat’ karşıtlığında ise dindarlık genel olarak belli geleneklerden, örgütlü inançlardan, kurumlardan beslenen sosyal uygulamalar, araç ve yöntemler iken; maneviyat ise insanın aşkın bir varlıkla ilişkisini vurgulayan kişisel bir yaşam ilkesi, yaşamsal bir tasdik şeklinde betimlenmektedir. Kurumsal, teolojik ve dogmatik olarak tanımlanan, temel prensipler (amentü), bir düşünme şekli ve görev unsurlarını içeren ‘inanç temelli din’ kavramına zıt olarak Tanrı ile bağlantı ve duygusal bir his olan ‘duygu/tecrübe temelli maneviyat’ Elkins’in tanımında verildiği gibi “aşkın boyutun farkına varılmasıyla ortaya çıkan ve kişinin kendisi, diğerleri, doğa, hayat ve nihai olarak gördüğü her ne varsa onunla ilişkili olarak tanımlanan bazı değerler tarafından karakterize edilen oluş şekli” olarak tanımlanabilir. Son olarak olumsuz nitelikler tarafından kuşatılan ‘olumsuz din’, sıradan inanç, günün şartlarına uymayan doktrin ya da insan potansiyelinin önündeki kurumsal engeller anlamına gelirken; ‘olumlu maneviyat’, hayatın daha ulvi yönü, insan potansiyelinin daha üst noktası ve hoşça giden duygusal durumlar gibi olumlu imajlarla çerçevelenmiştir¹⁴⁴.

Manevi (ruhsal) olan ile dini olanı ayırma, hem kültürel hem de bilimsel literatürde revaç bulmakta, her iki kavramın anlamı tartışılmaktadır. Ruh (spirit) ve manevi/ruhsal (spiritual) sıfatı, maddi olmayan güçler ve şahısları betimlemekten ziyade, sürekli olarak artan tecrübeleri nitelemek için kullanılmaktadır. Araştırmalarda anlam kargaşasına yol açabileceği düşüncesinde hareketle aşkın bir referans olarak temel alınmadığı görülmektedir. Bu anlamda dini maneviyat, doğal maneviyat ve insani maneviyat şeklinde ayrıştırmalar yapılmıştır¹⁴⁵. Dine ve maneviyata dair yapılan kutuplaştırmalar,

¹⁴⁴ Zinnbauer ve Pargament, s. 67-71.

¹⁴⁵ Emmons ve Paloutzian, s. 20.

düaliteler bir takım problemler doğurmaktadır. İndirgemeci tavrıyla bu iki kavramın birbirine uymayan zıt kutuplar gibi kavramsallaştırılması din psikolojisinin geleceği açısından sağlıklı değerlendirilmemektedir. Nitekim yapılan kutuplaştırmalara yönelik çok ciddi eleştiriler bulunmaktadır.

Yapılan eleştiriler ile ilgili temel sonuçlar araştırmacılar tarafından özetlenmiştir (Emmons ve Paloutzian, 2003; Hill ve diğ., 2000; Hood, 2003; Shafranske, 2002; Shafranske ve Bier, 1999):

1. Dindarlık ve maneviyat kültürel ‘gerçekler’dir ve diğer süreç veya fenomenlere indirgenemezler.
2. Çoğu insan kendilerini ‘hem dindar hem de manevi’ olarak tanımlamaktadır.
3. Tanımlanabilir (identifiable) küçük bir grup, kendilerini ‘manevi ancak dindar değil’ şeklinde tanımlamaktadır ve maneviyatı dini reddetme aracı olarak kullanmaktadır.
4. Dindarlık ve maneviyat, Amerikan nüfusunda çoğunlukla iç içe geçmiştir ve bu kavramlar genellikle ‘birbiri ile ilişkili ama aynı değil’ şeklinde ele alınmıştır.
5. Dindarlık ve maneviyat çok boyutlu, kompleks yapılardır.
6. Dindarlık ve maneviyat, psikolojik sağlıkla (mental health) olduğu kadar duygusal sıkıntı (emotional distress) ile de ilişkilendirebilir.
7. Gerek dindarlığın gerekse maneviyatın hem özsel (substantive) hem de işlevsel yönleri vardır.
8. Dindarlık ve maneviyat, çok düzeyli (multilevel) yapılardır. Yani bunlar biyolojik, duygusal, bilişsel, ahlaki, ilişkisel, kişilik veya öz kimlikle alakalı, sosyal, kültürel ve global fenomenlerle ilgilidir.
9. Bireyler ve gruplara göre dindarlık ve maneviyat, zaman içinde gelişebilir ve değişebilir.

10. Kullanımları değıştikçe dindarlık ve maneviyat, farklı şekillerde ifade edilmektedir. Dindarlık sıklıkla sosyal veya grup analiz düzeyiyle ilişkilendirilirken maneviyatı çoğunlukla, bireysel analiz düzeyiyle ilişkilendirilmiştir¹⁴⁶.

Toplumsal ve psikolojik hayata en çok etki eden olgulardan biri olan inanç, din ve maneviyatın, insan hayatındaki önemi fark edildikçe araştırmacıların ilgileri din psikolojisine yönelmiş, araştırma sayıları artmış, din psikolojisi ve sosyolojisi alanında yeni açılımlar elde edilmiştir. Bu araştırmalar zaman zaman dinin insan üzerindeki etkisini incelerken zaman zaman da çeşitli sosyal ve kişisel algılamaların insanın dinle ilgili tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini incelemektedir.

Din; bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören, insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibarıyla, bir varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgudur¹⁴⁷. Bu konuda dinin varlığına binaen “Allah katında hiç şüphesiz, din İslam’dır¹⁴⁸”, insan hayatındaki önemine ve temel motivasyon olmasına binaen “kalpler ancak Allah’ın zikri ile mutmain olur¹⁴⁹” gibi ilahi mesajlar vardır. Bununla beraber bazı psikologların da dinle ilgili tezleri vardır.

Frankl, “insanın en temel motivasyonunun var oluşunu anlamlandırmak olduğunu” söyler¹⁵⁰. Fromm ise “insanların varoluşlarından kaynaklanan temel ihtiyaçları, kimlik, köklülük, aşkınlık, bir yönelim ve bağlanma nesnesine yönelip bağlanmaktır ki bu yönelip bağlanma çerçevesinde şekillenen dini inanç, yaşamın doğasını oluşturan oldukça önemli bir unsur ve insan ruhunun temel dinamiğidir¹⁵¹” der.

¹⁴⁶ Zinnbauer ve Pargament, s. 77.

¹⁴⁷ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyopsikolojik Yaklaşımlar”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt. IV, Sayı. 2 (2004), s.23.

¹⁴⁸ **Kur’an-ı Kerim**, Ali İmran Suresi, Ayet 19.

¹⁴⁹ **Kur’an-ı Kerim**, Rad Suresi, Ayet 28.

¹⁵⁰ Victor Frankl, “Kendini Gerçekleştirme ve Kendini İfade Etmenin Ötesinde”, **Sana Ruhtan Soruyorlar**, Kemal Sayar (drl.), İstanbul: İz Yayınları, 1991, s.313.

¹⁵¹ Engin Gençtan, **Psikanaliz ve Sonrası**. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1990, s.222.

İnsan psikolojisinde dinin önemli bir yer tuttuğunu ifade eden bir başka psikolog Horney ise; “insanın güçsüzlüğünü ve çaresizliğini giderme, kendinden daha güçlü ve kutsal olana sığınma ihtiyacını dinin karşılayabileceğini¹⁵²” ifade eder.

Din ve maneviyat kadar her iki kavramın kesiştiği ‘dindarlık’ da araştırmamızda önem arz etmektedir.

1.2.4.Dindarlık

Sosyal bilimlere göre din; felsefe, sosyoloji, psikoloji ile ilgili ve ilişkilidir. Bu ilişkilerden felsefe ve din bilimleri, din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi bilim dalları türemiştir. “Din psikolojisi, insanın dini hayatının çeşitli yönlerini, bir başka deyişle dinin insan ruhundaki yerini ve davranışlara yansımaları ve bunların sebeplerini, kişilikteki yapılanmaları ve etkileriyle birlikte inceler. Bilim dalı olarak, 19. yy. sonlarında bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır ve beşeri bilimlerden biri olarak nitelenen psikoloji biliminin alt dalı olarak çalışır¹⁵³”. Dolayısıyla din psikolojisi insanı dindarlık bakımından anlama girişimidir¹⁵⁴. Psikoloji ise insanı dindarlık bakımından inceleyebilmek için insan kişiliği hakkında bilgi verir.

Dindarlığın tanımı üzerine bir inceleme yapıldığında bir tartışma alanının varlığını dikkate almak gerekir. Çünkü dinin anlam dünyası hem tanımlayanın algısı ile hem de bir takım psikososyal gerçekliklerle ele alınmaktadır. İnsanların dinleri veya din algıları farklı değerlere ve davranışlara verdikleri öneme göre farklılıklar göstermektedir¹⁵⁵.

Dindarlık ise ilk olarak bireysellik vurgusuyla ön plana çıkmaktadır. Bunun birlikte dindarlık, ‘dinin insan hayatına nüfuz derecesi’ şeklinde tanımlanabilir. Burada din tüm

¹⁵² Selçuk Budak, **Psikanalizde Yeni Yollar**, Ankara: Öteki Yayınları, 1994, s.27.

¹⁵³ Charles Y. Glock ve R. Stark, **Religion and Society in Tension**, Chicago: 1965, s.14-20 (Aktaran: Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, s.1)

¹⁵⁴ Vergote, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, s.22-28.

¹⁵⁵ M. Blotch, “Religion and Ritual”, **The Social Science Encyclopedia**, ed. A. Kuper and J. Jumper. London: Routledge, 1985. (Aktaran: Abdullah H. M. El-Halife, İslam’da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık, F. Mehveş Kayani (çev), **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, İnkılap Yayınevi, Cilt. 2, Sayı. 2 (1994), s.12)

boyutlarıyla ele alınırken ‘insan’ ifadesi bir tekillik ifade etmez, ‘derece’ ifadesi ise dinin yaşanma şiddeti ve yoğunluğunu anlatır¹⁵⁶.

Max Scheler dindarlık ve dindar kişi için şöyle der: “Allah’ın onun gönlünde ve davranışlarında olduğu, kendi manevi kişiliği ile ruhları dönüştüren, yeni yollardan Allah’ın kelamını sükun bulmuş ve teslim olmuş kalplere ilham edebilen kişidir¹⁵⁷”. Kısacası dindarlık; kutsal hissetmek, tutumlara dönüştürmek ve başkalarına aktarabilmektir.

Önemli din psikologlarından Vergote’ye göre, dindar olmak, Tanrı’ya karşı görevin anlamıdır. Bu dini inancın dışında bir güdülenme değil, ancak bahsedilen inancın bir bileşkenidir. Zira, dindarlık Allah’ı varoluşun kaynağı ve iyiliksever bir kudret olarak kabul etmektir¹⁵⁸.

Bu açıklamalardan sonra dindarlığın kaynağı ve dini duygu ile ilgili literatür incelenecektir.

1.2.4.1.Dindarlığın Kaynağı ve Dini Duygu

Dindarlığın kaynağının ne olduğu üzerine yapılan sorgulamalar duygusal bir varlık olan insanın dini duygu çerçevesinde dindarlığını inşa ettiği algısına götürür. Çünkü dindarlık, dini tecrübe ile, dini tecrübe de dini duygu ile güçlü bir ilişkiye sahiptir.

Psikolojik açıdan duygu kavramı, “öznel olarak yaşanan duygusal bir durumun dışavurumu olan gözlenebilir bir davranış yapısı”¹⁵⁹ olarak tanımlanır. Sevmek, öfkelenmek, üzülme, özlemek, merhamet etmek, affetmek, aşık olmak duygu durumlarına örnek gösterilebilir. Heyecan ve dürtüler ise birbiriyle yakından ilgili olan kavramlardır. Ancak heyecan dıştan tetiklenir, çok çeşitli uyarılardan kaynaklanırken, dürtüler doğal, içten harekete geçirilen özel bir gereksinimdir¹⁶⁰.

¹⁵⁶ Mustafa Tekin, **Kutsal Sekülerizm**, İstanbul: Açılım Kitap, 2011, s.129-134.

¹⁵⁷ Max Scheler, **On the Eternal in Man**, London, S.C.M. Press, 1960, s.127 (Aktaran: Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, s.31.)

¹⁵⁸ Vergote, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, s. 88.

¹⁵⁹ Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, “Duygu”, s. 230.

¹⁶⁰ Atkinson ve Diğerleri, s. 390.

Topçu'ya göre, duygu hadiseleri haz ve acı ile birlikte şuurda meydana gelen hallerdir. Bu haller haz, acı ve ihtiraslardan ibaret olup aralarında sıkı bağıntılar vardır. Bir yöneliş haz doğururken, hazzın tecrübesi yönelişi kuvvetlendirerek yeni yönelişler meydana getirir. İnsanı bir şeye sürüklediği takdirde yöneliş veya eğilim olarak adlandırılan duygular insanı bir gayeye yönlendiren ruhsal kuvvetlerdir. Yönelişler bağladıkları konuya göre üç gruba ayrılır. Bunlar, insan tarafından yaşanan şahsi veya bencil yönelişler, konularını başka insanların oluşturduğu içtimai ve özgeci yönelişler ve son olarak ilgisini fertlerde üstün realitelerden alan üstün veya ideal yönelişlerdir. Özellikle konumuz gereği üstün veya ideal yönelişlere dikkat ettiğimizde hakikat sevgisi, güzellik sevgisi, iyilik sevgisi ve Allah sevgisi şeklinde kategorize edilirler. Allah sevgisi, diğer sevgi türlerinin bir üst derecesidir. Aynı zamanda ahlak duygusunun daha yüksek ve karakteristik şeklidir. Çok karmaşık bir yapıya sahip olan din duygusu mutlak surette insana özgüdür ve tasavvurlar, inançlar ve sıkı kaideler şeklinde tezahür eder. İnsanda sonsuzluk gücünü peyda ettiren ve kendisine bağlanan insanı başkalarından daha güçlü kılan dini hareket, diğer insani hareketlerden farklı ve ayrı değildir¹⁶¹.

Psikologlar duyguları çeşitlendirilirken farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Wilhelm Wundt duyguları, heyecandan sükunete, hazdan eleme ve gerginlikten rahatlamaya doğru üç farklı boyutta ele almıştır. Max Scheler, bedensel-duyusal, içgüdüsel, manevi-ruhsal ve insanın benliğini saran derin (aşırı) duygular şeklinde bir sınıflandırma yapmışlardır. Peker ise duyguları dört gruba ayırır. Bunlar, organik-bedensel duygular, benlik duyguları, sosyal duygular ve zihni-manevi duygulardır. Dini duygular ise akli-mantıki, estetik ve ahlaki duygular ile birlikte zihni-manevi duygular sınıfına dahil edilmektedir¹⁶².

Din psikolojisini, antropoloji, dil bilim ve tarih alanları gibi yorumsamacı bir bilim olarak kabul edenlere göre, anlam üzerine odaklanma ve kültürel şartlar içerisinde ortaya çıkan anlama uygun kurallar ortaya koyma esastır. Bu anlamda dindarlık kültürel

¹⁶¹ Nurettin Topçu, **Psikoloji**, 2. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, s. 73-88.

¹⁶² Peker, **Din Psikolojisi**, s. 103-104.

bir fenomen olarak ele alınır. İnsanın psişik gerçekliğine ait bilme, tecrübe etme, eylemde bulunma, isteme ve hayal kurma gibi bütün somut fenomenler tarihi-kültürel çerçevede anlaşılabilir. Bu bakımdan duygular sadece doğal ve kaçınılmaz irrasyonel belirtiler olarak değerlendirilmez. İnanç sistemlerinin ve kültürel toplulukların istek, kanaat ve değerlendirmeleri önemli bir belirleyicidir¹⁶³.

Deruni, kutsal bir mahiyeti olan dini duygu ise, dini yaşantının temel araştırma alanlarından sayılır. Dini duygu, kutsal ile olan bağ, etkileşim neticesinde meydana gelen içsel ve dışsal dinamiklerin duygusal boyutta tezahür etmesinin bir sonucudur. Yukarıda bahsedilen sınıflandırmaların gösterdiğine göre dini duygu, ahlak duygusundan bir derece üstün olup Allah sevgisiyle bütünleşen zihni ve manevi bir duygudur.

Dini tecrübe, doğası gereği duygusal bir forma sahiptir. Bu tecrübenin getirdiği dini kutupluluk taşıyan bir takım duygular ve algılardır. Din duygusu da dini tecrübe anında hissedilen duygular ve algılardır. Dini duygu, genel anlamda din konularının uyandırabileceği ortak heyecanlardır. Dini korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslim olma, ümit, sabır, şükür, minnettarlık, saygı, hürmet ve tazim, hüznün, rıza, haya gibi duygular, dini tecrübe içinde değerlendirilen önemli duygulardır. Yaratılış gereği insan duygusal bir varlık olduğundan, dolayısıyla dini duygular da evrensel bir mahiyete sahiptir. Mümin kişinin din duygusu, Allah ile kurduğu irtibat neticesinde şekillenir. Dini duygular, ilahi varlığın idraki anlamında dini tecrübeler sayılmayıp duygusal şekillerle olan varoluş şuurunu ifade ederler. Din duygusu, ilahi obje ile belirlenmiş olup insanı devamlı olarak ilahi aleme yöneltip manevi anlamda yükseltme çabası içine alan bir duygudur¹⁶⁴.

Dindarın hayatında vazgeçilmez bir yere sahip olan dini duygu, dindar için değersiz, anlamsız, basit, gelip geçici, belirlenmemiş, hedefi çizilmemiş bir duygu değildir.

¹⁶³ Jacob Belzen, "Din Psikolojisinde Tarihsel-Kültürel Bir Yaklaşım", **Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar**, Ali Ayten (hızl.), İz Yayıncılık, 2010, s. 149-150.

¹⁶⁴ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 137-139.

Aksine, ruhun derinliklerine kök salmış, ayrı bir anlamı, değeri ve hedefi olan bir duygudur¹⁶⁵.

Dini duygu, dini tecrübenin bir alt kategorisi olarak ele alınır. Vergote'ye göre, tabiatüstü gerçeklik çoğu zaman duygusal açıdan derinden kavranabilir. Bu gerçeklik, kişiyi kavrar, kişisel varoluşları içinde kişiyi sorgular ve geçici ya da sürekli olarak kişiyi değiştirir. Beklenmedik ortaya çıkan hayatın bir bölümü ve alın yazısı kendini gerçekliğini kabul ettirerek duygusal bir durum doğurabilir¹⁶⁶.

Bu açıklamalardan sonra dindarlık tipleri incelenecektir.

1.2.4.2.Dindarlık Tipleri

Dinin yaşanış versiyonu olan dindarlık tanımlanırken farklı algılamalardan yola çıkıldığı görülmüştür. Netice inanan insanın dini hayatının bütüncül bir bakışla görebilmek için çeşitli dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir. Bu tipolojiler kesinlik arz etmemekle beraber sosyal, ekonomik, dini, psikolojik, demografik birçok faktörle değişkenlik göstermektedir.

Din psikolojisi literatüründe genel olarak kabul gören dindarlık sınıflandırmalarını Allport yapmıştır. “Modern psikolojide bireyin dindarlığına pozitif yaklaşan, daha yapıcı, yaratıcı ve realist düşünceler ve değerlendirmeler yapılabileceğinin mümkün olduğunu kendi kişiliğinde somut olarak ortaya koyan”¹⁶⁷ Allport, araştırmaları neticesinde insanları dindarlık bakımından iç güdümlü (intrinsic) dindar ve dış güdümlü (extrinsic) dindar olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır. İç güdümlü dindar; kalbi inancıyla mutmain olmuş, dinin amacını içselleştirmiş, ihlası ve davranışıyla kutsala olan noksansız bağlı kurmuş kişidir.

Dış güdümlü dindar ise; psikolojik, ekonomik, sosyal ihtiyaçlarını gidermek için bireysel veya toplumsal faydacı anlayışa sahip olan kişidir. Bu fayda maddi ihtiyaçlarda

¹⁶⁵ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 5 (1982), s. 95.

¹⁶⁶ Vergote, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, s. 109-110.

¹⁶⁷ Allport, **Birey ve Dini**, s. 13.

olduğu gibi psikolojik ve sosyal ihtiyaçların giderilmesinde de aranır. Güvenlik, sosyal evre, uyum, cennet arzusu, mutluluk, yaşamdan keyif almak, var oluşunu anlamlandırmak, ekonomik g, makam, mevki, vb. karşılanması beklenen psikolojik gereksinimler olabilir. İ güdümlü dindar için din amaç iken dış güdümlü dindarda din araç olmuřtur¹⁶⁸.

İ güdümlü dindarlar dini hayatlarının merkezine alırken, din eksenli bir yaşam sergilerler. Diğer insanlara da yaşadıklarını, yani ‘Hakk’ı tavsiye etmeleri Kur’an-ı Kerim’de tavsiye edilir¹⁶⁹. Peygamberler, büyük mutasavvıflar ve daha birçok kişi i güdümlü dindarlara örnek olarak gösterilebilir.

Allport’a göre ise mutluluk veya cennet arzusu gibi psikolojik ihtiyaçların dış güdümlü dindarlığı tarif ettiği düşünülebilir. Allport bu sınıflamada i güdümlü dindarların ‘din insan içindir’ düşüncesi yerine ‘din yalnızca Allah içindir’ fikrini tercih ettiklerini kastediyor olabilir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de; geçen ‘‘Deki: benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hep alemlerin Rabbi Allah iindir¹⁷⁰’’ mealindeki ayet bu konuda fikir verebilir.

Allport’un dindarlık tipolojisine benzer bir şekilde ancak dindarlığın niteliğine, içtenliğine bakarak Okumuş tarafından yapılan samimi dindarlık ve gösterişçi dindarlık şeklinde tipleştirme de vardır. Dindarlıkla yakından ilgili bir dini kavram olan ihlas, yani ilahi varlığı görüyormuşçasına kulluk etmek, ihlaslı dindarlık ve ihlassız/riyakar dindarlık ayrımını getirmektedir. ‘‘Dışa vurumsal bir hayat tarzı inşa eden ve ihlasla sergilenen dindarlığın zıddı olan gösterişçi dindarlık, teşhirci dindarlığı, dindarlıkta gösterişi, ikiyüzlülüğü, Hak rızası için yapılmayan ihlassız işleri ve samimiyetsiz ibadetleri ifade eder. Gösteriş, kulun Allah’a itaate karşı kulları irade etmesi, Allah’a

¹⁶⁸ Gordon Allport, **Religion and Prejudice in Personality and Social Encounter**. Boston: Beacon Press, 1960. (Aktaran: Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, s.40.)

¹⁶⁹ **Kur’an-ı Kerim**, Asr Suresi, Ayet 3.

¹⁷⁰ **Kur’an-ı Kerim**, Enam Suresi, Ayet 162.

itaat ederken kullara yaranmasıdır. Gösterişte uğruna amelde bulunulan, ibadet edilen Yararıcı değil, insanlardır”¹⁷¹.

Duriez, Fontaine ve Luyten tarafından yapılan dindarlık tipleri ve değer yönelimleri konulu bir araştırmaya göre, dindarlık tipleri arasındaki Fontaine ve arkadaşlarının bulduğu sistematik ilişki yapıları yeniden ortaya çıkarılmıştır. Yani, Aşkınlık/Karşılıklı İlgil ve Sosyal Düzen/Belirsizlikten Kaçınma teorik olarak bir tek yerine iki farklı değerler yapısını ileri sürmüşlerdir¹⁷².

Bu açıklamalardan sonra dini hayatın boyutları ile ilgili inceleme yapılacaktır.

1.2.4.3.Dini Hayatın Boyutları

Glock ve Stark tarafından yapılan analizde dinin insan yaşamına yansımaları; inanç, ibadet, tecrübe (duygu), bilgi, etki olmak üzere beş boyutta görülür¹⁷³. İnanç boyutu, insanın ilahi bir varlığı kabul edip iman etmesini, bu iman gerektirdiği ilkelere inanmasını ve ilahi iradenin amacının yerine gelmesine gayret etmesini kapsar. İbadet boyutu, dinin insana getirdiği bütün pratikleri ifade eder. Tecrübe boyutu, kutsal ile olan ilişkiye bağlı olarak hissedilen idrak, tevekkül, ihtiyaç, güven, korku endişe vb. gibi tüm duyguları muhteva eder. Bilgi boyutu, kişinin inançları hakkında bilgisini izah eder. Etki boyutu ise insanın kendi bağlılığının sonucu ve etkisi olarak ne yapması gerektiğine ilişkin beklentileri, belli başlı davranış tarzlarından kaçınmayı ve diğer davranış tarzlarına aktif olarak katılmayı kapsar.

Hökekleli, yukarıda bahsedilen boyutları dinin genişlemesine boyutları olarak ele almıştır. Bunun yanında dinin uzunlamasına ve derinlemesine boyutları şeklinde iki gruptandırmadan daha bahseder. Dinin uzunlamasına boyutlarında, Gazzali'nin dini hayatın gelişimi ile ilgili üç safhayı nakleder. Bunlar iman yani taklit, fikir yani ilim ve

¹⁷¹ Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı. VI (2006) s. 21-23.

¹⁷² Bart Duriez, Johnny R. J. Fontaine ve Patrick Luyten, “Dindarlık Hayatımızı Hala Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, Veysel Uysal (çev.), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 24/1 (2003), s. 40.

¹⁷³ Charles Y. Glock ve R. Stark, **Religion and Society in Tension**, Chicago: 1965, s.14-20. (Aktaran: Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, s.27-30.)

marifet yani şevk, zevk devreleridir. İman safhası, dini hayatın başlangıcını temsil eder, tasdik, kabul ve bağlanmayı barındırır. Dini inancın delillerinin araştırılması fikir aşamasını gösterir. İlahi varlık ile psikolojik tecrübeler bütünü temsil eden marifet safhası son aşamadır. Bu devreler hem birbiriyle ilişkilidir hem de aynı anda yaşanma potansiyeline sahiptir. Dinin derinlemesine boyutlarında ise Allport'un yukarıda dindarlık tipolojileri başlığında anlattığımız “İç ve Dış Güdümlü Dindarlık” modelleri anlatılır. Burada kişiden kişiye değişebilen farklı derecelendirmeler vardır¹⁷⁴.

Dindarlığın boyutları ile dinin boyutlarını ayırmayan Smart'a göre din, dinin diğer boyutlarını besleyen ‘tecrübe ve duygu boyutu’(the experiential and emotional dimension), tecrübenin sadece ritüel olarak değil hikaye, kıssa veya mitsel açıdan ifadesi olan ‘hikaye veya mitsel boyutu’ (the narrative or mythic dimension), dinsel inançları sistemleştiren, netleştiren ve aklileştiren ‘öğretisel ve felsefi boyut’ (doctrinal and philosophical dimension), gelenek ile dinin koyduğu kuralların etkileşimini ifade eden ‘etik ve hukuki boyut’ (the ethical and legal dimension) ve inancın toplumsal yansımaları ele alan ‘toplumsal ve kurumsal boyut’ (the social and institutional dimension) şeklinde boyutlardan oluşur¹⁷⁵.

Teolog Friedrich von Hügel ise dinin üç unsurunu tespit etmiştir. İlki çocukluktan gelen imaj, hatıra ve duyuları ifade eden geleneksel ya da tarihsel dindarlık, ikincisi düşünme, tartışma ve soyutlama kapasiteleri ile görünen rasyonel ya da sistematik dindarlık ve son olarak içsel tecrübenin ve dışsal aksiyonun görünen tekemmülünü anlatan sezgisel (içgüdüsel) ya da iradi (volitif) dindarlıktır. James Pratt ise benzer şekilde geleneksel, rasyonel, mistik, pratik ya da ahlaki dindarlık şeklinde boyutlardan bahsetmiştir¹⁷⁶.

Dindarlığın boyutlarını değerlendirirken üç farklı algının öne çıktığı görülmektedir. Smart dinin fenomenlerine, hem İslam kültürü hem de Glock ve Stark sosyal ve

¹⁷⁴ Hökeleli, **Din Psikolojisi**, s. 74-78.

¹⁷⁵ Hasan Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 19, Sayı. 3 (2006), s. 492-493.

Ninian Smart, “Din ve Beşeri Tecrübe”, **Hız Meryem ve Efes- Dinler Tarihi Yazıları**, çev. ve haz. Ali İhsan Yitik, İzmir: Tıbyan Yayınları, 2001, s.117-143.

¹⁷⁶ David M. Wulff, **Psychology of Religion: Classic and Temporary**, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1997, s. 213.

psikolojik yönüne, Allport, Batson ve Ventis ise dinin psikolojik yönüne eğilmektedir¹⁷⁷.

Kayıklık'a göre ise, temel olarak dinin iki asli boyutundan söz edilebilir. Bunlar, dini algılamayı, öğrenmeyi, din hakkında bilgi sahibi olmayı, düşünmeyi, yorum yapmayı, insan hayatındaki yerini belirlemeye çalışmayı anlatan bilişsel süreçler boyutu ve din hakkında bilinenlere bağlanma ve teslim olma gibi duyguları içeren duygusal süreçler boyutudur¹⁷⁸.

Din, inanç ve dindarlık ile ilgili literatür çalışmalarından sonra bu kısımda kişisel değerler ile ilgili kavramsal açıklamalar yapılacaktır.

¹⁷⁷ Kayıklık, s. 495.

¹⁷⁸ Kayıklık, s. 495-496.

1.3.KİŞİSEL DEĞERLER

Bu bölümünde kişisel değer başlığı altında değerler, kişisel değerler ile ilgili yapılan araştırmalar, değerlerle hayatın anlamına ilişkin yapılmış olan çalışmalar incelenecektir.

1.3.1.Değerler

Kavramsal açıdan değer (value), “bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özelliği veya niteliği; bir şeye bağlanan ruhsal enerji miktarı” ve sosyalleşme süreci içinde öğrenilen, toplumdan topluma ya da zamana bağlı olarak değişebilen, belli bir toplumda neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış, arzu edilir veya arzu edilmez olduğu konusunda ortak görüşler, standartlar anlamlarına gelmektedir¹⁷⁹.

Değer kavramı ilk olarak felsefenin ilgi alanına girmektedir. Felsefe “ahlak felsefesi” veya “etik” başlığında değer kavramını tartışmaktadır. Ahlak felsefesi, iyi, kötü, sorumluluk, irade, vicdan, özgürlük, erdem, ahlaki yargı, ahlak yasası, ahlaki eylem gibi kavramlar etrafında konuşmaktadır. Değer kavramı da ahlak felsefesinin önemli odak noktalarından birini teşkil etmektedir.

Etik artık günümüzde ayrı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır. İş ve meslek alanlarına göre, yaşamın çok farklı alanlarına göre etikler üretilmiş, bununla beraber insanlığın ortak sorunları olan kürtaj, ötenazi, kadın sorunları, savaş, pornografi etik problemler çerçevesinde tartışmaya alınmıştır.

Etik kavramı, günümüz tartışmalarında üç farklı ana anlama işaret etmektedir. İlk olarak, ahlak anlamındaki “belirli bir grupta, belirli bir zamanda kişilerin birbiriyle ilişkilerinde değerlendirmelerini ve eylemlerini belirlemeleri beklenen değerlendirme ve davranış normları”dır. Bunlar, kişilere neyin ‘iyi’ neyin neyin ‘kötü’ olduğunu yani neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren ahlak normlarıdır. İkincisi, belirli amaçlarla oluşturulmuş olan yazılı norm bütünüdür. Bu belgeler, benzeri norm bütünlüğü arasında seçilerek konsensüsle karara bağlanmış, evrensellik iddiasındaki felsefi değerlendirilmeyen kodlardır. En yaygın etik biçimi olan bu anlam, mesleki ve

¹⁷⁹ Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, “Değer”, s. 195.

evrensel etik konularında tartışılır. ‘Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’ de bu anlamda bir ahlaklılık bildirgesi veya etiği olarak kabul edilir. Son olarak “etik fenomenini nesne edinen ve bir bütün olarak aydınlatan, insanlar arası ilişkilerde etik değer ve etik değerlerin bilgisini ortaya koyan felsefe dalı” olan etik bilgisi, herhangi bir ahlaklılık bildirgesinin geliştirilmesi ve uygulanması için onsuza olamayacak bir koşul olduğu gibi, insan onuruna zarar vermeden eylemde bulunabilmenin de ana koşuludur. Normlar insan onurunu korumanın olasılığını artırmakta ancak kayıtsız şartsız güvence vermemektedir. Çünkü normlar etik değer koruyucu kararlar almaya veya eylemde bulunmaya yetmemektedir. Mesleki ve insani etikten önce etik değerlerin felsefi bilgisine dayanan eğitime ihtiyacın olduğu vurgulanmaktadır¹⁸⁰.

Değerler etiği felsefesinde yapılan yorumlar, değerlerin ontolojik özelliği ve bilgisi, değerlerin kendi başına var olması ve bilgilerine ulaşmanın olanaklı olması üzerinedir. Değerler etiği tartışmaları, nesnelci ve öznel/görelî görüşler olmak üzere ikiye ayrılır. Öznel/görelî görüşlerin başında Kant gelir. Daha sonra onun görüşlerini eleştirerek genişleten fenomenolojik akımdan beslenen Max Scheler ve Nicolai Hartmann gelir. Kant etiği ‘biçimselci etik’, Scheler ve Hartmann etiği ise ‘içerikli değerler etiği’ olarak adlandırılmıştır. Scheler, hedef bağlılığını sürdürerek Kant’ın ‘rasyonalist formalizmi’nin aşılması gerektiğini düşünür. Kant, apriori ile formal olanı karıştırarak ve apriori olanı rasyonel (ussal) olanı karıştırarak iki önemli hata yapmıştır. Scheler ise bir içerikli değerler etiği ve duyusal apriorizm geliştirerek bu iki yanlılığı düzeltmeye çalışmıştır¹⁸¹.

Kant, etik felsefesinde Kant öncesi ve Kant sonrası şeklinde hatırı sayılır bir dönüm noktası olmuştur. Kant’a göre ahlak öğretisi olarak da isimlendirilen etik, belirli nesnelere ve bu nesnelere bağlı olduğu yasalarla ilgili olan içerikli felsefeden özgürlüğün yasalara ilişkin olan bir alandır. Özgürlük ise, saf aklın düşündüğü bir düşüncedir. Pozitif anlamda özgürlüğün yarasını, insanın kendisi için istediği bir şeyin genel bir ahlak yasası olarak geçerli olmasına bağlamaktadır. Kant, bir eylemin değerini

¹⁸⁰ Ioanna Kuçuradi, “Etik ve Etikler”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, 2003, Sayı: 423, s. 7-9.

¹⁸¹ Ioanna Kuçuradi ve Demet Taşdelen (Ed.), **Etik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 87-88.

temelindeki istemeye yani iyiyi istemeye vermektedir. Bu aynı zamanda ahlaklılığın ölçütüdür¹⁸².

Max Scheler'e göre, değerlerin kendileri ile değerlerin taşıyıcıları birbirinden farklıdır. İyi bir insanı göz önünde bulundurmadan da iyiliği değerini kavrayabiliriz. Değerler insandan bağımsızdır. Dolayısıyla insanda görmediğimiz, varlığını bilmediğimiz değerler de söz konusu olabilir. Kendilerine has apriori olan değerler, mutlaklardır ve bütün zamanlarda değişmezdirler. İnsanların ahlaki değer yargıları, değer kavrayışlarının dereceleri ve bu kavrayış sonucu elde ettikleri değerleri ifade etme kabiliyetleri nedeniyle birbirinden farklıdır. Değerleri kavrayan insanın maksatlı duygularıdır. Bu yüzden akıl, değerlere karşı tamamen kördür. Her bir değer tabakasına karşılık gelen insani bir duygu vardır. Değerlerin insanın tercih etme ve sonraya bırakma edimlerine bağlı olarak kutsal ve kutsal dışı, manevi, yaşamsal, yararlılık, hoş ve hoş olmayan değerler alanı şeklinde hiyerarşik bir sıralaması vardır. İnsanların bu değerleri gerçekleştirmeye yönelmeleri durumunda ahlaki değerler ortaya çıkar. Daha yüksek bir değeri gerçekleştirmeye yönelik her edim ve kişi iyi, daha düşük bir değeri gerçekleştirmeye yönelik her edim ve kişi kötüdür. Değerlerin yüksekliğini gösteren belirli ölçütler vardır. Bunlar bölünebilirlik, başka değerlere temel olma, değer tecrübesinin getirdiği hoşnutluğun derinliği, değerlerin mutlaklığı ve göreliliğidir¹⁸³.

Değerler etiği görüşü Scheler'a yakın olan Hartmann ise, fenomenolojiden yararlanarak öznelcilik ve göreciliğe karşı çıkar, değerlerin mutlak, ideal ve kendi başına varlıklar olduklarını ifade eder. Scheler'den farklı olarak değerleri ontolojik açıdan inceler. Değerler gerçek varlıklar gibi kendi başlarına var olmalarına rağmen, belirli bir yerde veya zamanda olmayıp teklik de göstermezler. Değerleri bu dünyada yansıtan her edim ya da insan gerçek dünyayla bağını kurar. İnsan vicdan, değer duygusu, değer bilinci, değer yanılması, değer körlüğü ve değer bilinci gibi bilinçsel ve duygusal yaşantılar yoluyla değerlerin ideal dünyadan gerçek dünyaya geçişini sağlar. Öznenin yani değeri taşıyanın varlığı değeri bizatihi kendisini var etmez. Değerler taşıyanından bağımsız

¹⁸² Kuçuradi ve Taşdelen, **Etik**, s. 76-77.

¹⁸³ Ahmet Yıldız, "Max Scheler'in Değer Anlayışı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2007), s. 181-183.

olarak zaten vardır. İnsan değer duygusunu düşünce aracılığıyla değil emosyonel ve sezgisel olarak bilir. Değer duygusunun sınırını ise değer bilincinin darlığı yasasıyla beraber 'değer körlüğü' ve 'değer yanılması' oluşturur. Değer duygusunun iş görmemesine bağlı olarak değer yanılması yani değerın yanlış tanınması oluşur. İnsan etik konularda sürekli bir değer çatışmasının içindedir. İnsan kendi değer duygusuna göre daha yüksek bir değer seçtiğinde o yaptığı eylem, akt, isteme, niyet, davranışın da bir değeri vardır. Yani o edim iyidir demektir. İyi ya da kötü olmayı belirleyen, değere yönelen edimin yönelimsel değeridir. Daha değerli olanı seçme iyidir¹⁸⁴.

Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten bir ifade olduğunda değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu konusundaki inançtır. Değerin bir inançtan veya sübjektif bir yakıştırmadan mı yoksa objektif bir gerçekten mi geldiği konusundaki soru ahlak felsefesinin en eski problemidir. Bu soruya bir temel bulmak iyi ve kötü konusunda herkesin kabul edebileceği esasları bulmak olurdu. Psikoloji açısından ise değer sadece bir inanç olarak ele alınır ve değerın insan davranışı açısından oynadığı role dikkat edilir. Özellikle ahlaki bir değer, bir kimsenin diğer kimseleri değerlendirirken kullandığı bir kriter anlamına gelir. Bir inanç olarak değer, insanın dünyasıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerinin bileşimidir. Ancak değer inancın spesifik bir formu olmak itibariyle ondan daha üst bir zihinsel organizasyondur. Yani bir değer bir inanca değil, bir arada organize olmuş olan bir grup inanca karşılık gelir¹⁸⁵.

Genel geçer ahlak, herkesçe benimsenen, herkesin ortak olduğu akla dayanan, akılsal bir karşı çıkışa izin vermeyen, kabul edilebilir bir ahlak anlayışıdır. Ahlak bir değerler manzumesidir. Herhangi bir ahlak görüşünün genel geçerlik savunması onun genel geçer olduğu anlamına gelmez. Ahlaksal eylemin dışsal bir yaptırımının olması (cennet, cehennem gibi), bu eylemin bu sonucu için yapıldığına delildir. Kişinin inancı olsa da olmasa da ahlaki bir eylemde bulunabilir. Değer, yapıp edilen şeyi anlamlı kılar. Ahlaki eylemin kendi dışında bir yaptırımın olması insana seçme şansı tanımamaktadır. Değer duygusu, insan yaşamı için gerekli ise insanın ona sahip olması kaçınılmazdır. Ancak

¹⁸⁴ Kuçuradi ve Taşdelen, **Etik**, s. 89-91.

¹⁸⁵ Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000, s. 27-28.

aşkın bir varlık olmadan da ahlaki eylem olanaklı olmalıdır. Bu yüzden ortak akılla konuşan, buyuran bir ahlak insan için yeterlidir. Vicdanın da güvenilir bir yargı gücü olması için bilgi ve estetik beğeni ile desteklenmesi gerekmektedir. İnsanda doğru bilgi için akıl, ahlaki eylem için vicdan, güzel için estetik beğeni duygusu vardır. Ahlaki eylemde birey yalnızdır ve karar verme sorumluluğuna sahiptir¹⁸⁶.

Ancak ortak akla dayalı olarak evrensel bir ahlak kurma tartışılmıştır. Çünkü aklın kendi başına bir müeyyide ve ölçüsünün olmadığı, ortaya konan formel ahlakın ne derece evrenselleşebileceği ve kabul edilebileceği konusunda tereddütler ortaya çıkmıştır. Nitekim Spinoza, Hegel gibi filozofların rasyonel akıl ahlak sistemini en iyi şekilde kurduklarını düşünenler, bu sistemlerin genelleşmediğini görmüşlerdir. Toplumlardaki geçerli olan ahlak ve değerlerin insanların inançlarına dayandığı görülmüştür¹⁸⁷.

Değerler din, dil, ahlak, hukuk, teknik, iktisat, fikir ve sanat gibi birbirinden farklı alanlarda farklı şekillerde görülebilir. Değerlerin bir kısmı, doğrudan maddeye, duyulara, somut, canlı ve tabii şeylere ait olan bir parçaya gayeye veya ihtiyaca binaen şekil verilerek ortaya çıkar. İkincisi, sanat değerleri ise temeli şuur verileri oluşturmak olan duyularla ilgilidir. Üçüncüsü, şuur ile idrakin mahsulü olan düşünce ve kavramlarla fikir, bilgi ve düşünce dünyası inşa edilir. Bu ilk üç değer görünüşü içkin değerlerdir. Dördüncüsü, insanın diğer insanlarla ilişkilerinde ortaya çıkan, duyu verilerini aşan, “ben biliyorum” önermesi yerine “ben inanıyorum” önermesi taşıyan, kendinde inanma normu taşıyan değerler vardır. Burada, inanmak düşünceyi tamamlayan, kesinliğe kavuşturan, var olmak ile ifade edilen, sürekli, aşkın, sonludan sonsuza doğru bir hamle olan, zaman ve mekan üstü olan normlardır. Bunlar, ahlak ve din değerleridir. Son olarak fikrin fikirle, sözün sözle, nesnenin nesneyle değiştirilmesine dayanan, tek başına

¹⁸⁶ Ömer Naci Soykan, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 26-28 Kasım 2004, 2. Baskı, Recep Kaymakcan ve Diğerleri (ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 45-54.

¹⁸⁷ Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Ensar Neşriyat., 2004, s. 67-68.

değer sayılmayıp içkin veya aşkın değerlerle olan, değişimi ve geçiciliği esas alan normatif değerler vardır¹⁸⁸.

İnsanın değerlerle buluşması diğer insanlarla ilişki ile yani dışa açılma/objectivation ile başlar. Değerlerin objektif (duyu verilerine ait tarafı), sübjektif (süjeye ait tarafı) ve manevi (gayelilik) tarafı vardır. Değer koymak da hayata bir gaye koymak demektir. İnsanın asıl gayesi aşkınlıktır. Aşkınlık ise hem insanın kendini aşması hem de aşkın bir varlığa ulaşmasıdır. Ahlakta yükselebilmek aşkınlığa yönelmek ile gerçekleşir. Değişme, yenileşme ve hareket içindeki insanı aşkınlığa ulaştıracak olan da değerlerdir¹⁸⁹.

İçerik bakımından farklı olan insan biyolojisi ve psikolojisi, temel süreç anlamında inanca ihtiyaç duyarlar. İnsan özgür iradesinde, tercihlerinde değerlerini bir inanca bağlar. İnanç kaynağı değişmez kabul edildiğinde bu kaynak, zaman ve mekan üstü olan Mutlak Varlık olabilir. Değerin gerçek anlamda değer olabilmesi için, zaman ve mekanın getirdiği değişimlerden etkilenmeden istikrar ve devamlılık içinde olması gerekir¹⁹⁰.

İnsan doğasına özgü olan değerler, insanın kendi değerini yaratmasıyla kişisel/sübjektif değerler ve kişiyi aşan, kişiler arası ilişkilerden doğan, nesnel kültürel değerler olarak vardır. Değerlerin özellikle ahlaki değerler evrenselleştirilebilir. İnsanın varlık şartı, ahlaki değerler yoluyla olur. Değerlerin ahlakiliği de insani değerlerle mümkündür¹⁹¹.

Modern düşüncede değer sorunu yaşanmaktadır. İnsanın salt akıl ve doğa varlığı olduğu düşüncesinden hareketle insan için neyin iyi olduğunu bilmeyi amaçlayan pratik hikmet, evrensel akıl potasında eritilmiştir. Böylece ahlaki bir varlık olan insan için gelenek, adet ve alışkanlık gibi önemli değerler de devre dışı bırakılmıştır. İnsanı doğa karşısında özne, doğayı insan karşısında nesne konumuna iten determinist ve rasyonalist akıl, onu

¹⁸⁸ Bolay, s. 60-62.

¹⁸⁹ Bolay, s. 64-65.

¹⁹⁰ Bolay, s. 66.

¹⁹¹ Hakan Poyraz, "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, 2004, İstanbul: Ensar Neşriyat, s.87.

Varlık'tan uzaklaştırmıştır. Yani Varlık ile değer birbirinden ayrı konumlanmış, bir olgu-değer ayırımından bahsedilmiştir¹⁹².

Değerler ile ilgili incelemelerden sonra araştırmanın konusu olan kişisel değerler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.2.Kişisel Değerler

Bu kısımda kişisel değerler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Hökeleli tarafından insanın yaratılışına uygun olarak, aklın ve sağduyunun onayladığı, dini geleneklerin kuvvetle desteklediği, toplumsal hayatın ortak tecrübesinin talep ettiği, bireysel mutluluğu, toplumsal huzur ve barışı ifade eden, hazcılık, hırs, kötülük, güç elde etme, daha çok sahip olma gibi negatif değerlere zıt, idealize edilmiş insani değerler belirtilmiştir. Bu değerler, sevgi, saygı, sorumluluk, adalet, iffet ve namus, cesaret, sabır, şükür, doğruluk, itidal, merhamet, şefkat, güven, vefa, diğerkamlık, cömertlik, kanaatkarlık, tevazu (alçak gönüllülük), affedicilik ve hoşgörü şeklinde sıralanmıştır¹⁹³.

Avrupa Komisyonu Eğitim ve Öğretim Çalışma Grubu tarafından Avrupa'nın devrolunamaz mirasının bir parçası olarak anahtar değerler seti dile getirilmiştir. İnsan hakları/insanın değeri saygınlığı, temel özgürlükler, yasaya uygunluk, sonsuza kadar şiddetin reddi ve barış, diğerlerine saygı, Avrupa'da ve dünyada bir dayanışma ruhu, adil gelişim, fırsat eşitliği, rasyonel düşünce prensipleri, delil ve ispat etiği, ekolojik sistemin korunması ve kişisel sorumluluk değerleri bir üst kimlik oluşturmak, ortak bir kültür sistemi inşa etmek amacıyla ifade edilmiştir¹⁹⁴.

Barışı korumak, ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlamak amacıyla bir araya gelmiş devletler organizasyonu olan Avrupa Birliği, Fransız Catherine Lalumiere tarafından 'sadece uluslararası bir örgüt değil, bir değerler sistemi, ortak yaşam ve düşünce tarzının benimsendiği özel bir örgüt' şeklinde tanımlanmıştır. Barış, eşitlik, özgürlük,

¹⁹² Aliye Çınar, **Değerler Felsefesi ve Psikolojisi**, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 78-79.

¹⁹³ Hayati Hökeleli, **Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler**, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013, s. 5-11.

¹⁹⁴ Necmettin Tozlu ve Cem Topsakal, "Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, s. 186.

dayanışma, ekonomik ve sosyal güvenlik bu temel değerlerin başlıcalarıdır. Eşitlik değeri birliği ayakta tutarken, özgürlük barış esasta birlik ve eşitliğin doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilir. Sermaye, mal ve hizmetin dolaşımı özgürlüğü esastır. Düzen, nimet ve külfetlerin eşit ve adilce paylaşılmasını sağlar. Ekonomik ve sosyal güvenlik değeri, topluluğun değerlerinin yaşamasını ve hayat standardının yükselmesini amaçlar¹⁹⁵.

Schwartz Değerler Listesi'nde on temel değer verilmiştir. Bunlar, öz-yönelim, uyarılma, hazcılık (hedonizm), başarı, güç, güvenlik, uyum, gelenek, yardımseverlik ve evrenselliştir¹⁹⁶. Schwartz'a göre Motivasyonel Değer Tipleri, Tanım, Amaç ve İçerdikleri Tek Değerler¹⁹⁷:

DEĞER TİPLERİ	TANIM VE AMAÇ	İÇERDİKLERİ TEK DEĞERLER
GÜÇ	Sosyal konum ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim veya kontrol gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek, (insanlar tarafından benimsenmek)
BAŞARI	Sosyal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, (zeki olmak)
HAZCILIK	Zevk ve duyuların kişisel ödüllendirmesi	Zevk, hayattan tat almak
UYARILIM	Heyecan, hayata meydan okuma ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak

¹⁹⁵ Tozlu ve Topsakal, s. 185-186 .

¹⁹⁶ Schalom H. Schwartz, "An Overview of the Schwartz Theory Of Basic Values", **Online Readings in Psychology and Culture**, Vol. 2 (1), s. 5-6, <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (25 Ocak 2014)

¹⁹⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, 2004, İstanbul, Ensar Neşriyat, s.800.

ÖZYÖNELİ M	Bağımsız düşünce ve eylem tercihi, keşif ve inceleme	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, (kendine saygısı olmak)
EVRENSEL CİLİK	Anlayışlı, takdir edici ve hoşgörülü olma, insanların ve tabiatın iyiliğini gözetme, geliştirme ve koruma	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak, (iç uyum)
İYİLİKSEV ERLİK	Kişisel temas içinde bulunulan kimselerin iyiliğini gözetme, geliştirme ve koruma	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, (gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat ⁹)
GELENEK	Dinin ya da geleneksel kültürün bir takım adet ve fikirlerini kabul etme, bağlanma ve saygı gösterme	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak, (dünyevi işlerden el ayak çekmek)
UYMA	Toplumsal norm ve beklentileri ihlal etme, başkalarını rahatsız etme ya da kırma-yaralama gibi fiillere elverişli dürtü ve eğilimlerin sınırlanması	Kibar olmak, itaatkar olmak, ana babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
GÜVENLİK	Toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin güvenliği, huzur ve istikrarı	Ulusal güvenlik, toplumsal düzeninin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, (bağlılık duygusu, sağlıklı olmak)

Ahlaki değerler farklı çalışma grupları tarafından farklı başlıklarda bir araya getirilmiştir. Academic Integrity (2004) grubu dürüstlük, saygı, güven, kararlılık sorumluluk; Josephon Institute of Ethics (2004) gerçekçilik, saygı, sorumluluk, sempati,

iç disiplin, kararlılık, yardımseverlik, işbirliği ve cesaret; New Jersey, sempati, kibarlık, dürüstlük, bütünlük, sorumluluk, iç disiplin ve tolerans; California, kararlılık, dürüstlük, cesaret, özgürlük ve otonomi, kişisel ve sosyal sorumluluk, toplumsal ve ortak iyi, adalet ve fırsat eşitliği; Washington, dürüstlük, bütünlük, güven, kendine ve karşındakine saygı, adama ve sorumluluk, iç disiplin, pozitif iş ahlakı, otorite ve kanunlara saygı, pozitif davranış, aile bütünlüğü; AASA ise, dürüstlük, bütünlük ve altın kuralı anlama-uygulama, performans değerlerine saygı, iş eğitimini anlama ve bireysel katkı ve disipline ihtiyaç, farklılıklara saygı duyma-anlama, takım üyesi olarak diğerleriyle çalışabilme, yaptığı davranışın sorumluluğunu üstlenme, diğerlerine ve otoriteye saygı, toplum, aile ve kişisel hayata adanmışlık, demokraside bireysel sorumluluk bilgisi ve vatandaşı olduğu ülke ile gurur duyma, anlaşmazlıklara medeni çözümler için istek, sürekli gelişme için hedef seti ve hayat hakkında heyecan değerlerini ön plana çıkarmışlardır¹⁹⁸.

Araştırmanın bu kısmında değerlerle ilgili açıklamalardan sonra kişisel değerlerle ilgili incelemelere yer verilmiştir.

1.3.2.1. Kişisel Değerlerle İnanç İlişkisi

Tarih boyunca toplumlardaki ahlaki kurallar tarafından bencil/egoist, düşüncesiz, fevri, dar görüşlü davranış şekilleri kınanır, toplum yararına olan davranışlar ise teşvik edilir. İyi ile kötü arasındaki tercihler insana özgü doğada nadir bulunan bir niteliklerdir. Birçok dindar kişi, ahlakın kaynağının inanç olduğuna inanır ve ahlakı Tanrı'nın isteklerinin bir sonucu şeklinde algılar. Sosyal işlevsel yaklaşıma göre, ahlak, kültür tarafından uyarlanır ve sosyal ilişkiler mekanizmasının oluşmasını sağlar. Bu yaklaşım, erdemi sağlıklı, ahenkli, uyumlu bir toplum yapısı geliştiren, suçu ise kişiler arası problem ve zararların oluşmasına sebep olan bir kavram olarak inceler¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Zuhul Cahoğlu ve Ömer Akar, “Üniversitelerde Ahlaki Değerlerin Davranışa Yansımalarının Oluşturduğu Örgüt İkliminin Algılanması”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004, s. 777.

¹⁹⁹ Anne L. Geyer ve Roy F. Baumeister, “Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar”, Metin Güven (çev.), **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, s. 241-243.

Bazı kültürel değişimlerin inancın belirli ölçü ve kaideler koymasını engelleyebileceği belirtilmiştir. İlk olarak kapitalist ekonominin benimsenmesiyle, daha önceleri kişinin kendini topluma feda etmesi olarak ilgi çeken davranışlar yerini kişinin mümkün mertebe kendisi için yarar sağlaması ancak topluma zararının dokunmaması olarak istenen davranışlara bırakmıştır. Ancak kapitalizmin birey için neyin iyi neyin kötü olduğunun ayırımını açık seçik yapmaması ahlaki duyarlılığı zayıflatmıştır. İkinci bir kültürel değişim, bir değer göstergesi olan bireyselliğin ön plana çıkmasıyla inanç ve ahlakın öğütlediği kişinin çıkarına ilişkin davranışları dizginleme arayışı arka plana bırakılmıştır. “Kendin için en iyi olan şeyi yapmalısın” söz bu anlayışın bir sonucudur²⁰⁰.

Pek çok inanç ve kültürde yer alan affedicilik değeri farklı affetme formları olarak karşımıza çıkarlar. İnsanları başkalarını affetmelerini sağlamaya yönelik olarak dinler, normlar, rol modeller ve motivasyonlar sunarlar. Aynı şekilde, affetmenin yeri, şekli ve zamanı, hangi tür suçların affedilebileceğine ilişkin konuların aydınlatılmasına da inanç yardımcı olur. Tanrı’dan af dileme ve Tanrı’yı affetme üzerine yapılan çalışmalar başkasını affetme ve başkasından af dileme üzerinde etkili olabileceğine ilişkin araştırmaların artacağı öngörülmektedir. İnsanların dini normları çiğnerlerse manevi yaptırımlar, yerine getirirlerse manevi ödüller alacağına ilişkin inançları vardır. Dini sistemler de manevi yaptırımları açıklayabilmek için af dilemeyi mümkün kılacak araçlar sunmuşlardır²⁰¹.

Üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık durumlarının incelendiği bir araştırmaya göre, ana değer grupları özaşkınlık, muhafazakarlık, yeniliğe/değişime açıklık ve özgenişletim şeklinde bir sıralama ortaya çıkmıştır. Schartz değerler listesinin kullanıldığı bu araştırmada birey düzeyi değer tipleri, güvenlik, iyilikseverlik, özyönelim, evrenselcilik, başarı, uyarılım, güç, hazcılık şeklinde en çok değer verileden en az değer atfedilene göre bir sıralama ortaya çıkmıştır. Gençlerin genel

²⁰⁰ Geyer ve Baumeister, s. 258-259.

²⁰¹ Michael E. McCullough, Giacomo Bono ve Lindsey M. Root, “Din ve Affedicilik”, Ali Ayten (çev.), **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, İstanbul, Phoenix Yayınları, 2013, s. 232-233.

dindarlık yönelimleri ise oldukça yüksek bulunmuştur. Dindarlık ile “gelenek, iyilikseverlik ve uyma” arasında pozitif, “hazcılık, uyarılım, güç ve özyönelim” değerleriyle ise negatif yönde anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır²⁰².

Bu araştırma sonuçlarından hareket sonraki kısımda kişisel değerler ile hayatı anlamlandırma arasındaki ilişki incelenmiştir.

1.3.2.2. Kişisel Değerlerle Hayatı Anlamlandırma İlişkisi

Anlamlı bir hayatın teşekkülü veya insanın anlam kazanması bir takım değerlerin kazanılmaya çalışılması, psikolojik mekanizmada var edilebilmesi, içselleştirilmesi gerekir. Bu değerler insanın anlam ihtiyacını karşılamada önemli psikososyal faktörler olarak karşımıza çıkarlar. Psikososyal faktörler olumlu yönde değişimi sağlarlar. Din ise bu değişimlerin duygusal yönünü oluşturur.

İnsandaki mutluluk da iyimserlik, umutluluk, sorumluluk, fedakarlık gibi erdemlerin, değerlerin çokluğuna ve bunların içtenlikle hayata geçirilmesine bağlı olarak artmakta veya eksilmektedir. Mutluluğun arka planında güçlü bir nedeninin olması, kişinin yaşadığı hayatı çevresiyle uyumlu, anlamlı bir ilişkiyle sürdürmesini sağlamaktadır²⁰³.

İslami düşünceye göre, dünyayı değerli kılan varlık, dünyaya gönderilmiş olan insandır. Bir varlığın değerini oluşturan şey onun kendine özgü yetkinliğinde yatmaktadır. Bu anlamda insanoğlunun varlığına yeni bir değer eklemesi değil, kendinde var olan değeri fark etmesi gerekmektedir.

Doğruluk, adalet, iyilik gibi değerler varlıkta içkin olarak bulunsa da ancak insanın varlığıyla uygulanabilir hale gelirler. İnsan, varlık aleminde bir değer olduğu kadar, değeri de anlamlı kılan, tüm değerlerin merkezinde olan bir varlıktır. Ancak manevi değerlerin kaynağı olarak da insanı görmemek gerekir. İnsan, Mutlak Varlık'tan aldığı ilkeleri değerler oluşturarak ve geliştirerek ortaya koyar²⁰⁴. İnsanın anlam arayışı da bu

²⁰² Mehmedoğlu, “Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık”, 2004, s. 814-815.

²⁰³ Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, s. 79-80.

²⁰⁴ Hayati Hökelekli, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 193-195.

noktada çıkmaktadır. Seküler ve kutsal değerler arasında farklı kutuplarda gidip gelen insanoğlu, varoluşsal anlam arayışını değerleri hayatında anlamlı kılarak gerçekleştirebilmektedir.

Tüm bu açıklamalardan sonraki kısımda araştırmanın yöntemi ve daha sonrasında bulgularına geçilecektir.

BÖLÜM 2: YÖNTEM

Bu araştırma hayatın anlamı, kişisel değerler ve inanç arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik betimsel türde ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiş bir çalışmadır.

Yöntem (metot), bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri iyi bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır. Bilimsel yöntem, araştırmacıya bilimsel geçerliğe ve güvenilirliğe sahip bilgilere ulaşmada yararlanacağı ve hareket noktası sağlayacağı temel bir takım ilkeler sağlar. Bilimsel çalışma yapılırken bilimsel yöntemin ilkelerinden yararlanılmalıdır. Bu ilkeleri Kaptan, somutluk, nesnellik, bilmediğini varsaymak, kavramların açık seçik tanımlanması, konunun sınırlandırılması, toplumsal olayların bütünlüğü, toplumsal olayların değişebilirliği olarak saymaktadır²⁰⁵.

Araştırmanın amacına ulaşmak için çalışma 2 aşamada yürütülmüştür. Birinci aşamada literatür taramasının yapılması, ikinci aşamada ise nicel araştırma yöntem kullanılarak ekteki ölçme araçlarının uygulanması ve SPSS programıyla sonuçların değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma, şu anda ya da geçmişte var olan bir durumu, olduğu gibi tasvir ederek, mevcut durum ve şartları olduğu gibi ortaya koyan, tarama modeli kapsamında hazırlanmış bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli ise iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin derecesini belirler²⁰⁶.

Bu açıklamalardan sonra araştırmanın evren ve örnekleme hakkında bilgi verilecektir.

2.1.Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu çalışmada Türkiye evreninde “ruh sağlığı çalışanları ve öğrencileri” (RSCVÖ) örnekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme anketi doldurmaya gönüllü olan kişilerden oluşmaktadır. 45bin uzmana mail olarak elektronik anket formuna ait link gönderilmiştir. Katılımcılar bu linklere tıklayarak anketleri cevapsız soru bırakmadan

²⁰⁵ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma ve Teknikleri**. Ankara: Bilim Yayıncılık, 1998, s.36.

²⁰⁶ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Bilim Yayınları, 1986, s.80-81.

doldurmuştur. Ayrıca bu yöntemle veri aktarımı esnasında oluşabilecek hataların da önüne geçilmiştir. Türkiye'nin tüm bölgelerinden katılımcıların olduğu 45bin kişilik listeden 829 kişi (706, %85,2 uzman, 123, %14,8 öğrenci) soruların tamamını cevaplayarak araştırmaya katılmışlardır. Tüm Türkiye'den uzman ve öğrencilere kolayca ulaşabilmek için bu yöntem tercih edilmiştir.

Araştırmaya formu ulaştırılan bazı katılımcılar verilen iletişim bilgilerinden geri bildirimde bulunarak soruları cevaplamak istemediklerini belirttiler. İnanç ölçeğinin uygulanması ile ilgili 3 katılımcıdan “ben inançsızım”, “bu benim tutumlarımı nasıl ölçecek?” gibi soru geldi. 3 katılımcı bu sebeple ölçeği dolduramayacağını ifade etti. Kendilerine buradaki inancın herhangi bir din ile ilgili olmadığını “bir şeye inanma” ile ilgili olduğunu, “inançsızlığa inanmanın” da bir inanma çeşidi olacağından hareket ederek ölçekleri doldurabilecekleri ifade edilmesi suretiyle ölçekler dolduruldu. Tabi ki bu 3 katılımcı geri bildirim de bulunarak aldıkları cevaplara göre doldurmuş oldular. Bununla birlikte doldurulan ölçekler dikkate alındığında “inançsızlığa inanan” birçok uzmanın aynı kaygıları gütmekten vazgeçip geri bildirimde de bulunmayarak örnekleme daralttığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu sebepten ötürü inançla ilgili yapılan araştırmalarda katılımcıların “ben inanmıyorum o halde doldurmama gerek yok” algısı yerine “ben inanmıyorum, verdiğim cevaplar inanmayan insanların tutumlarını yansıtacaktır” algısı oluşturmaya yönelik bilgilendirmeler yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma nicel bir araştırmadır. Araştırmada kullanılacak ölçme araçları hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

2.2.1. Hayatın Anlamı Ölçeği

Victor Frankl'ın logoterapi teorisi temel alınarak Crumbach ve Maholick tarafından geliştirilen Hayatın Anlamı Ölçeği'nin özgün adı “Purpose in Life Scale” olarak isimlendirilmiştir. Her biri yedi dereceye ayrılan 20 maddelik Likert-tip bir ölçektir.

Ölçek bireylerin hayatındaki amaç duygusunu veya ontolojik anlamlılığını ölçmektedir. Ölçeği geliştirenler amaç ve anlam kelimelerini eş anlamlı kullanmışlardır²⁰⁷.

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışması Kıraç tarafından yapılmıştır. Ölçeğin İngilizce formu Kıraç tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve önce Türkçe form ve bir hafta sonra İngilizce form, Ankara, Kayseri ve Hatay illerinde öğrenim gören, her iki dili de iyi bilen 137 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. İki form arasında korelasyon katsayısı .90 bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının, 137 kişilik örnekleme .87 ve 461 üniversite öğrencisi ile yapılan bu çalışmada ise .93 olduğu saptanmıştır. Yarıya bölme güvenilirliğinin ise 461 kişilik örnekleme .84 olduğu bulunmuştur²⁰⁸.

Kıraç tarafından yapılan faktör analizinde, ölçeğin üç faktör içerdiği anlaşılmıştır. Ortak varyansın %48'ini açıklayan birinci faktör 1., 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 16., 17., 19., 20. maddeleri içermektedir. 14. ve 18. maddeler varyansın %7'sini açıklayan 2. faktörü ve 7. madde ise varyansın %5 ini açıklayan 3. faktörü oluşturmaktadır. Birinci faktör hayatın anlam ve amacı ile ilgili maddeleri, 2. faktör özgürlük duygusuyla ilgili maddeleri içermektedir. 7. maddeyi içeren 3. faktör ise tanımlanamamıştır. Kıraç 3. faktörü isimlendirmemiştir. Araştırmaya konu olan ilişki ve farklılıkları incelemek adına faktörü adlandırmanın faydalı olduğu düşünülmüştür. 7. Madde emeklilik sonrasındaki meşguliyetin planlanması ile ilgili düşüncelerle ilgili kanaati ölçmeye yönelik olduğu için "Emeklilik Planı" olarak tanımlanmıştır.

Hayatın Anlamı Ölçeği 3 faktörden oluşan 20 maddelik güvenilir bir araç olarak Kıraç tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Özgün formda olduğu gibi, her bir madde 1'den 7'ye kadar derecelere ayrılmıştır. Ölçekte "1", ifade ile ilgili negatif ucu, "7" ifadeyle ilgili pozitif ucu ve "4" kişinin ifade ile ilgili kararsız olduğunu göstermektedir. Diğer rakamlar ise ara dereceleri belirtmektedir. Ölçekten alınacak en düşük puan 20, en

²⁰⁷ Ferdi Kıraç, Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2007: Ankara Üniversitesi SBE, s.90.

²⁰⁸ Kıraç, s.91.

yüksek puan ise 140'tır. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin hayatındaki anlamlılık ve amaçlılığın yüksek olduğunu bildirmektedir²⁰⁹.

Hayatın anlamı ölçeği ve bu ölçeği oluşturan faktörlerin güvenirlik katsayılarının belirlenmesi amacıyla 829 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Hayatın anlamı ölçeği 20 maddeden oluşurken, birinci faktör olan hayatın anlamı ve amacı faktörü 17 maddeden oluşmaktadır. (1-2-3-4-5-6-8-9-10-11-12-13-15-16-17-19-20. maddeler) İkinci faktör olan özgürlük duygusu faktörü ise 14 ve 18. maddelerden oluşurken, üçüncü faktör olan emeklilik planı faktörü sadece 7. maddeden oluşmaktadır.

Hayatın anlamı ölçeğine ve bu ölçeği oluşturan faktörlerin güvenirlik katsayılarını belirlemek amacıyla ölçeğin ve ölçeği oluşturan faktörlerin cronbach's alpha değerleri bulunmuştur.

Hayatın anlamı ölçeğinin güvenirlik katsayısı 0,891 olarak, birinci faktör olan hayatın anlamı ve amacı faktörünün güvenirlik katsayısı 0,888 olarak ve ikinci faktör olan özgürlük duygusu faktörünün güvenirlik katsayısı 0,653 olarak bulunmuştur. Bu değerler maddelerin güvenirliklerinin yüksek olduğunu ve aynı davranışı ölçmeye yönelik olduklarını göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Hayatın Anlamı Ölçeği ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Faktör	Maddeler	Toplam Madde Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri
Hayatın Anlamı Ölçeği	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20	20	0,891
Faktör 1: Hayatın Anlamı ve Amacı	1-2-3-4-5-6-8-9-10-11-12-13-15-16-17-19-20	17	0,888
Faktör 2: Özgürlük Duygusu	14-18	2	0,653
Faktör 3: Emeklilik Planı	7	1	-

N = 829

²⁰⁹ Kıraç, s.91.

2.2.2.Kişisel Değerler Envanteri

Roy (2003) tarafından geliştirilen “Personal Values Inventory” (Kişisel Değerler Envanteri) ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği çalışması Ekşi ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Araştırma toplam 200 üniversite öğrencisi (19-32 yaş aralığındaki 117 kadın ile 83 erkek öğrenci) üzerinde yürütülmüştür. Ayrıca dilsel eşdeğerlilik analizi için 50 üniversite öğrencisi üzerinde iki hafta arayla ölçeğin Türkçe ve İngilizce formu uygulanmış sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinal formda olduğu gibi beş faktörden oluştuğu ve faktör yüklerinin .40 ile .76 arasında değiştiği görülmüştür.

Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı .63 olarak bulunmuştur. Kriter geçerliliği analizi için “Kişisel Değerler Envanteri” ile bu ölçeğe eşdeğer ölçme araçlarından olan “Schwartz Değerler Ölçeği” tesadüfi olarak seçilen 50 öğrenciye uygulanmıştır. Kişisel Değerler Envanteri Ölçeği’nde yer alan alt boyutlar ile Schwartz Değerler Ölçeği’nde yer alan alt boyutların paralellik gösterdiği görülmüştür. Tüm sonuçlar Kişisel Değerler Envanteri’nin dilsel eşdeğerlilik ile yüksek düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir²¹⁰.

Ekşi ve arkadaşları tarafından faktör yüklerinin hangi faktörde toplandığı tespit edilerek 1. faktör grubuna “disiplin ve sorumluluk”, 2. faktör grubuna “güven ve bağışlama”, 3. faktör grubuna “dürüstlük ve paylaşım”, 4. faktör grubuna “saygı ve doğruluk” ve 5. faktör grubuna “paylaşım ve saygı” adı verilmiştir²¹¹.

Kişisel değerler envanteri ve bu envanteri oluşturan faktörlerin güvenilirlik katsayılarının belirlenmesi amacıyla 829 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Kişisel değerler envanteri 47 maddeden oluşmaktadır. Bu envantere ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,844 olarak bulunmuştur.

²¹⁰ Ekşi, Halil ve Ark.. Bireysel Değerler Envanteri’nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt:27, Sayı:27, 2008, s.15.

²¹¹ Ekşi, s.33.

Envanteri oluşturan faktörlerin güvenilirlik katsayılarına bakıldığında ölçeğe ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,844; 1. faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,879, 2. faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,380, 3. faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,693, 4. faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,253 ve 5. faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,706 olarak bulunmuştur. Bu değerler faktörlerin güvenilirlik katsayılarının 0,253 ile 0,879 arasında değiştiğini göstermektedir. Faktörlerden disiplin ve sorumluluk, dürüstlük ve paylaşım ile paylaşım ve sevgi faktörlerinin güvenilirlik katsayılarının yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2: Kişisel Değerler Envanteri ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Faktör	Maddeler	Toplam Madde Sayısı	Cronbach 's Alpha Değeri
Kişisel Değerler Envanteri	01-02-09-15-17-18-30-34-39-40-45-47-48-50-52-54-06-08-10-14-21-28-33-36-41-43-46-49-03-04-13-24-26-38-44-53-55-12-19-20-22-27-31-05-07-37-42	47	0,844
Faktör 1: Disiplin ve Sorumluluk	01-02-09-15-17-18-30-34-39-40-45-47-48-50-52-54	16	0,879
Faktör 2: Güven ve Bağışlama	06-08-10-14-21-28-33-36-41-43-46-49	12	0,380
Faktör 3: Dürüstlük ve Paylaşım	03-04-13-24-26-38-44-53-55	9	0,693
Faktör 4: Saygı ve Doğruluk	12-19-20-22-27-31	6	0,253
Faktör 5: Paylaşım ve Saygı	05-07-37-42	4	0,706

N = 829

2.2.3.İç-Dış GÜdümlü İnanç Ölçeği (Dindarlık Eğilimi)

Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen İç GÜdümlü Dış GÜdümlü İnanç Ölçeği (Intrinsic-Extrinsic Religiosity) din psikolojisi alanından en çok kullanılan dindarlık ölçme araçlarından biridir. Ölçek orijinalde İç-güdümlü ve Dış-güdümlü inanç olarak iki yapıyı ölçmek için tasarlanmıştır. İç-güdümlü inançlıların maneviyatlarını samimi ve içten olduğu ve hiçbir çıkarıya dayanmadan yaşadığı varsayılmıştır. Yani inanç kendi içinde değerli görüldüğü için tercih edilmektedir.

Buna karşılık, Dış-güdümlü inanç, insanların sosyal ilişkilerinde yalnız kalmamak gibi dini kişisel bir amaca yönelik olarak kullandıkları inanç biçimini ölçmek için hazırlanmış bir ölçektir. Burada din kendi başına değerli görüldüğü için değil kişinin çıkar sağlama emellerine hizmet etmesi için kullanılmaktadır.

Söz konusu ölçek Ok tarafından tercüme edilerek Türkçeye ve yerel inanç geleneğine uyarlaması sağlanmıştır. Ölçeğin orijinalinde 9'u İç GÜdümlü inancı ve 11'i Dış GÜdümlü inancı ölçmek üzere toplam 20 maddesi bulunmaktadır.

İç GÜdümlü inanç ölçeğinin 9 maddeli alfa güvenirlik katsayısı .89 olarak belirlenmiştir. Ancak maddelerin incelenmesinde 3 madde (“Benim için yalnız başına dini düşünce ve tefekküre dalarak zaman geçirmek daha önemlidir”, “Sosyal dini bir çevreye katılmam gerekse, bunu sırf sosyal arkadaşlıklar kurmak için değil, dinimi daha iyi öğrenmek amacıyla yapardım”, “Yalnızken yaptığım ibadetler, başkalarıyla birlikteyken yaptıklarım kadar anlamlı ve zevkli olur”) doğrudan Hıristiyanlık dinin aynı yönüyle (ibadetlerin tek başına yapmaya karşılık kilisede toplu olarak yapma boyutu) alakalı olup kültürel inanç dokusuna uyumu mümkün olmadığından söz konusu boyut faktör analizi ve madde analizi göstergelerine bağlı olarak 6 maddeye indirgenmiş ve bu haliyle de ölçeğin alfa skoru .90 olarak bulunmuştur. Böylece ölçek hem yerelleştirilmiş hem de değerinden ödün vermeden kullanımı ekonomik hale gelmiştir²¹².

²¹² Ok, Üzeyir. Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2011, s.539.

11 maddelik dış-güdümlü inanç ölçeğinin alfa skoru .59 olarak bulunmuştur. Açılımlı faktör analizi sonucu, (Cattell Scree testi kriteri dikkate alındığında) bu ölçeğin gerçekte 3 ayrı yapıyı ölçtüğünü göstermektedir. Bunlardan 1.sinin, inancın etkisinin az hissedildiği bir durumu ölçtüğünü (sekülerleşmiş inanç: 3 madde; alfa=.60); 2.sinin dinin gerçekten dünyevi amaçlar için kullanılmasını içeren veya inancın dünyevi amaca hizmet için kullanımını içeren bir yapıyı ölçtüğünü (dünyevi amaçlı inanç: 3 madde, alfa=.70); 3.sünün de 2.sine benzer biçimde dinin sosyal yalnızlıktan korunmak için araç olarak kullanılmasını içeren bir eğilimi ölçtüğü (sosyal amaçlı inanç: 3 madde, alfa=.63) görülür. Dış-güdümlü inancın 2 maddesi ise faktör analizi ve madde içerik incelemesi sonucunda ya içerik benzersizliğinden dolayı ya da dolduğu maddenin alfa katsayısına katkıda bulunmadığı için ölçekten çıkarılmıştır.

İnanç ölçeği ve bu ölçeği oluşturan faktörlerin güvenilirlik katsayılarının belirlenmesi amacıyla 829 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir.

İnanç ölçeği 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek iki faktörden oluşurken (iç güdümlülük ve dış güdümlülük), dış güdümlülük faktörü üç alt faktörden oluşmaktadır (sekülerleşmiş inanç, dünyevi amaçlı inanç ve sosyal amaçlı inanç). İnanç ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,762 olarak bulunmuştur. Faktörlerin güvenilirlik katsayısı 0,540 ve 0,924 olarak tespit edilmiştir. Alt faktörlerin güvenilirlik katsayıları 0,642-0,830 arasında bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: İnanç Ölçeği ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Faktör	Maddeler	Toplam Madde Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri
İnanç Ölçeği	01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15	15	0,762
İç Güdümlü İnanç	01-02-03-04-05-06	6	0,924
Dış Güdümlü İnanç	07-08-09-10-11-12-13-14-15	9	0,540
Faktör 1: Sekülerleşmiş İnanç	07-08-09	3	0,642
Faktör 2: Dünyevi Amaçlı İnanç	10-11-12	3	0,830
Faktör 3: Sosyal Amaçlı İnanç	13-14-15	3	0,666

N = 829

2.3.Verilerin Çözümü Ve Yorumlanması

Veriler SPSS 19.0 programı ile analiz edilmiş olup, verilere ilişkin betimsel istatistikler (frekans dağılımları, mod değerleri, yüzde değerleri, aritmetik ortalamalar) bulunmuş olup, değişkenler arasında bağımsız gruplar arası t-testleri, tek yönlü varyans analizleri yapılmış ve değişkenler arasında korelasyonlar bulunmuştur.

Bu bölümden sonra araştırmanın bulgularına ve bulgularla ilgili yorumlar bölümüne geçilecektir.

BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde “ruh sağlığı çalışanları ve öğrencileri” (RSCVÖ) ile ilgili demografik bilgilere, hayatın anlamı, kişisel değerler ve inancın demografik değişkenler yönünden incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca hayatın anlamı kişisel değerler ve inanç ilişkisi incelenmiştir.

3.1.RSCVÖ Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Örnekleme oluşturan bireylerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, ekonomik durumlarına, branşlarına ve doğum sıralarına göre dağılımları aşağıda verilmiştir.

Örneklemin demografik değişkenlerine göre dağılımını veren Tablo 4’te katılımcıların 196’sı erkek, 633’ü kadındır. Buna göre örneklemin yaklaşık dörtte biri erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 4: RSCVÖ Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	196	23,6
	Kadın	633	76,4
Yaş	29 Yaş ve Altı	439	53,0
	30-39 Yaş	250	30,2
	40-49 Yaş	109	13,1
	50 Yaş ve Üstü	31	3,7
Medeni Durum	Bekar	414	49,9
	Evli	391	47,2
	Dul	24	2,9
Ekonomik Durum	Zayıf	15	1,8
	Orta	725	87,5
	Güçlü	89	10,7
Branş	Psikiyatri	54	6,5
	Psikoloji	369	44,5
	PDR, EPH	344	41,5
	Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	7,5

Örnekleme oluşturan 439 kişi (katılımcıların % 53,0'ı) 29 yaş ve altında, 250 kişi (katılımcıların % 30,2'si) 30-39 yaş aralığında, 109 kişi (katılımcıların % 13,1'i) 40-49 yaş aralığında iken 31 kişi (katılımcıların % 3,7'si) 50 yaş ve üstündedir. Buna göre örnekleme en yüksek frekansa sahip olan yaş grubu 29 yaş ve altı yaş grubudur.

Örnekleme oluşturan 414 kişi (katılımcıların % 49,9'u) bekar, 391 kişi (katılımcıların % 47,2'si) evli iken 24 kişi (katılımcıların % 2,9'u) duldur. Buna göre örnekleme bekar ve evli olan grupların frekansı birbirine yakındır.

Örnekleme oluşturan 15 kişi (katılımcıların % 1,8'i) zayıf bir ekonomik duruma sahipken, 725 kişi (katılımcıların % 87,5'i) orta ekonomik seviyede olduğunu belirtmiş ve 89 kişi (katılımcıların % 1,7'si) güçlü bir ekonomik duruma sahip olduğunu ifade etmiştir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun ekonomik durumu orta seviyededir.

Örnekleme oluşturan 54 kişi (katılımcıların % 6,5'u) psikiyatri alanında olduğunu, 369 kişi (katılımcıların % 44,5'u) psikoloji alanında olduğunu, 344 kişi (katılımcıların % 41,5'u) PDR, EPH alanında olduğunu ve 62 kişi (katılımcıların % 7,5'u) ise diğer ruh sağlığı branşlarında (sosyal hizmetler, özel eğitim, pedagoji, çocuk gelişimi) olduğunu ifade etmiştir.

Buna göre örneklemin büyük çoğunluğunun psikoloji ile PDR, EPH alanlarında olduğu görülmektedir.

3.1.1.RSÇVÖ Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine Göre Dağılımı

Örneklemin cinsiyet ve branş değişkenlerine göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'e göre en yüksek frekansa sahip olan grup 331 kişi (katılımcıların % 39,9'u) ile psikoloji branşında çalışan kadınlardır. Bu grubu frekans yüksekliği bakımından 225 kişi (katılımcıların % 27,1'i) ile PDR, EPH branşında çalışan kadınlardan oluşan grubu takip etmektedir. Üçüncü olarak en yüksek frekansa sahip olan grup 119 kişi (katılımcıların % 14,4'ü) ile PDR, EPH branşında çalışan erkeklerden oluşan grup takip etmektedir. Diğer ruh sağlığı alanlarında çalışan kadınların sayısı 48 (katılımcıların % 5,8'i), psikiyatri alanında çalışan kadınların sayısı 29 (katılımcıların % 3,5'u), psikiyatri alanında çalışan erkeklerin sayısı 25 (katılımcıların % 3,0'ü) ve son olarak diğer ruh sağlığı alanlarında çalışan erkeklerin sayısı 14 (katılımcıların % 1,7'si)'tür.

Tablo 5: RSCVÖ Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine Göre Dağılımı

		Branş						Diğer Ruh Sağlığı Branşları	
		Psikiyatri		Psikoloji		PDR, EPH		N	%
		N	%	N	%	N	%		
Cinsiyet	Erkek	25	3,0%	38	4,5%	119	14,3%	14	1,6%
	Kadın	29	3,4%	331	39,9%	225	27,1%	48	5,7%

3.2.Hayatın Anlamına İlişkin Bulgular

Bu bölümde hayatın anlamının demografik değişkenler açısından incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1.Cinsiyet Yönünden Hayatın Anlamı ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

Hayatın anlamı ölçeğinin ve alt faktörlerinin (hayatın anlamı ve amacı, özgürlük duygusu, emeklilik planı) cinsiyete göre bağımsız gruplararası t-testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet Yönünden Hayatın Anlamı ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Hayatın Anlamı	Erkek	196	110,597	15,433	3,082	827	0,002
	Kadın	633	106,742	15,261			
Hayatın Anlamı ve Amacı	Erkek	196	94,296	13,360	3,191	827	0,001
	Kadın	633	90,780	13,515			
Özgürlük Duygusu	Erkek	196	10,633	2,519	1,378	827	0,169
	Kadın	633	10,354	2,462			
Emeklilik Planı	Erkek	196	5,668	1,361	0,509	827	0,611
	Kadın	633	5,608	1,471			

Tablo 6'ya göre erkeklerin hayatın anlamı ölçeği ortalaması 110,60 iken kadınların hayatın anlamı ölçeği ortalaması 106,74 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin hayatın anlamı ölçeğine verdikleri puanların ortalaması anlamlı olarak kadınlardan daha yüksektir. [$t_{(827)}=3,082$; $p<0,01$]

Erkeklerin hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalaması 94,296 iken kadınların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalaması 90,780 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri puanların ortalaması anlamlı olarak kadınlardan daha yüksektir. [$t_{(827)}=3,191$; $p<0,01$] Buna göre hayat erkekler için daha anlamlıdır ve erkekler için hayatın daha fazla bir anlamı vardır.

Erkeklerin özgürlük duygusu faktörüne verdikleri cevapların ortalaması 10,633 iken kadınların ortalaması 10,354 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin özgürlük duygusu faktörüne verdikleri puanların ortalaması ile kadınların özgürlük duygusu faktörüne verdikleri puanların ortalaması arasında anlamlı fark bulunmamıştır. [$t_{(827)}=1,378$; $p>0,05$] Buna göre erkeklerin ve kadınların özgürlük duygusuna ilişkin görüşleri arasında fark yoktur.

Tablo 6'ya göre hayatın anlamı ölçeği 3. faktörü emeklilik maddesine verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığında erkeklerin ortalaması 5,668 iken kadınların ortalaması 5,608 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkekler ile kadınların emeklilik planına ilişkin verdikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. [$t_{(827)}=0,509$; $p>0,05$]

Hayatı anlamlandırma süreçlerinde cinsiyete göre çıkan farklılığın sebebi, erkeklerin mantıksal açıklamaya ve izaha daha çok ihtiyaç duymalarından; kadınların ise anı yaşamaya eğilimlerinden kaynaklanıyor olabilir.

3.2.2.Yaş Değişkeni Yönünden Hayatın Anlamının İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ölçeğinde en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 50 yaş ve üstünde olanlar iken bu grubu sırasıyla 40-49 yaş grubu, 30-39 yaş grubu ve 29 yaş ve altı grup takip etmektedir. Yaş grubu düştükçe katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamasının daha düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=7,031$, $p<0,001$] Yapılan Scheffe testine göre 50 yaş ve üstündekilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerden daha yüksektir. 40-49 yaş aralığındakilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerden daha yüksektir.

Tablo 7: Yaş Değişkeni Yönünden Hayatın Anlamının İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	105,813	14,833	Gruplar arası	4882,825	3	1627,608	7,031	0,000	50+>29-40-
30-39 Yaş	250	108,332	16,096	Gruplar içi	190966,815	825	231,475			49>29-
40-49 Yaş	109	111,349	14,915	Toplam	195849,641	828				
50 Yaş ve Üstü	31	115,258	14,217							
Toplam	829	107,654	15,380							

3.2.2.1.Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı ölçeği birinci faktörü hayatın anlamı ve amacı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 50 yaş ve üstünde olanlar iken bu grubu sırasıyla 40-49 yaş grubu, 30-39 yaş grubu ve 29 yaş ve altı grup takip etmektedir. Yaş grubu düştükçe katılımcıların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalamasının daha düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=7,767$, $p<0,001$] Yapılan Scheffe testine göre 50 yaş ve üstündekilerin faktörü oluşturan maddelere verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerden daha yüksektir. 40-49 yaş aralığındakilerin faktörü oluşturan maddelere verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerden daha yüksektir.

Tablo 8: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	89,918	13,162	Gruplararası	4177,493	3	1392,498	7,767	0,000	50+>29-40-49>29-
30-39 Yaş	250	92,140	14,143	Gruplarıçi	147915,435	825	179,291			
40-49 Yaş	109	95,376	12,718	Toplam	152092,929	828				
50 Yaş ve Üstü	31	98,097	12,597							
Toplam	829	91,612	13,553							

3.2.2.2.Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı ölçeği ikinci faktörü özgürlük duygusu faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 50 yaş ve üstünde olan grup iken 29 yaş ve altındakilerin bu faktöre ilişkin puanlarının ortalaması 10,355; 30-39 yaş grubundakilerin puan ortalaması 10,488 ve 40-49 yaş grubundakilerin puan ortalaması 10,275'tir.

Özgürlük duygusu faktöründe en yaş grubu 29 yaşında veya altında olan grubun puanlarının standart sapması 2,488; 30-39 yaş aralığında olan grubun puanlarının standart sapması 2,447; 40-49 yaş aralığında olan grubun puanlarının standart sapması 2,520 ve 50 yaşında ve bu yaştan daha yüksek bir yaşa sahip olanlardan oluşan grubun puanlarının standart sapması 2,341 olarak bulunmuştur.

Yaş grupları arasında ikinci faktöre verilen puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların özgürlük duygusu faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. [$F_{(3-825)}=1,566$, $p>0,05$]

Tablo 9: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	43	10,35	2,48	Gruplararası	28,756	3	9,585	1,56	0,19	-
30-39 Yaş	9	5	8							
40-49 Yaş	25	10,48	2,44	Gruplarıçi	5051,15	825	6,123			
50 Yaş ve Üstü	0	8	7							
Toplam	10	10,27	2,52	Toplam	5079,91	828				
	9	5	0							
Toplam	9	11,29	2,34							
	31	0	1							
Toplam	82	10,42	2,47							
	9	0	7							

3.2.2.3. Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı ölçeği üçüncü faktörü faktörü emeklilik planı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Yaş Gruplarına Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	5,540	1,548	Gruplararası	7,181	3	2,394	1,147	0,329	-
30-39 Yaş	250	5,704	1,389	Gruplarıçi	1721,641	825	2,087			
40-49 Yaş	109	5,697	1,198	Toplam	1728,823	828				
50 Yaş ve Üstü	31	5,871	1,118							
Toplam	829	5,622	1,445							

Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 50 yaş ve üstünde olan grup iken 29 yaş ve altındakilerin bu faktöre ilişkin puanlarının ortalaması 5,540; 30-39 yaş grubundakilerin puan ortalaması 5,704 ve 40-49 yaş grubundakilerin puan ortalaması 5,697'dir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların emeklilik planı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. [$F_{(3-825)}=1,147, p>0,05$]

Hayatı anlamlandırma süreçlerinde yaş değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, yaşla birlikte hayatın ve yaşananların ve yaşanacakların gençlere göre daha çok sorgulanmaya başlamasından kaynaklanıyor olabilir.

3.2.3. Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 11'de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ölçeğinde en yüksek ortalamaya sahip olan medeni duruma sahip olan grup evli olanlar iken bu gurubu dul olanlar takip etmektedir.

Tablo 11: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anamlı Fark
Bekar	414	104,220	15,630	Gruplararası	9762,096	2	4881,048	21,666	0,000	Evli>Bekar
Evli	391	111,118	14,428	Gruplarıçi	186087,544	826	225,288			
Dul	24	110,458	13,207	Toplam	195849,641	828				
Toplam	829	107,654	15,380							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(2-826)}=21,666$, $p<0,001$] Yapılan Dunnett C testine göre evli olanların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması bekar olanlara göre daha yüksektir.

3.2.3.1. Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği birinci faktörü hayatın anlamı ve amacı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 12'de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar medeni durumları evli olanlar iken bu grubu medeni durumu dul olanlar takip etmektedir. Medeni durumu bekar olanların puan ortalaması diğer gruplara göre daha düşüktür. Standart sapma değerlerine bakıldığında en yüksek değere sahip olan grubun bekarlar olduğu görülürken bu grubu sırasıyla medeni durumu evli ve dul olanlar takip etmektedir.

Tablo 12: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	88,522	13,874	Gruplararası	7916,229	2	3958,114	22,676	0,000	Evli>Bekar
Evli	391	94,749	12,565	Gruplarıçi	144176,700	826	174,548			
Dul	24	93,792	11,610	Toplam	152092,929	828				
Toplam	829	91,612	13,553							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(2-826)}=22,676$, $p<0,001$] Yapılan Dunnett C testine göre medeni durumu evli olanların faktörü oluşturan maddelere verdikleri puanların ortalaması medeni durumu bekar olanlara göre daha yüksektir.

3.2.3.2. Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği ikinci faktörü özgürlük duygusu faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir. Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar medeni durumu dul olanlar iken bu grubu sırasıyla medeni durumu evli olanlar ve bekar olanlar takip etmektedir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların özgürlük duygusu faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında 0,01 düzeyinde anlamlı bir fark görülmemektedir. [$F_{(2-826)}=3,466$, $p>0,01$]

Tablo 13: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi

Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	10,205	2,617	Gruplararası	42,278	2	21,139	3,466	0,032	-
Evli	391	10,609	2,311	Gruplarıçi	5037,637	826	6,099			
Dul	24	11,042	2,349	Toplam	5079,916	828				
Toplam	829	10,420	2,477							

3.2.3.3. Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı ölçeği üçüncü faktörü faktörü emeklilik planı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Medeni Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	5,493	1,538	Gruplararası	14,318	2	7,159	3,449	0,032	-
Evli	391	5,760	1,331	Gruplarıçi	1714,505	826	2,076			
Dul	24	5,625	1,408	Toplam	1728,823	828				
Toplam	829	5,622	1,445							

Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar medeni durumları evli olanlar iken bu grubu sırasıyla dul olanlar ve bekar olanlar takip etmektedir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların emeklilik planı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. [$F_{(2-826)}=3,449$, $p>0,01$]

Hayatı anlamlandırma süreçlerinde medeni durum değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, evlilerin bekarlara nispeten hayatın sorumluluklarını daha fazla hissetmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

3.2.4. Ekonomik Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Ekonomik durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 15’te verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ölçeğinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup ekonomik durumu güçlü olan gruptur.

Tablo 15: Ekonomik Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Ekonomik Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Zayıf	15	105,667	15,895	Gruplararası	903,647	2	451,823	1,914	0,148	-
Orta	725	107,334	15,460	Gruplarıçi	194945,994	826	236,012			
Güçlü	89	110,596	14,448	Toplam	195849,641	828				
Toplam	829	107,654	15,380							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, ekonomik durum değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. [$F_{(2-826)}=1,914$, $p>0,05$]

3.2.5. Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 16’da verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ölçeğinde en

yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer (sosyal hizmet uzmanı, yaşam koçu, vb) ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır. Bu grubu PDR, EPH branşında çalışanlar takip ederken üçüncü sırada en yüksek ortalamaya sahip olan grup psikoloji branşında çalışanlardır. En düşük ortalamaya sahip olan grup psikiyatri branşında çalışanlardır. Grupların puanlarının standart sapmalarına bakıldığında en yüksek standart sapmanın psikiyatri branşında çalışanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anamlı Fark
Psikiyatri	54	103,407	16,076	Gruplararası	4114,883	3	1371,628	5,902	0,001	Diğer Ruh
Psikoloji	369	106,209	15,254	Gruplarıçi	191734,757	825	232,406			Sağlığı
PDR, EPH	344	108,887	15,493	Toplam	195849,641	828				Branşları>
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	113,113	12,852							Psikiyatri
Toplam	829	107,654	15,380							Diğer Ruh Sağlığı Branşları>

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=5,902$, $p<0,01$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri ve psikoloji branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.2.5.1.Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği birinci faktörü hayatın anlamı ve amacı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 17’de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar diğer ruh sağlığı branşında çalışanlardır. Bu grubu PDR, EPH branşında çalışanlar takip ederken üçüncü sırada en yüksek ortalamaya sahip olan grup psikoloji branşında çalışanlardır. En düşük ortalamaya sahip olan grup psikiyatri branşında çalışanlardır. Grupların puanlarının standart sapmalarına bakıldığında en yüksek standart sapmanın psikiyatri branşında çalışanlar olduğu görülmektedir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, Branş durum değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=5,410$, $p<0,01$]

Tablo 17: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)’nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	88,500	14,136	Gruplararası	2934,520	3	978,173	5,410	0,001	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikoloji
Psikoloji	369	90,344	13,357	Gruplarıçi	149158,409	825	180,798			
PDR, EPH	344	92,573	13,711	Toplam	152092,929	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	96,532	11,759							
Toplam	829	91,612	13,553							

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların hayatın anlamı ölçeği birinci faktörü olan hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri ve psikoloji branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.2.5.2. Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği ikinci faktörü özgürlük duygusu faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 18'de verilmiştir. Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar diğer ruh sağlığı branşında çalışanlardır. Bu grubu PDR, EPH branşında çalışanlar takip ederken üçüncü sırada en büyük ortalamaya sahip olan grup psikoloji branşında çalışanlardır. En düşük ortalamaya sahip olan grup psikiyatri branşında çalışanlardır. Grupların ikinci faktör puanlarının standart sapma değerlerine bakıldığında en yüksek değer psikoloji branşında çalışanlarda olduğu görülürken bu grubu psikiyatri alanında çalışanlar takip etmektedir. Grupların ikinci faktör puanlarının standart sapma değerlerinde üçüncü sırada olan grubun diğer ruh sağlığı branşında çalışanların oluşturduğu grubun olduğu görülürken en düşük standart sapmaya sahip olan grubun PDR, EPH grubu olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 2. Faktörü (Özgürlük Duygusu)'nün Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	9,537	2,455	Gruplararası	64,217	3	21,406	3,521	0,015	PDR,
Psikoloji	369	10,325	2,570	Gruplarıçi	5015,699	825	6,080			EPH>
PDR, EPH	344	10,593	2,365	Toplam	5079,916	828				Psikiyatri
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	10,790	2,383							
Toplam	829	10,420	2,477							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş durum değişkenine göre katılımcıların özgürlük duygusu faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında

anlamli bir fark olduğu görülmemektedir. [$F_{(2-826)}=3,521$, $p<0,05$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre PDR, EPH branşında çalışanların hayatın anlamı leği ikinci faktörüne verilen cevapların ortalaması anlamli olarak psikiyatri branşında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.2.5.3. Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nn Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre hayatın anlamı leği nc faktörü faktörü emeklilik planı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 19'da verilmiştir. Buna göre özgürlük duygusu faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar diğer ruh sağlığı branşında çalışanlardır.

Tablo 19: Branş Durum Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 3. Faktörü (Emeklilik Planı)'nn Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamli Fark
Psikiyatri	54	5,370	1,508	Gruplararası	11,066	3	3,689	1,772	0,151	-
Psikoloji	369	5,539	1,507	Gruplarıı	1717,756	825	2,082			
PDR, EPH	344	5,721	1,348	Toplam	1728,823	828				
Diğer										
Ruh Sağlığı Branşları	62	5,790	1,506							
Toplam	829	5,622	1,445							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş durum göre katılımcıların emeklilik planı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamli bir fark görülmemektedir. [$F_{(2-826)}=1,772$, $p>0,05$]

Hayatı anlamlandırma süreçlerinde branş değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, diğer ruh sağlığı branşlarındaki bireylerin sırasıyla pdr, psikoloji ve psikiyatri

branşlarındakilere nazaran iş gereği daha fazla sosyal bir hayat içinde yer almalarından kaynaklanıyor olabilir.

3.2.6. Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	107,994	14,438	Gruplararası	4284,236	3	1428,079	6,150	0,000	İlk>Tek
Orta	243	109,111	15,736	Gruplarıçi	191565,405	825	232,200			Orta>Tek
Son	235	107,336	15,073	Toplam	195849,641	828				Son>Tek
Tek Kardeş	40	98,025	18,843							
Toplam	829	107,654	15,380							

Buna göre hayatın anlamı ölçeğinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup orta sırada doğanlara aittir. İkinci sırada en yüksek ortalamaya sahip olan grup ilk sırada doğanlardan oluşan gruptur. Üçüncü sırada en yüksek ortalamaya sahip olan grup son sırada doğanlardan oluşan gruptur. En düşük ortalamaya sahip olan grup tek kardeş olarak doğanlardır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=6,150, p<0,001$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Dunnet C testi sonuçlarına göre tek kardeş olanların ortalaması ilk, orta ve son olanların ortalamasından anlamlı olarak daha düşüktür.

3.2.6.1. Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre hayatın anlamı ölçeği birinci faktörü hayatın anlamı ve amacı faktörünün betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 21'de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olanlar orta sırada doğanlardan oluşan gruptur. Bu grubu sırasıyla ilk sırada doğanlardan oluşan grup, son sırada doğanlardan oluşan grup ve tek kardeş olarak doğanlardan oluşan grup takip etmektedir.

Tablo 21: Doğum Sırası Değişkenine Göre Hayatın Anlamının 1. Faktörü (Hayatın Anlamı ve Amacı)'nın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	91,842	12,814	Gruplararası	3722,676	3	1240,892	6,900	0,000	
Orta	243	93,173	13,767	Gruplarıçi	148370,252	825	179,843			İlk>Tek
Son	235	91,183	13,221	Toplam	152092,929	828				Orta>Tek
Tek Kardeş	40	82,850	16,565							Son>Tek
Toplam	829	91,612	13,553							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların hayatın anlamı ve amacı faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=6,900, p<0,001$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Dunnet C testi sonuçlarına göre tek kardeş olanların ortalaması ilk, orta ve son olanların ortalamasından anlamlı olarak daha düşüktür.

Hayatı anlamlandırma süreçlerinde doğum sırası değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, tek çocukların ben merkezli kalmalarından kaynaklanıyor olabilir. Hayatı kendi merkezlerinde kurmaları sebebiyle kendilerini sarıp sarmalayacak daha genel bir anlama ulaşamadıkları düşünülebilir.

Bütün yukarıda anlatılanlar sebebiyle araştırmacılar inanç ve anlam ilişkisini incelemişlerdir. Yapılan araştırmalar din ve anlam ilişkisini genelde pozitif yönde destekler niteliktedir.

Lore Schmid'in 23 farklı meslek grubundan 612 genç arasında yaptığı bir araştırmaya göre, hayatın anlamının kaynağı üzerine sorulan soruyla tasavvur, ideal ve hayatın anlamı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Gençler verdikleri cevaplarda kendilerine ait ideallerden bahsetmişlerdir. Örneğin, Tanrısal tasavvurlar Tanrı'ya hizmete uygun olacak tarzda idealin içeriğinde somutlaştırılmıştır. Bu çıkarım, Tanrı'ya hizmeti amaçlayan ideal sahibi fertler için hayatın anlam kazanması olarak yorumlanmıştır²¹³.

17 Ağustos depremzedeleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, depremzedeler depremi dini veya din referanslı kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Takdir-i İlahi, uyarı, imtihan gibi kavramlar kullanarak geçmiş tecrübelerine de atıf yapmışlardır. Depremin doğal bir hadise olduğunu kabulle beraber ilahi bir nedene bağlama söz konusu olmuştur. Buna göre felaketin kaynağı ilahi güç, nedeninin ise insanlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca insanların kalıcı olmayan, toplumsal anlamda bir değişimin olmadığı bir dini yönelimin olduğu görülmüştür. Dini inançlar, felaketi yorumlama, kayıplara karşı dirençli olma noktasında destek sağlamıştır²¹⁴.

Otistik çocuğa sahip 40 anne babayla mülakat tekniğiyle yapılan bir araştırmaya göre, anne babaların büyük çoğunluğunun otizmin sebebini dini sembol ve kavramları kullanarak açıkladığı, otizmin ardında metafizik bir güce inandıkları tespit edilmiştir.

²¹³ Lore Schmid, "Anlam ve Değer Kaynağı Olarak Dini İnanç", Abdülkerim Bahadır (çev.), **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. XVI (Güz 2003), s. 183.

²¹⁴ Ümmüşerif Gülmez, "Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumları" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2008), s. 95.

Ailelerin birçok özelliğindeki farklılık dikkate alındığında, ilahi güçten yardım veya ilahi güce isyan şeklinde sorgulamalara gittikleri görülmüştür. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu, yaşanan gerilimlerle mücadele etme ve psikolojik rahatlama için dua, ibadet ve Allah inancına yönelmişlerdir²¹⁵.

20 kanser hastası veya hastalığı atlattı normal risk grubunda bulunan insanlarla yapılan bir araştırmaya göre, hastalar hem dini temelli hem de dini olmayan temelli anlamlandırma biçimleri ortaya koymuşlardır. %80'i dini temelli atfetme sistemi kullanmıştır. Kanser hastalığının arka planında Allah, genetik, Çernobil nükleer patlaması gibi faktörler bulunmuş olup, kanser kader, imtihan, uyarı/ders, ceza, ihmal/kişisel sorumsuzluk gibi çeşitli kavramlarla açıklanmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların %75'inin dua ve ibadet vasıtasıyla ruhsal gerilimlerle başa çıkmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Hastalığı anlamlandırma ve açıklamaya yönelik kullanılan ders, ceza vs. gibi çeşitli kavramlar doğrultusunda hastaların %93.75'i dini duygu ve davranışlarında pozitif yönde bir değişim yaşandığı belirtmişlerdir²¹⁶.

Stresle baş etme ve dini tutumlar üzerine yapılan bir araştırmaya göre, bireylerin dine sığınma derecesi çok yüksek bulunmuştur. Benzeri maddelerde de ilişkinin çok yüksek çıkması da dini tutum ile stresle baş etme arasındaki ilişkiyi desteklemiştir²¹⁷.

Hayatın anlamına ilişkin bulgulardan sonra kişisel değerlere ilişkin bulgular ele alınacaktır.

3.3.Kişisel Değerlere İlişkin Bulgular

Bu bölümde kişisel değerlerin demografik değişkenler açısından incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

²¹⁵ Sema Karagöz, “Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2010), s. 100-102.

²¹⁶ Aişe Çiftçi, “Kanser Hastalığıyla Başa Çıkma Dinin Rolü” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2007), s. 77-78.

²¹⁷ Erkan Kavas, “Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2013), s. 248.

3.3.1.Cinsiyet Yönünden Kişisel Değerler ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

Kişisel değerler envanterinin ve alt faktörlerinin (Disiplin ve Sorumluluk, Güven ve Bağışlama, Dürüstlük ve Paylaşım, Saygı ve Doğruluk, Paylaşım ve Saygı) cinsiyete göre bağımsız gruplararası t-testi sonuçları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Cinsiyet Yönünden Kişisel Değerler ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Kişisel Değerler	Erkek	196	177,041	12,502	0,265	827	0,791
	Kadın	633	176,749	13,768			
Disiplin ve Sorumluluk	Erkek	196	67,929	6,418	-0,583	827	0,560
	Kadın	633	68,264	7,212			
Güven ve Bağışlama	Erkek	196	36,066	4,354	1,703	827	0,089
	Kadın	633	35,461	4,343			
Dürüstlük ve Paylaşım	Erkek	196	35,490	3,315	0,573	827	0,567
	Kadın	633	35,310	3,999			
Saygı ve Doğruluk	Erkek	196	19,964	1,949	0,941	827	0,347
	Kadın	633	19,812	1,990			
Paylaşım ve Saygı	Erkek	196	17,592	1,918	-2,014	827	0,044
	Kadın	633	17,902	1,874			

Tablo 22’ye göre erkeklerin puan ortalaması ile kadınların puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. [$t_{(827)}=0,265$; $p>0,05$]

Kişisel Değerler Envanterinin Disiplin ve Sorumluluk alt faktöründe [$t_{(827)}=-0,583$; $p>0,05$]; Güven ve Bağışlama alt faktöründe [$t_{(827)}=1,703$; $p>0,05$]; Dürüstlük ve Paylaşım alt faktöründe [$t_{(827)}=0,573$; $p>0,05$]; Saygı ve Doğruluk alt faktöründe [$t_{(827)}=0,941$; $p>0,05$] erkeklerin puan ortalaması ile kadınların puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 22’ye göre Kişisel Değerler Envanterinin Paylaşım ve Saygı alt faktöründe erkeklerin puan ortalaması ile kadınların puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. [$t_{(827)}=-2,014$; $p<0,05$] Buna göre kadınların paylaşım ve saygı

puanlarının ortalaması anlamlı olarak erkeklerin paylaşım ve saygı puanlarından farklı bulunmuştur. Farklılık kadınların lehinedir.

Kişisel değerlerde cinsiyet değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, kadınların erkeklere daha duygusal, müşfik, anaç olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

3.3.2.Yaş Değişkeni Yönünden Kişisel Değerlerin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş gruplarına göre kişisel değerler envanteri betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 23'te verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanterinde en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 40-49 yaş aralığıdır.

Tablo 23: Yaş Değişkeni Yönünden Kişisel Değerlerin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	175,708	13,162	Gruplararası	1513,192	3	504,397	2,797	0,039	-
30-39 Yaş	250	178,184	14,152	Gruplarıçi	148786,304	825	180,347			
40-49 Yaş	109	178,706	12,638	Toplam	150299,496	828				
50 Yaş ve Üstü	31	174,871	13,897							
Toplam	829	176,818	13,473							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, yaş gruplarına göre katılımcıların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. [$F_{(3-825)}=2,797, p>0,01$]

3.3.2.1.Yaş Gruplarına Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre kişisel değerler envanteri 3. faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 24'te verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanter 3. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan yaş grubu 40-49 yaş aralığıdır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, yaş gruplarına göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 3. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında gruplar arasında anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir. [$F_{(3-825)}=4,478$, $p<0,01$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Dunnet C testine göre 30-39 yaş aralığındakilerin ve 40-49 yaş aralığındakilerin 3. faktör olan dürüstlük ve paylaşım faktörüne verdiklerin puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerin bu faktöre ilişkin maddelere verdikleri puanların ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 24: Yaş Gruplarına Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	34,902	3,920	Gruplararası	196,376	3	65,459	4,478	0,004	30-39
30-39 Yaş	250	35,816	4,011	Gruplarıçi	12060,772	825	14,619			Yaş>29
40-49 Yaş	109	36,046	2,891	Toplam	12257,148	828				Yaş ve Altı
50 Yaş ve Üstü	31	35,548	3,758							40-49
Toplam	829	35,352	3,848							Yaş>29
										Yaş ve Altı

Kişisel değerlerde yaş değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, yaşla birlikte hayat deneyimi ve olgunlaşma ile elde edilen kazanım ve tecrübelerden kaynaklanıyor olabilir.

3.3.3. Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 25'de verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanterinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup dul olanlardır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, medeni durum değişkenine göre grupların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı

farklılık olduğu tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=4,390$, $p<0,01$] Yapılan Scheffe testine göre evli olanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması bekar olanlara göre daha yüksektir.

Tablo 25: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	175,459	13,635	Gruplararası	1580,854	2	790,427	4,390	0,013	Evli>Bekar
Evli	391	178,084	13,280	Gruplarıçi	148718,642	826	180,047			
Dul	24	179,625	11,721	Toplam	150299,496	828				
Toplam	829	176,818	13,473							

3.3.3.1. Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 1. faktörü Disiplin ve Sorumluluk betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 26'da verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanteri 1. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup dul olanlardır.

Tablo 26: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	41	67,38	7,01	Gruplararası	544,966	2	272,483	5,57	0,00	Evli>Bekar
Evli	4	2	0	Gruplarıçi	40375,79	826	48,881	4	4	r
Dul	39	68,94	6,99	Toplam	40920,76	828				
Toplam	1	4	1		6					
	24	69,66	6,65		2					
	7	1								
	24	69,66	6,65							
Toplam	82	68,18	7,03							
	9	5	0							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, medeni durum değişkenine göre grupların kişisel değerler envanteri 1. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=5,574$, $p<0,01$] Yapılan Scheffe testine göre evli olanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması bekar olanlara göre daha yüksektir.

3.3.3.2. Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 3. faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 27’de verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanteri 3. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup dul olanlardır.

Tablo 27: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	34,792	4,017	Gruplararası	265,829	2	132,915	9,156	0,000	Evli>Bekar
Evli	391	35,880	3,622	Gruplarıçi	11991,319	826	14,517			
Dul	24	36,417	3,020	Toplam	12257,148	828				
Toplam	829	35,352	3,848							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, medeni durum değişkenine göre grupların kişisel değerler envanteri 3. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=5,574$, $p<0,001$] Yapılan Scheffe testine göre evli olanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması bekar olanlara göre daha yüksektir.

Kişisel değerlerde medeni durum değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, evlilerin bekarlara göre hayatın sorumluluklarını daha fazla hissetmesinden ve birlikte yaşama kültüründen kaynaklanıyor olabilir.

3.3.4. Ekonomik Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Ekonomik durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28: Ekonomik Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Ekonomik Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Zayıf	15	180,667	16,264	Gruplararası	312,206	2	156,103	0,860	0,424	-
Orta	725	176,633	13,432	Gruplarıçi	149987,289	826	181,583			
Güçlü	89	177,674	13,339	Toplam	150299,496	828				
Toplam	829	176,818	13,473							

Buna göre kişisel değerler envanterinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup ekonomik durumu zayıf olan gruptur.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, ekonomik durum değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. [$F_{(2-826)}=0,860$, $p>0,05$]

3.3.5. Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 29’da verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanterinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=5,902$, $p<0,001$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri, psikoloji ve PDR, EPH branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

Tablo 29: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	173,074	13,450	Gruplararası	3518,711	3	1172,904	6,592	0,000	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri, Psikoloji, PDR,EPH
Psikoloji	369	176,341	13,561	Gruplarıçi	146780,784	825	177,916			
PDR, EPH	344	176,733	13,341	Toplam	150299,496	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	183,387	11,783							
Toplam	829	176,818	13,473							

3.3.5.1. Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 1. faktör betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	67,204	6,563	Gruplararası	684,061	3	228,020	4,675	0,003	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri, Psikoloji, PDR,EPH
Psikoloji	369	68,000	7,197	Gruplarıçi	40236,701	825	48,772			
PDR, EPH	344	67,974	7,040	Toplam	40920,762	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	71,306	5,571							
Toplam	829	68,185	7,030							

Buna göre kişisel değerler envanteri 1. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır. Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 1. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,675, p<0,01$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri, psikoloji ve PDR, EPH branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.3.5.2. Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 3. faktör betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 31’de verilmiştir. Buna göre kişisel değerler envanteri 3. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır.

Tablo 31: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi

Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	34,630	3,372	Gruplararası	189,511	3	63,170	4,319	0,005	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri, Psikoloji, PDR,EPH
Psikoloji	369	35,154	3,984	Gruplariçi	12067,637	825	14,627			
PDR, EPH	344	35,401	3,738	Toplam	12257,148	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	36,887	3,689							
Toplam	829	35,352	3,848							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 3. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,319, p<0,01$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri, psikoloji ve PDR, EPH branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.3.5.3.Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 4. Faktörü (Saygı ve Doğruluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 4. faktör betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 32’de verilmiştir.

Buna göre kişisel değerler envanteri 4. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır. Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 4. faktörüne

verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=5,003$, $p<0,01$]

Tablo 32: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 4. Faktörü (Saygı ve Doğruluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	19,481	2,187	Gruplararası	58,012	3	19,337	5,003	0,002	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri, Psikoloji, PDR,EPH
Psikoloji	369	19,710	1,989	Gruplarıçi	3188,837	825	3,865			
PDR, EPH	344	19,904	1,907	Toplam	3246,849	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	20,677	1,948							
Toplam	829	19,848	1,980							

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri, psikoloji ve PDR, EPH branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.3.5.4. Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre kişisel değerler envanteri 5. faktör betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 33'te verilmiştir.

Buna göre kişisel değerler envanteri 5. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup diğer ruh sağlığı branşlarında çalışanlardır.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 5. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=3,051$, $p<0,01$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre diğer ruh

sağlığı branşında çalışanların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

Tablo 33: Branş Durum Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	17,333	2,074	Gruplararası	32,390	3	10,797	3,051	0,028	Diğer Ruh Sağlığı Branşları> Psikiyatri
Psikoloji	369	17,786	1,918	Gruplarıçi	2919,287	825	3,539			
PDR, EPH	344	17,855	1,841	Toplam	2951,677	828				
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	18,371	1,691							
Toplam	829	17,829	1,888							

Kişisel değerlerde branş değişkenine göre pdr, psikoloji ve psikiyatriye nazaran diğer ruh sağlığı branşından çalışanların lehine çıkan farklılığın sebebi, diğer ruh sağlığı branşında çalışan veya okuyanların meslek garantisi sebebiyle bu alanı seçmiş Anadolu coğrafyasının ve halkın içinden gelmiş bireylerin çoğunlukta olmasından kaynaklanıyor olabilir. Psikoloji bölümünün popülerliği sebebiyle özel üniversitelerin psikoloji bölümlerini önemseydiği ve çok sayıda öğrenci kabul ettiği bilinmektedir. Çoğunluğu kolej mezunu olan belirli bir ekonomik güce sahip özel üniversitelerin psikoloji öğrencileri sınıfsal farklılıklar sebebiyle topluma tam anlamıyla nüfuz edememekte, toplumdan kısmen farklılaşmakta, hatta hasta/danışan-terapist ilişkisi sebebiyle de toplumu kısmen ötekileştirmekte oldukları, toplumun değerlerine zaman zaman yabancılaştıkları düşünülmektedir.

Bunu vermiş olduğumuz bir takım psikoloji eğitim organizasyonlarında gözlemle şansımız olduğu için paylaşabiliyorum. Eşit şartlarda (aynı özellikte sınıflar, aynı yemekler ve ara ikramlar, aynı sunum, bir çok ortak kullanım alanı ve benzer koşullar)

yapılan eğitimler sonucunda aldığımız eğitim değerlendirme formlarında diğer ruh sağlığı branşlarındaki bireylerin psikoloji ve pdr branşlarındaki kişilere göre daha tatminkar, daha müteşekkire, daha kanaatkar, daha yardımcı-yol gösterici, daha memnuniyet ifade eden geri bildirimlerini almaktayız.

3.3.6.Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre kişisel değerler envanteri betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 34’te verilmiştir.

Tablo 34: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	175,627	14,326	Gruplararası	2277,824	3	759,275	4,232	0,006	Orta>Tek Orta>İlk
Orta	243	178,942	13,354	Gruplarıçi	148021,672	825	179,420			
Son	235	176,928	12,043	Toplam	150299,496	828				
Tek Kardeş	40	172,525	13,694							
Toplam	829	176,818	13,473							

Buna göre kişisel değerler envanterinde en yüksek ortalamaya sahip olan grup orta sırada doğanlara aittir. İlk sırada doğanların puan ortalaması 175,627 iken son sırada doğanların aritmetik ortalaması 176,928’dir. Tek kardeş olarak doğanların aritmetik ortalaması 175,525’dir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanterine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,232, p<0,01$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre orta sırada doğanların ortalaması ilk sırada doğanlardan ve tek kardeş olarak doğanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

3.3.6.1. Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre kişisel değerler envanteri 1. faktörüne betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 35’te verilmiştir.

Buna göre kişisel değerler envanteri 1. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup orta sırada doğanlara aittir. İlk sırada doğanların puan ortalaması 67,7678 iken son sırada doğanların aritmetik ortalaması 68,387’dir. Tek kardeş olarak doğanların aritmetik ortalaması 65,050’dir. En yüksek standart sapmaya sahip olan grup ilk sırada doğanlardır.

Tablo 35: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 1. Faktörü (Disiplin ve Sorumluluk) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	67,678	7,260	Gruplararası	709,889	3	236,630	4,855	0,002	Orta>Tek
Orta	243	69,152	7,113	Gruplarıçi	40210,874	825	48,740			
Son	235	68,387	6,444	Toplam	40920,762	828				
Tek Kardeş	40	65,050	7,002							
Toplam	829	68,185	7,030							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 1. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,855, p<0,01$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre orta sırada doğanların ortalaması tek kardeş olarak doğanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

3.3.6.2. Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre kişisel değerler envanteri 3. faktörüne betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 3. Faktörü (Dürüstlük ve Paylaşım) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	34,945	4,049	Gruplararası	200,786	3	66,929	4,580	0,003	Orta>İlk
Orta	243	35,942	3,635	Gruplarıçi	12056,363	825	14,614			
Son	235	35,489	3,506	Toplam	12257,148	828				
Tek Kardeş	40	34,125	4,805							
Toplam	829	35,352	3,848							

Buna göre kişisel değerler envanteri 3. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup orta sırada doğanlara aittir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 3. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,580, p<0,01$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre orta sırada doğanların ortalaması ilk olarak doğanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

3.3.6.3. Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre kişisel değerler envanteri 5. faktörüne betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 37’de verilmiştir. Buna göre

kişisel değerler envanteri 5. faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olan grup orta sırada doğanlara aittir.

Tablo 37: Doğum Sırası Değişkenine Göre Kişisel Değerlerin 5. Faktörü (Paylaşım ve Saygı) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	17,598	1,943	Gruplararası	32,970	3	10,990	3,106	0,026	Orta>İlk
Orta	243	18,049	1,762	Gruplarıçi	2918,707	825	3,538			
Son	235	17,940	1,871	Toplam	2951,677	828				
Tek Kardeş	40	17,625	2,133							
Toplam	829	17,829	1,888							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların kişisel değerler envanteri 5. faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. [$F_{(3-825)}=3,106$, $p<0,05$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre orta sırada doğanların ortalaması ilk olarak doğanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Kişisel değerlerde doğum sırası değişkenine göre çıkan farklılığın sebebi, tek ve son çocukların daha çok ben merkezli yetişmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Ülkemizde ve dünyada değerlerle ilgili bir çok araştırma yapılmıştır. Yaşlılar üzerinde yapılan gerontoloji çalışmalarında, yaşlıların psikolojik açıdan kendilerini mutlu hissetmelerinde dindarlık, ruhani hayat ve bireysel anlam gibi unsurların birbiriyle etkileşimi dikkat çekmiştir. Dindar bir birey için din, ileri yaşın kaçınılmaz kayıplarının kabullenilmesinde yardım olmaktadır. Yaşlılıkta potansiyel açıdan var olan “telafi değerleri”nin keşfedilmesine ve yaşanılmasına imkan sağlamaktadır. Dini değerlerin,

ölümle karşı karşıya gelen yaşlı bireye yardım ederek hayatın önemlilik ve anlamlılık duygusunun bulunmasına ve devam ettirilmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir²¹⁸.

Güngör tarafından Türk toplumundaki değerler ile ilgili 400 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre şu sonuçlar çıkarılmıştır: insanlar kendi değer sistemlerindeki norm-dışı davranışları diğerlerinden daha kötü bulmakta ve onlara daha şiddetli reaksiyon göstermektedirler. Ahlak herkesin ortaklaşa hassasiyet gösterdiği bir değerdir. Bireyler kendi değer profilindeki en yüksek değere daha hassas davranmaktadır. 18 yaş üstündeki yüksek tahsilli erkek ve kadın katılımcılar, Kohlberg'in evrensel ahlak mertebesine varmışlardır. Ahlaki öz-değerlendirme yapıldığında insanlar, ortanın üstededirler. Değer tipleri farklılaşması yalnızca aynı eğitilmiş orta yaşlı kadın ve erkeklerde vardır²¹⁹.

Yetişkinlerde dindarlık ve değerler üzerine yapılan bir araştırmaya göre, 'bireysel güvenlik' değer tipi ilk sırada önemli, 'ilişkili özerklik' değer tipi ise en az önemli olarak görülmüştür. Tek tek değerler incelendiğinde 'dürüstlük' ilk, 'dindarlık' orta ve 'münzevi bir hayatı benimseme' son sırada yer almıştır. Dindarlık ve değerler arasında teoriye uygun ilişki gözlemlenmiştir. Dindarlık ile 'iyilikseverlik, gelenek, toplumsal uyum ve itibar' değerleri arasında pozitif, 'hazcılık ve ilişkili özerklik' değerleriyle ise negatif ilişki bulunmuştur²²⁰.

Üniversite öğrencilerinde ahlaki değerler ve örgüt ikliminin algılanması üzerine yapılan bir araştırmaya göre, öğrencilerin saygı ve dürüstlük boyutunda para veya eşya bulduklarında geri getirmeyi, doğruyu ve gerçeği söylemeyi daha ön plana çıkardıkları, bağımsız düşünebilme ve başarılı arkadaşlarını takdir edebilme değerine sahip oldukları,

²¹⁸ M. Akif Kılavuz, "Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004, s. 256-257 .

²¹⁹ Güngör, s. 122-123.

²²⁰ Veysel Uysal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, s. 237 .

gerektiğinde haklarını savundukları, doğru bildiklerini ve inandıklarını söylemeye çalıştıkları ve hatalarını kabullenebildikleri belirtilmiştir²²¹.

Diğer bir gençlik araştırmasına göre, bir toplumun bütünlüğünü ve üyelerinin birliğini koruma adına en çok hangi ortak değerleri muhafaza etmesi gerektiğine yönelik olarak gençler, kültürel değerler, ulusal değerler, ahlaksal değerler, dini değerler, aile değerleri, üretim alışkanlıkları, hukuk ve diğer şekilde tercih yapmışlardır²²².

Bu kısımdan sonra inanca ilişkin bulgular ele alınacaktır.

3.4. İnanca İlişkin Bulgular

Bu bölümde inancın demografik değişkenler açısından incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.4.1. Cinsiyet Yönünden İnanç ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

İnanç ölçeğinin ve alt boyutlarının cinsiyete göre bağımsız gruplararası t-testi sonuçları Tablo 38’de verilmiştir.

²²¹ Cafoğlu ve Akar, s. 793.

²²² Nazmi Avcı, “Üniversite Gençliğinin Bireysel ve Toplumsal Değerlere İlgisi ve Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, 2007, s. 842.

Tablo 38: Cinsiyet Yönünden İnanç ve Alt Faktörlerinin Bağımsız Gruplararası T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
İnanç Ölçeği	Erkek	196	43,556	10,405	0,324	827	0,746
	Kadın	633	43,302	9,325			
İç Güdümlü İnanç	Erkek	196	20,811	7,443	1,858	827	0,063
	Kadın	633	19,717	7,125			
Dış Güdümlü İnanç	Erkek	196	22,745	5,869	-1,941	827	0,053
	Kadın	633	23,585	5,099			
Sekülerleşmiş İnanç	Erkek	196	7,291	3,123	-2,764	827	0,006
	Kadın	633	7,991	3,089			
Dünyevi Amaçlı İnanç	Erkek	196	9,485	3,581	-3,508	827	0,000
	Kadın	633	10,507	3,561			
Sosyal Amaçlı İnanç	Erkek	196	5,969	2,675	4,467	827	0,000
	Kadın	633	5,087	2,331			

Tablo 38'e göre erkeklerin inanç ölçeği ortalaması 43,556 iken kadınların inanç ölçeği ortalaması 43,302 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin ve kadınların inanç ölçeğine verdikleri puanların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. [$t_{(827)}=0,324$; $p>0,05$]

Erkeklerin inanç ölçeği iç güdümlülük ortalaması 20,811 iken kadınların inanç ölçeği iç güdümlülük ortalaması 19,717 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin ve kadınların inanç ölçeği iç güdümlülük faktörüne verdikleri puanların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. [$t_{(827)}=0,324$; $p>0,05$]

Erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük ortalaması 22,745 iken kadınların inanç ölçeği dış güdümlülük ortalaması 23,585 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin ve kadınların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörüne verdikleri puanların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. [$t_{(827)}=-1,941$; $p>0,05$]

Erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 1. alt faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) ortalaması 7,291 iken kadınların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 1. alt faktörü ortalaması 7,991 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır.

Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörüne (Sekülerleşmiş İnanç) verdikleri puanların ortalaması ile kadınların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılık kadınlar lehinedir. [$t_{(827)}=-2,764$; $p<0,01$]

Erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 2. alt faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) ortalaması 9,485 iken kadınların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 2. alt faktörü ortalaması 10,507 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır.

Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörüne (Dünyevi Amaçlı İnanç) verdikleri puanların ortalaması ile kadınların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılık kadınlar lehinedir. [$t_{(827)}=-3,508$; $p<0,01$]

Erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 3. alt faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) ortalaması 5,969 iken kadınların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörünün 3. alt faktörü ortalaması 5,087 olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplararası t-testi yapılmıştır.

Bu testin sonuçlarına göre erkeklerin inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörüne (Sosyal Amaçlı İnanç) verdikleri puanların ortalaması ile kadınların ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılık erkekler lehinedir. [$t_{(827)}=-3,508$; $p<0,01$]

3.4.2. Yaş Değişkeni Yönünden İnançın İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 39'da verilmiştir.

Tablo 39: Yaş Değişkeni Yönünden İnançın İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	44,007	9,202	Gruplararası	1.286,439	3	428,813	4,730	0,003	29 Yaş ve
30-39 Yaş	250	42,560	9,875	Gruplarıçi	74.794,997	825	90,661			Altı>50
40-49 Yaş	109	44,119	9,394	Toplam	76.081,435	828				Yaş ve
50 Yaş ve Üstü	31	38,032	11,397							Üstü
Toplam	829	43,362	9,586							40-49 Yaş>50 Yaş ve Üstü

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,730$, $p<0,01$] Yapılan Scheffe testine göre 50 yaş ve üstündekilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakiler ile 40-49 yaş aralığındakilerden anlamlı olarak daha düşüktür.

3.4.2.1.Yaş Gruplarına Göre İnançın İç Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği iç güdümlülük betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 40'ta verilmiştir.

Tablo 40: Yaş Gruplarına Göre İnançın İç Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	20,241	6,952	Gruplararası	1.129,409	3	376,470	7,406	0,000	29 Yaş ve Altı>50 Yaş ve Üstü
30-39 Yaş	250	20,024	7,399	Gruplariçi	41.938,109	825	50,834			
40-49 Yaş	109	20,468	7,217	Toplam	43.067,517	828				
50 Yaş ve Üstü	31	14,097	7,106							
Toplam	829	19,976	7,212							40-49 Yaş>50 Yaş ve Üstü

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeği iç güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=7,406$, $p<0,001$]

Yapılan Scheffe testine göre 50 yaş ve üstündekilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakiler ile 30-39 ve 40-49 yaş aralığındakilerden anlamlı olarak daha düşüktür.

3.4.2.2.Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği dış güdümlülük betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 41’de verilmiştir. Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=30,119$, $p<0,05$] Yapılan Scheffe testine göre 29 yaş ve altındakilerin ölçeğe

verdikleri puanların ortalaması ile 30-39 yaş aralığındakilerden anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 41: Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	23,765	5,246	Gruplararası	260,845	3	86,948	3,119	0,025	29 Yaş ve Altı>30-39 Yaş
30-39 Yaş	250	22,536	5,339	Gruplariçi	22.995,633	825	27,873			
40-49 Yaş	109	23,651	5,087	Toplam	23.256,478	828				
50 Yaş ve Üstü	31	23,935	5,916							
Toplam	829	23,386	5,300							

3.4.2.3.Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 42’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=6,584$, $p<0,001$]

Yapılan Scheffe testine göre 50 yaş ve üstündekilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması ile diğer tüm yaş aralığındakilerden anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 42: Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	7,672	3,095	Gruplararası	187,240	3	62,413	6,584	0,000	50 Yaş ve Üstü>29Yaş ve Altı
30-39 Yaş	250	7,748	3,095	Gruplariçi	7.820,398	825	9,479			
40-49 Yaş	109	7,945	2,999	Toplam	8.007,638	828				50 Yaş ve Üstü>30-39 Yaş
50 Yaş ve Üstü	31	10,194	2,994							
Toplam	829	7,825	3,110							50 Yaş ve Üstü>40-49 Yaş

3.4.2.4.Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 43'te verilmiştir.

29 yaş ve altındakilerin puan ortalaması 10,651 olarak gerçekleşmiştir. 30-39 yaş aralığındakilerin 2. alt faktöre verdiklerin puanların ortalaması 9,872 olarak gerçekleşmiştir. 40-49 yaş aralığındakilerin 2. alt faktöre verdiklerin puanların ortalaması 10,028 olarak gerçekleşmiştir. 50 yaş ve üstündekilerin 2. alt faktöre verdiklerin puanların ortalaması 8,806 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek ortalama 29 yaş ve altındakilerde görülmüştür.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=4,620$, $p<0,01$]

Tablo 43: Yaş Gruplarına Göre İnanç Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	10,651	3,530	Gruplararası	176,280	3	58,760	4,620	0,003	29Yaş ve Altı>30-39 Yaş
30-39 Yaş	250	9,872	3,666	Gruplariçi	10.493,337	825	12,719			
40-49 Yaş	109	10,028	3,452	Toplam	10.669,616	828				29Yaş ve Altı>50 Yaş ve Üstü
50 Yaş ve Üstü	31	8,806	3,664							
Toplam	829	10,265	3,590							

Yapılan Scheffe testine göre 29 yaş ve altındakilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 50 yaş ve üstündekilerle 30-39 yaş aralığındakilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir.

3.4.2.5.Yaş Gruplarına Göre İnanç Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş gruplarına göre inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 44’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, yaş gruplarına göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(3-825)}=3,688, p<0,05$]

Yapılan Dunnet C testine göre 30-39 yaş aralığındakilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalaması 29 yaş ve altındakilerle 40-49 yaş aralığındakilerin ölçeğe verdikleri puanların ortalamasından anlamlı olarak daha düşüktür.

Tablo 44: Yaş Gruplarına Göre İnançın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
29 Yaş ve Altı	439	5,442	2,543	Gruplararası	65,456	3	21,819	3,688	0,012	29Yaş ve
30-39 Yaş	250	4,916	2,252	Gruplarıçi	4.881,137	825	5,917			Altı>30-39 Yaş
40-49 Yaş	109	5,679	2,438	Toplam	4.946,593	828				40-49
50 Yaş ve Üstü	31	4,935	2,190							Yaş>30-39 Yaş
Toplam	829	5,296	2,444							

Yaş değişkenine göre inanç ile ilgili farklılaşmanın sebebi; inançlı insanların üniversite eğitimine verdiği önem, psikoloji bilimine verdiği değer artması olabilir. İnançlı insanlar için “inanmak ruh sağlığının aşısıdır, psikolojiye gerek yok”, düşüncesinden “psikoloji ve ruh sağlığı biliminin önemli” oluşuna evrimleşmesi neticesinde bölümü tercih eden öğrenci kitlesi ülke nüfusunu temsil etmeye başladığı düşünülmektedir.

3.4.3. Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre inanç ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 45’te verilmiştir.

Tablo 45: Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	41	43,08	9,050	Gruplararası	889,131	2	444,565	4,88	0,00	Bekar>Dul
Evli	4	0		Gruplarıçi	75.192,30	826	91,032			
Dul	39	43,99	9,968	Toplam	76.081,43	828				Evli>Dul
Toplam	24	37,95	10,66		5					
	82	43,36	9,586							
	9	2								

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(2-826)}=4,884$, $p<0,01$] Yapılan Scheffe testine göre evli veya bekar olanların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması dul olanlara göre daha yüksektir.

3.4.3.1. Medeni Durum Değişkenine Göre İnançın İç Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre inanç ölçeği iç güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 46'da verilmiştir.

**Tablo 46: Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç İç Güdümlülük Faktörü
Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları**

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	19,314	7,009	Gruplararası	1.207,755	2	603,877	11,916	0,000	Bekar>Evli Bekar>Dul Evli>Dul
Evli	391	20,990	7,195	Gruplarıçi	41.859,763	826	50,678			
Dul	24	14,875	7,748	Toplam	43.067,517	828				
Toplam	829	19,976	7,212							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği iç güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir. [$F_{(2-826)}=11,916$, $p<0,01$] Yapılan Scheffe testine tüm gruplar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

3.4.3.2. Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

**Tablo 47: Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük Faktörü
Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları**

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Bekar	414	23,766	4,964	Gruplararası	119,374	2	59,687	2,131	0,119	-
Evli	391	23,003	5,673	Gruplarıçi	23.137,104	826	28,011			
Dul	24	23,083	4,211	Toplam	23.256,478	828				
Toplam	829	23,386	5,300							

Medeni durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 47’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. [$F_{(2-826)}=2,131, p>0,05$]

3.4.3.3. Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 48’de verilmiştir.

Tablo 48: Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Bekar	414	8,077	3,095	Gruplararası	168,698	2	84,349	8,888	0,000	Bekar>Evli
Evli	391	7,442	3,090	Gruplarıçi	7.838,940	826	9,490			Bekar>Dul Evli>Dul
Dul	24	9,708	2,629	Toplam	8.007,638	828				
Toplam	829	7,825	3,110							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları, medeni durum değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir farklar belirlenmiştir. [$F_{(2-826)}=8.888, p<0,001$] Yapılan Scheffe testine tüm gruplar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Medeni duruma göre iç güdümlü inanç ile ilgili farklılaşmanın sebebi bekarların evlilere göre daha bağımsız yaşam alışkanlıklarına sahip olmasında kaynaklanıyor olabilir.

3.4.4. Branş Durum Değişkenine Göre İnanç Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 49’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=8,277$, $p<0,001$]

Tablo 49: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	40,222	10,234	Gruplararası	2.223,128	3	741,043	8,277	0,000	Diğer Ruh
Psikoloji	369	42,049	10,091	Gruplarıçi	73.858,308	825	89,525			Sağlığı
PDR, EPH	344	44,953	8,675	Toplam	76.081,435	828				Branşları> Psikiyatri
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	45,081	9,072							PDR, EPH> Psikiyatri, Psikoloji
Toplam	829	43,362	9,586							

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Dunnet C testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir. Ayrıca PDR, EPH branşında çalışanların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri ve psikoloji branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.4.4.1. Branş Durum Değişkenine Göre İnançın İç Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği iç güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 50’de verilmiştir.

Buna göre en yüksek ortalamaya sahip olan grup 21,645 ile diğer ruh sağlığı branşında çalışan katılımcılarda oluşurken en düşük ortalamaya sahip olan grup 17,481 ile psikiyatri alanında çalışan katılımcılardan oluşan gruptur.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği iç güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=11,700, p<0,001$]

Tablo 50: Branş Durum Değişkenine Göre İnanç İç Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	17,481	7,765	Gruplararası	1.757,498	3	585,833	11,700	0,000	Diğer Ruh
Psikoloji	369	18,743	7,501	Gruplarıçi	41.310,019	825	50,073			Sağlığı
PDR, EPH	344	21,390	6,553	Toplam	43.067,517	828				Branşları> Psikiyatri, Psikoloji
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	21,645	6,629							PDR, EPH> Psikiyatri, Psikoloji
Toplam	829	19,976	7,212							

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Dunnet C testi sonuçlarına göre diğer ruh sağlığı branşında çalışanların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri ve psikoloji branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

Ayrıca PDR, EPH branşında çalışanların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması anlamlı olarak psikiyatri ve psikoloji branşlarında çalışanların ortalamalarından daha yüksektir.

3.4.4.2. Branş Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 51’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilememiştir. [$F_{(2-826)}=0,425$, $p>0,05$]

Tablo 51: Branş Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	22,741	4,618	Gruplararası	35,877	3	11,959	0,425	0,735	-
Psikoloji	369	23,306	5,377	Gruplarıçi	23.220,601	825	28,146			
PDR, EPH	344	23,564	5,279	Toplam	23.256,478	828				
Diğer										
Ruh Sağlığı	62	23,435	5,571							
Branşları										
Toplam	829	23,386	5,300							

3.4.4.3. Branş Durum Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 52’de verilmiştir.

Tablo 52: Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	8,741	3,133	Gruplararası	145,988	3	48,663	5,107	0,002	Psikiyatri>PDR, EPH
Psikoloji	369	8,133	3,144	Gruplarıçi	7.861,650	825	9,529			
PDR, EPH	344	7,436	3,030	Toplam	8.007,638	828				Psikoloji>PDR, EPH
Diğer										
Ruh Sağlığı Branşları	62	7,355	3,020							
Toplam	829	7,825	3,110							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=5,107$, $p<0,01$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testinin sonucuna göre PDR, EPH alanında çalışanların puan ortalaması psikiyatri ve psikoloji alanlarında çalışanlardan anlamlı olarak düşüktür.

3.4.4.4. Branş Durum Değişkenine Göre İnançın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 53’de verilmiştir.

Tablo 53: Branş Durum Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanc) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi

Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	8,704	3,357	Gruplararası	188,377	3	62,792	4,943	0,002	Diğer Ruh Sağlığı Branşları>Psikiyatri
Psikoloji	369	10,130	3,744	Gruplarıçi	10.481,239	825	12,705			
PDR, EPH	344	10,547	3,422	Toplam	10.669,616	828				PDR, EPH>Psikiyatri
Diğer Ruh Sağlığı Branşları	62	10,871	3,404							
Toplam	829	10,265	3,590							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=4,943$, $p<0,01$] Scheffe testinin sonucuna göre psikiyatri alanlarında çalışanların puan ortalaması diğer ruh sağlığı veya PDR, EPH alanlarında çalışanlardan anlamlı olarak düşüktür.

3.4.4.5. Branş Durum Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanc) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş durum değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 54’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, branş değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. [$F_{(2-826)}=2,923$, $p<0,05$] Scheffe sonucuna göre PDR, EPH alanlarında çalışanların puan ortalaması psikoloji alanlarında çalışanlardan anlamlı olarak yüksektir.

Tablo 54: Branş Durum Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Branş Durum	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Psikiyatri	54	5,296	2,287	Gruplararası	52,033	3	17,344	2,923	0,033	PDR, EPH>Psikoloji
Psikoloji	369	5,043	2,333	Gruplarıçi	4.894,561	825	5,933			
PDR, EPH	344	5,581	2,552	Toplam	4.946,593	828				
Diğer										
Ruh Sağlığı Branşları	62	5,210	2,497							
Toplam	829	5,296	2,444							

3.4.5. Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 55'te verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=13,113, p<0,001$]

Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre ilk kardeş olanların ortalaması tek olanlardan, orta sırada doğanların tek ve son kardeş olanlardan, son kardeş olanların ise tek kardeş olanlardan anlamlı olarak daha büyüktür.

Branş değişkenine göre inançtaki farklılaşmanın sebebi önceki yorumlarda da bahsedildiği gibi sosyo-ekonomik ve kültürel sınıf farklılıklarından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca sırasıyla psikiyatsi, psikoloji, pdr ve diğer ruh sağlığı branşlarına doğru lisans ve lisansüstü eğitimde pozitivist eğitim anlayışı azaldıkça ilgili branştaki inançla ilişkisi güçlendiği düşünülebilir.

Tablo 55: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	43,990	9,443	Gruplararası	3.462,732	3	1.154,244	13,113	0,000	İlk>Tek
Orta	243	45,177	8,889	Gruplariçi	72.618,703	825	88,023			Orta>Tek Orta>Son
Son	235	41,860	9,866	Toplam	76.081,435	828				Son>Tek
Tek Kardeş	40	36,275	8,881							
Toplam	829	43,362	9,586							

3.4.5.1. Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın İç Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği iç güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 56’da verilmiştir.

Tablo 56: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın İç Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	20,280	6,930	Gruplararası	2.848,004	3	949,335	19,473	0,000	İlk>Tek
Orta	243	21,823	6,690	Gruplariçi	40.219,513	825	48,751			Orta>Tek Orta>Son
Son	235	18,753	7,434	Toplam	43.067,517	828				Son>Tek
Tek Kardeş	40	13,575	6,344							
Toplam	829	19,976	7,212							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği iç güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları

arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=19,473$, $p<0,001$] Hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre ilk kardeş olanların ortalaması tek olanlardan, orta sırada doğanların tek ve son kardeş olanlardan, son kardeş olanların ise tek kardeş olanlardan anlamlı olarak daha büyüktür.

3.4.5.2.Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 57’de verilmiştir. Buna göre inanç ölçeği dış güdümlülük faktörü betimsel istatistiklerine göre en düşük ortalamaya sahip olan grup tek kardeş olanların oluşturduğu gruptur. Bu grubu 23,106 ortalama ile son olarak doğanlardan oluşan grup takip etmektedir.

Tablo 57: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük Faktörü Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	23,711	5,634	Gruplararası	70,218	3	23,406	0,833	0,476	İlk>Tek
Orta	243	23,354	5,117	Gruplarıçi	23.186,259	825	28,105			Orta>Tek Orta>Son
Son	235	23,106	5,150	Toplam	23.256,478	828				Son>Tek
Tek Kardeş	40	22,700	4,542							
Toplam	829	23,386	5,300							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilememiştir. [$F_{(2-826)}=0,833$, $p>0,05$]

3.4.5.3.Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 58’de verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 1. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=10,388$, $p<0,001$]

Scheffe testi sonuçlarına göre tek kardeş olanların oluşturduğu grup diğer gruplardan anlamlı olarak daha büyük kişisel değerlere sahipken orta sırada doğanların oluşturduğu grup anlamlı olarak diğer gruplardan daha düşük ortalama kişisel değerlere sahiptir.

Tablo 58: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük 1. Alt Faktörü (Sekülerleşmiş İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	7,984	3,186	Gruplararası	291,482	3	97,161	10,388	0,000	Tek>İlk
Orta	243	7,140	3,049	Gruplarıçi	7.716,156	825	9,353			Tek>Orta Tek>Son
Son	235	7,979	2,955	Toplam	8.007,638	828				Son>Orta İlk>Orta
Tek Kardeş	40	9,850	2,666							
Toplam	829	7,825	3,110							

3.4.5.4. Doğum Sırası Değişkenine Göre İnanç Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 59’da verilmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 2. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilememiştir. [$F_{(2-826)}=2,814$, $p>0,01$]

Tablo 59: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 2. Alt Faktörü (Dünyevi Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi

Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	10,408	3,600	Gruplararası	108,063	3	36,021	2,814	0,038	-
Orta	243	10,486	3,508	Gruplarıçi	10.561,55	825	12,802			
Son	235	10,094	3,589	Toplam	10.669,61	828				
Tek Kardeş	40	8,825	3,761							
Toplam	829	10,265	3,590							

3.4.5.5. Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum sırası değişkenine göre inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörü betimsel istatistikleri ve tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 60'ta verilmiştir.

Tablo 60: Doğum Sırası Değişkenine Göre İnancın Dış Güdümlülük 3. Alt Faktörü (Sosyal Amaçlı İnanç) Betimsel İstatistikleri ve Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Sırası	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlk	311	5,318	2,444	Gruplararası	126,331	3	42,110	7,207	0,000	İlk>Tek
Orta	243	5,728	2,625	Gruplarıçi	4.820,262	825	5,843			Orta>Tek Orta>Son
Son	235	5,034	2,285	Toplam	4.946,593	828				
Tek Kardeş	40	4,025	1,423							
Toplam	829	5,296	2,444							

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, doğum sırası değişkenine göre katılımcıların inanç ölçeği dış güdümlülük 3. alt faktörüne verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. [$F_{(2-826)}=7,207$, $p<0,001$] Scheffe testi sonuçlarına göre ilk kardeş olanların ortalaması tek kardeş olanlardan, orta sırada doğanların ortalaması ise tek kardeş olanlardan ve son kardeş olanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Doğum sırasına göre inançla ilgili farklılıkların sebebi son ve tek çocukların daha ben merkezci büyümesinden, daha hoşgörülü ebeveyn tutumlarıyla yetişmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Ülkemizde ve yurt dışında inanç üzerine çeşitli konularda araştırmalar yapılmıştır.

Mehmedoğlu tarafından yüksek öğrenim gören 262 ilahiyat öğrencisi üzerinde yapılan dindarlık-değer eksenli bir araştırmaya göre, öğrencilerin değer yönelimlerinin kendini aşma ve muhafazakarlık şeklinde olduğu, kendini geliştirme ve yeniliğe/değişime açıklık yönündeki değerlerin ise daha az önem taşıdığı tespit edilmiştir. Bunun yanında dindarlık ile kendini aşma ve muhafazakarlık arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür²²³.

Kıraç'ın 461 üniversite öğrenci üzerine, dindarlık eğilimleri ve varoluşsal kaygıların, bireyin psikolojik sağlığı ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu göstermek amacıyla yaptığı araştırmaya göre, dindarlık eğilimi ile varoluşsal kaygılar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. İç güdümlü dindarlık eğilimde olan bireylerin dış güdümlü olan bireylere nazaran anlamsızlık, ölüm kaygısı ve günahkarlık duygusu gibi duyguları daha az yaşadıkları görülmüştür. Varoluşsal kaygı düzeyleri düşük bireylerin psikolojik sağlıklarının daha iyi oldukları belirlenmiştir. Dindarlık eğilimi ile psikolojik sağlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak dindarlık ile varoluşsa kaygı

²²³ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 30/1 (2006), s. 133-167.

arasındaki olumlu ilişki düşünülerek dindarlık ile psikolojik sağlık arasında dolaylı yönden bir ilişki olduğu düşünülmüştür²²⁴.

Bilgiç tarafından etnik teröre sempati duyma ve destekleme arasındaki ilişki bağlamında dindarlığın güvenliğe olan etkilerini incelemek amacıyla “Dindarlığın Birlikte Yaşam Algıları, Kurumlara Olan Güven ve Etnik Terör ile İlişkisi Bağlamında Ülke Güvenliğine Etkisi” başlığıyla yapılan araştırmada, terör örgütüne ve liderine güven ile dindarlık arasında negatif yönde bir ilişki olduğu, dindarlık arttıkça ayrımcılık algısının azaldığı, ülkeye aidiyet duygusuyla beraber yaşama isteğinin ise güçlendiği belirlenmiştir²²⁵.

Koç tarafından diasporada dindarlık ve umutsuzluk kavramlarının 157 Fransalı Müslüman Türk azınlık grup üzerine yapılan ampirik bir araştırmada iç-güdümlü dindarlık düzeyi yüksek olan Müslüman-Türk katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin, dış-güdümlü dindarlık düzeyi yüksek olan azınlık gruptan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Konuyla ilgili sahada yapılan benzer çalışmaları destekleyen bu araştırmada dindarlık ile umutsuzluk arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir²²⁶.

Lambert ve Dollahite tarafından 57 orta yaşlı ve dindar evli çiftle derinlemesine yapılan görüşmelerin neticesinde dini inanç ve pratiklerin çiftlere ilişkilerindeki problemleri önlemede, geçimsizlikleri çözmede ve ilişkisel uzlaşma doğrultusunda çalışmakta yardımcı olduğunu kanıtlamıştır²²⁷.

²²⁴ Ferdi Kırac, “Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık” (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2007), s. 85-133.

²²⁵ M. Sadi Bilgiç, “Dindarlığın Birlikte Yaşam Algıları, Kurumlara Olan Güven ve Etnik Terör ile İlişkisi Bağlamında Ülke Güvenliğine Etkisi”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt. 15, Sayı. 3 (2013), s. 95.

²²⁶ Mustafa Koç, “Diasporada Dindarlık ve Umutsuzluk: Fransalı Müslüman-Türk Azınlık Grup Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 39 (2013), s. 427-436.

²²⁷ Nathaniel M. Lambert ve David C. Dollahite, “Dindarlık Aile İçi Geçimsizliğin Önlenmesine, Çözümlemesine ve Üstesinden Gelinmesine Nasıl Yardımcı Oluyor?”, Volkan Tekdemir (çev.), **Aile Akademisi Derneği**, <http://www.aileakademisi.org/sites/default/files/Dindarl%C4%B1k%20Aile%20Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n%20C3%87%C3%B6z%C3%BClmesine%20Nas%C4%B1n%20Yard%C4%B1mc%C4%B1%20Oluyor.pdf> (23 Ekim 2013), s. 2-17.

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu tarafından yapılan “Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma” adlı araştırmaya göre, değişik dindarlık görünümlerine göre, Türkiye başta Portekiz olmak üzere Akdeniz kültüründeki ülkelere benzerlik göstermektedir. Türkiye’deki din inancının içeriğinde farklı dinlerde doğrular olabileceğine yönelik bir kanaat taşımayan bir yapı vardır. Türkiye’de dindarlığın hoşgörü kaynağı olduğuna yönelik kanaatin aksine araştırma sonuçları, hoşgörü ile dindarlık arasında ters bir ilişki bulmuştur. İbadet pratiği yaygın olarak rapor edilmiştir. Siyasal uygulama ile dini ilkeler arasında zıtlık olması durumunda dini inancı uygulama eğilimi üçte iki oranında bulunmuştur. Türban yasağının desteklenmediği belirtilmiştir. Yaygın dindarlığın protesto veya baskı potansiyellerini, yani olağandışı siyasal katılmayı azaltan bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir²²⁸.

Kartopu’nun dindarlık eğilimi ile narsisizm ilişkisini irdelediği bir araştırmaya göre, dindarlık eğilimine göre narsisizm düzeyinin farklılaşacağı görülmüştür. Öznel dindarlık algısı açısından narsisizm düzeyi en düşük grup kendini dindar olarak addedenlerdir²²⁹.

Ayten’in 911 kişiyle Türkiye genelinde yaptığı dindarlık, empati ve yardım etme kavramlarını incelediği araştırmasına göre, kendini dindar olarak nitelendiren Türk halkının başkalarını anlama ve onların derterleriyle deretlenmeye ve muhtaçlara yardım etmeye eğilim olduğu tespit edilmiştir. Türk halkı, genel olarak dini tutum ve davranışlarını yerine getirme eğiliminde olduğu görülmüştür²³⁰.

²²⁸ Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma”, **Sabancı Üniversitesi**, https://research.sabanciuniv.edu/14014/1/Rapor_Dindarl%C4%B1k.pdf (20 Eylül 2013), s. 42-43.

²²⁹ Saffet Kartopu, “Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği”, **International Journal of Social Science**, Vol. 6, Issue 6. (June 2013), s. 646.

²³⁰ Ali Ayten, “Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2009), s. 159-160.

Aydemir tarafından ilk yetişkinlik dönemini baz alan, dindarlık ve mutluluk araştırmasına göre mutluluğu etkileyen pek çok faktör olduğu ve dindarlığın mutluluğun artmasında önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir²³¹.

Demografik değişkenlere göre hayatın anlamı, kişisel değerler ve inanç ile ilgili farklılaşmaları incelediğimiz kısımdan sonra çalışmada kullanılan ölçekler arasında ilişkiler incelenecektir.

3.5. Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ilişkisi aşağıda sunulmuştur.

Hayatın anlamı ve kişisel değerler arasındaki korelasyon Tablo 61’de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktörü ile kişisel değerler envanteri faktörlerinden disiplin ve sorumluluk, dürüstlük ve paylaşım arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Özgürlük duygusu faktörü ile kişisel değerler envanteri faktörlerinden disiplin ve sorumluluk, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hayatın anlamı ve inanç arasındaki korelasyon Tablo 61’de verilmiştir. Buna göre hayatın anlamı ve amacı faktörü ile iç güdümlü, dünyevi amaçlı ve sosyal amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı, sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı, inanç vardır. Bu bulgu daha önceden yapılmış olan araştırmaları destekler mahiyettedir. Bulut’a göre “bilim gibi din de yaşamı anlamlı kılmamanın yollarından biridir ve her ikisinin de yaşamın bütünlüğü içinde birbirinden ayrılmaz gerçeklik olarak kabul edilmesi mümkündür”²³². Hayatı anlamlandırma gibi hayatın zorluklarıyla başa çıkma hususunda da inancın önemli bir yer tuttuğu Kula’nın bedensel engellilerin yaşadıkları

²³¹ Rüyeyda Fatma Aydemir, “Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: İlk Yetişkinlik Dönemi” (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2008), s. 65.

²³² H. İbrahim Bulut, “İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı 7. Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı Ve Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi” Konulu Sempozyumdan İzlenimler, Sonuç Bildirgesi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, (2002), s.234.

zorlukları aşmadan dini başa çıkma yöntemlerine başvurdukları saptamasında da görülmektedir²³³.

Kişisel değerler ve inanç arasındaki korelasyon Tablo 61’de verilmiştir. Disiplin ve sorumluluk faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güven ve bağışlama faktörü ile dış güdümlü inanç, sekülerleşmiş inanç, sosyal amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dürüstlük ve paylaşım faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Saygı ve doğruluk ile iç ve dış inançlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Paylaşım ve saygı ile iç güdümlü inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, dünyevi amaçlı inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kişisel değerlerin sosyal hayatla ilişkisi göze alındığında, inanç ve kişisel değerlerin dolaylı olarak sosyal hayata anlam kattığı gerçeği Marx, Engles, Durkheim ve Weber gibi teorisyenlerin modernlik ile birlikte dinin etkisinin sosyal yaşam üzerinden tamamen kalkacağı tezlerini çürütmektedir²³⁴.

Araştırma bulguları önceki literatür çalışmalarını destekler mahiyettedir. Mehmedoğlu’na göre teorik açıdan din ve kişisel değerler birbirleriyle ilişkilidir. Birey kendini anlamlandırdığı değerleri dinde bulur²³⁵.

Kişisel değerler envanteri faktörleri arasındaki korelasyon Tablo 64’te verilmiştir. Faktörlerden disiplin ve sorumluluk faktörünün puanları arttıkça dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk ve paylaşım ve saygı puanlarının da arttığı görülürken güven ve bağışlama puanları arttıkça zayıf bir şekilde dürüstlük ve paylaşım ve saygı ve doğruluk puanlarının da arttığı görülmektedir. Dürüstlük ve saygı puanları arttıkça orta seviyede

²³³ Naci Kula, Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma, **Dem**, İstanbul 2005, s. 241.

²³⁴ Emile Durkheim, Dini Hayatın İlk Biçimleri, Fuat Aydın (çev.), İstanbul, Ataç Yayınları, 2005. (Aktaran: Erol Erkan, “Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dini Kimlik”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 8, Sayı 8 (2013), s. 1825-1837).

²³⁵ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.19 S.3 2006 TEKDAV, s.475.

saygı ve doğruluk ve paylaşım ve saygı puanlarının da arttığı görülmektedir. Saygı ve doğruluk puanları ile paylaşım ve saygı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

İnanç ölçeği faktörleri arasındaki korelasyon Tablo 61'de verilmiştir. İç ile dış güdümlülük arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İç güdümlülük ile dünyevi amaçlı ve sosyal amaçlı inanç arasında pozitif, orta ve anlamlı bir ilişki tespit edilmişken sekülerleşmiş inanç arasında güçlü, negatif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Sekülerleşmiş inanç ile diğer alt faktörler arasında negatif ve anlamlı bir ilişki, dünyevi amaç inanç ile sosyal amaçlı inanç arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır.

Tablo 61: Ölçekler Arasındaki Korelasyon

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1-Hayatın Anlamı	1															
2-F1: Hayatın Anlamı ve Amacı	0,985**	1														
3-F 2: Özgürlük Duygusu	0,586**	0,462**	1													
4-F3: Emeklilik Planı	0,400**	0,313**	0,184**	1												
5-Kişisel Değerler	0,376**	0,372**	0,194**	0,183**	1											
6-F1: Disiplin ve Sorumluluk	0,439**	0,443**	0,172**	0,217**	0,870**	1										
7-F2: Güven ve Bağışlama	-0,042	-0,048	0,024	-0,037	0,427**	0,058	1									
8-F3: Dürüstlük ve Paylaşım	0,348**	0,339**	0,203**	0,170**	0,805**	0,696**	0,075*	1								

9-F4: Saygı ve Doğruluk	0,241**	0,230**	0,180**	0,096**	0,607**	0,376**	0,295**	0,424**	1							
10-F5: Paylaşım ve Saygı	0,187**	0,183**	0,086*	0,135**	0,635**	0,541**	0,064	0,496**	0,342**	1						
11-İnanç	0,188**	0,210**	-0,033	0,088*	0,263**	0,255**	0,112**	0,222**	0,114**	0,099**	1					
12-İç Güdümlü İnanç	0,203**	0,245**	-0,087*	0,016	0,245**	0,265**	0,038	0,238**	0,092**	0,092**	0,838**	1				
13-Dış Güdümlü İnanç	0,064	0,047	0,059	0,137**	0,142**	0,100**	0,151**	0,077*	0,081*	0,054	0,669**	0,154**	1			
14-F1: Sekülerleşmiş İnanç	-0,081*	-0,121**	0,125**	0,057	-0,048	-0,103**	0,089*	-0,088*	0,040	-0,022	-0,263**	-0,647**	0,406**	1		
15-F2: Dünyevi Amaçlı İnanç	0,087*	0,088*	-0,020	0,140**	0,191**	0,203**	0,043	0,160**	0,060	0,120**	0,782**	0,490**	0,748**	-0,127**	1	
16-F3: Sosyal Amaçlı İnanç	0,113**	0,127**	-0,002	0,020	0,089*	0,051	0,150**	0,044	0,036	-0,030	0,636**	0,439**	0,554**	-0,206**	0,315**	1

* 0,05 düzeyinde anlamlı, ** 0,01 düzeyinde anlamlı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sonucunda; hayatın anlamı ile kişisel değerler ve inançlar arasında anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada kullanılan her 3 ölçeğin kendi alt faktörleri ile kendi içinde ve diğer ölçeklerle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Hayatın anlamı ve amacı ile ilgili farkındalık arttıkça özgürlük duygusu ve emeklilik sürecine hazır oluşluk da güçlenmektedir. Hayatın anlamı ve amacı ile ilgili farkındalık arttıkça kişisel değerlerle ilgili disiplin ve sorumluluk, dürüstlük ve paylaşım değerleri güçlenmektedir. Gene saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı değerleri birbirlerinden güç almaktadır. Özgürlük duygusu güçlendikçe kişisel değerlerden disiplin, sorumluluk, dürüstlük, paylaşım, saygı ve doğruluk değerlerinde de güçlenme görülmektedir. Hayatın anlamı ve amacı inançla ilişkilidir. Özellikle iç güdümlü inanca ulaşmış bireylerin varoluşsal olarak hayatı anlamlandırma süreçlerinde farkındalıklarının daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu bulgu inancın hayatı anlamlandırmadaki etkisini gösterir niteliktedir. Bunun aksine sekülerleşmiş inanç sahibi bireylerin ise hayatı anlamlandırmakta zorlandıkları bulgulanmıştır.

Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre kişisel değerler ölçeğindeki tüm değerlerin kendi içlerinde birbirleriyle pozitif anlamlı bir ilişki ağı vardır. Değerlerle ilgili her bir kazanım diğer değerlerle ilgili kazanımlarında güçlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca kişisel değerlerin inançlarla çok yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikler iç güdümlü dindarlıkla kişisel değerlerin pozitif anlamlı ilişkiler kurduğu bulgulanmıştır. İçten samimi inanç sahiplerinin kişisel değerleri daha güçlü bulunmuştur.

Din psikolojisi, teoloji ve psikoloji bilimi için önemli olduğu düşünülebilecek tüm bu özet bulgularla birlikte bir takım öneriler sunulacaktır.

Araştırmanın örnekleme ruh sağlığı çalışanları olduğu için daha sınırlayıcı sonuçlar elde edilmiştir. Daha genel sonuçlar için meslek sınırlaması olmadan da araştırmalar yapılabilir. Veya diğer mesleklerde de yapılan araştırmalarla güçlendirilerek elde edilen verilerin birleştirilmesiyle daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.

Ruh sağlığı ile ilgili bilimler ülkemizde biyolojik temelli ve pozitivist bir yaklaşımla öğretilmektedir. Ontolojik olarak varoluşçu psikolojiye daha fazla önem verilmesi önerilmektedir. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular neticesinde hayatı

anlamlandırma, kişisel değerler ve inanç sırasıyla; psikiyatriden-pdr-psikoloji-diğer ruh sağlığı çalışanları branşlarına doğru güçlenmektedir. Yani biyolojik yatkınlık ve pozitivist eğilim arttıkça hayatı anlamlandırma, kişisel değerler ve inançlar zayıflamaktadır. Üzüntü, sıkıntı, boşluk gibi varoluşsal kopuşlardan kaynaklandığı düşünülen rahatsızlıkların tedavisinde hala yaygın olarak biyolojik tedaviler ön plandadır. Halbuki tıbbi tedaviden önce bu durumlarda psikoterapi daha anlamlı ve kalıcı neticeler elde edilmesine olanak sağlayabilecektir. Hatta logoterapi yönteminin kullanımı hayatı anlamlandırma ve normalleşme süresini hızlandırabilecektir. Buradan hareketle ülkemizdeki ruh sağlığı ve psikoloji hizmetleri özellikle psikoterapi ile çözülebilecek sorunlar için tıbbi tedaviden önce veya eş zamanlı olarak terapi desteği verilebilir.

Hayatın Anlamı Ölçeğine verilen cevaplar ise varoluşsal değişkenlerle ilgilidir. Varoluşsal kaygı ve değişkenler bilincin zaman zaman gizil alanlarında bulunmaktadır. Dolayısıyla bilinçaltındaki varoluşsal kaygıları da inceleyebilecek araştırmaların yapılması ve ölçeklerin geliştirilmesinde fayda olabilir.

Hayatın anlamına dair tüm kazanımlar hem bireysel olarak hem de bilimsel olarak çok önemli süreçler olduğu için araştırmalarda bu olgu daha yaygın incelenebilir.

Araştırmaya katılan bireylerden gönüllü olanların bir kısmıyla mülakat yaparak verilen cevapların ve değerlendirmelerin güvenilirliğini güçlendirmenin faydalı olacağı düşüncesiyle konuyla ilgili bir makale yazımı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarında bulgular olduğu gibi iç güdümlü inanç hayatı anlamlandırmada ve değer kazanımlarında çok önemli rol üstlendiği için din eğitiminde içsel motivasyon yöntemlerinin kullanılması önemsenmelidir.

Araştırmanın sonuçlarının eğitim, (değerler eğitimi, anlam eğitimi, inanç eğitimi başta olmak üzere) alanlarında kullanılması önerilmektedir.

Araştırmamızda din psikolojisi ve psikoloji bilimleri için önemli bulgular elde edilmiştir. Yeni araştırmalarla konunun daha iyi aydınlatılması ve her üç alana da katkı sağlayacak araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Psikiyatri ve psikoloji branşlarında verilen eğitimlerin gözden geçirilerek kültürel dinamiklerle barışık kazanımların geliştirilmesi gerekmektedir.

Tek çocuklu ailelerin çocuklarını yetiştirirken çocukların hayatı anlamlandırma, kişisel değer kazanımı ve inanç gelişimi ile ilgili dezavantajlı durumlarını bilerek daha özenli ilgilenmelerinde fayda görülmektedir. Bekar yaşayanların da aynı şekilde farkındalıklarını arttırarak ruhsal açıdan kendilerine daha özenli bakımda bulunmaları yararlı olabilir.

KAYNAKLAR

- Adıvar, Adnan (1987), *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akarsu, Bedia (1975), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, Doğan (1997), *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Akseki, Ahmet Hamdi (1996), *İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı: İstanbul, DİB.*
- Allport, Gordon W. (1960), *Religion and Prejudice in Personality and Social Encounter*, Boston: Beacon Press.
- (2004), *Birey ve Dini*, Bilal Sambur (çev.), Ankara: Elis Yayınları.
- Allport, Gordon W. ve J. Michael Ross (1967), “Personal Religious Orientation And Prejudice”, *Journal Of Personality And Social Psychology*, Cilt. 5, Sayı. 4 (Nisan 1967), s. 432-443.
- Alper, Hülya (2002), *İmanın Psikolojik Yapısı*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Antoine, Vergote (1999), *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel Uysal, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Armener, Neda (1980), *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arslantürk, Zeki (1997), *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, 3. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Atkinson, Rita L. ve Diğerleri (2002), *Psikolojiye Giriş*, Yavuz Alogan (çev), 2. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Avcı, Nazmi (2007), “Üniversite Gençliğinin Bireysel ve Toplumsal Değerlere İlgisi ve Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydemir, Rüveyda Fatma (2008), *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: İlk Yetişkinlik Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aydın, Hüseyin (1986), “Nihilizm’in Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1.

- Ayten, Ali (2006), “William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 19, Sayı. 3.
- (2006), *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- (2009), *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bahadır, Abdulkerim (2007), *Jung ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- (2000), “Psikoterapide Yeni Bir Yaklaşım: Viktor Frankl ve Logoterapi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 9, Sayı. 9.
- (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Balaban, M. Rahmi (1950), *Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim-Ahlak İman*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Belzen, Jacob (2010), “Din Psikolojisinde Tarihsel-Kültürel Bir Yaklaşım”, *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, Ali Ayten (hızl.), İz Yayıncılık.
- Bilgiç, M. Sadi (2013), “Dindarlığın Birlikte Yaşam Algıları, Kurumlara Olan Güven ve Etnik Terör ile İlişkisi Bağlamında Ülke Güvenliğine Etkisi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 3.
- Birand, Kamuran (1959), “Dinin Mahiyeti Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4.
- Blotch, M. (1994), “Religion and Ritual”, *The Social Science Encyclopedia*, ed. A. Kuper and J. Jumper. London: Routledge.
- Bolay, Süleyman Hayri (2004), “Aşkın Değerler Buhranı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Budak, Selçuk (1994), *Psikanalizde Yeni Yollar*, Ankara: Öteki Yayınları.
- (2003), *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

- Bulut, H. İbrahim (2002), “İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı 7. Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı Ve Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi” Konulu Sempozyumdan İzlenimler, Sonuç Bildirgesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6.
- Cafoğlu, Zuhul ve Ömer Akar (2004), “Üniversitelerde Ahlaki Değerlerin Davranışa Yansımalarının Oluşturduğu Örgüt İkliminin Algılanması”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Colette Jacques (2006), *Varoluşçuluk*, Işık Ergüden (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Çakır, Cemal (2004), “Anlamların Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 3.
- Çarkoğlu, Ali ve Ersin Kalaycıoğlu (2013), “Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma”, Sabancı Üniversitesi, https://research.sabanciuniv.edu/14014/1/Rapor_Dindarl%C4%B1k.pdf (20 Eylül 2013)
- Çevikbaş, Sebahattin (2011), “Nietzsche ve Nihilizm, Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2.
- Çınar, Aliye (2013), *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Bursa: Emin Yayınları.
- Çiftçi, Aişe (2007), *Kanser Hastalığıyla Başa Çıkmada Dinin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DİA, (2013), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Doğan, D. Mehmet (2005), *Büyük Türkçe Sözlük*, 2. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Duriez, Bart; Johnny R. J. Fontaine ve Patrick Luyten (2003), “Dindarlık Hayatımızı Hala Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, Veysel Uysal (çev.), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 24/1.

- Durkheim, Emile (2005), *Dini Hayatın İlkeli Biçimleri*, Fuat Aydın (çev.), İstanbul, Ataç Yayınları.
- Ekşi, Halil ve Ark.. (2008), Bireysel Değerler Envanteri'nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:27, Sayı:27.
- El-İsfahani, Ragıp (1986), *Müfredat*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Emmons, Robert A. ve Paloutzian, Raymond F. (2010), "Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın", *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, Ali Ayten (hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Foulquie, Paul (1991), *Varoluşçuluk*, Yakup Şahan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Frankl, Victor (1991), *Kendini Gerçekleştirme ve Kendini İfade Etmenin Ötesinde*, *Sana Ruhtan Soruyorlar*, Kemal Sayar (drl.), İstanbul: İz Yayınları.
- (1994), *Duyulmayan Anlam Çılgılığı: Psikoterapi ve Hümanizm*, Selçuk Budak (çev.) Ankara: Öteki Yayınları.
- (2009), *İnsanın Anlam Arayışı*, Selçuk Budak (çev.), 4. Baskı, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Freud, Sigmund (1995), *Bir Yanılsamanın Geleceği Bilim ve İman*, H. Zafer Kars (çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Fromm, Erich (2010), *Psikanaliz ve Din*, Elif Erten (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Gençtan, Engin (1994), "Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 1.
- (1990), *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Geyer, Anne L. ve Roy F. Baumeister (2013), "Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar", Metin Güven (çev.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Güçlü, Abdülbaki ve ark. (2002), *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Gülmez, Ümmüşerif (2008), *Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, Hakan (2007), “Varoluşçu Felsefelerde Bazı Ortak Özellikler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 1.
- Güngör, Erol (2000), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Heidegger, Martin, (2001), Nietzsche’nin ‘Tanrı Öldü’ Sözü ve Dünya Resimleri Çağı, Levent Özşar (çev.), Bursa: Asa Kitabevi.
- Holm, Nils G. (2007), *Din Psikolojisine Giriş*, Abdülkerim Bahadır (çev.), 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2003), *Din Psikolojisi*, 5. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (2013), *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- (2013), *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Jacobi, Jolande, C. (2002), *G. Jung Psikolojisi*, Mehmet Arap (çev.), İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.
- James, William (1982), *The Varieties of Religious Experience*, USA Penguin Books.
- Jung, Carl Gustav (1993), *Din ve Psikoloji*, Cengiz Şişman (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaptan, Saim (1998), *Bilimsel Araştırma ve Teknikler*, Ankara: Bilim Yayıncılık.
- Karacoşkun, Mustafa Doğan (2004), “Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyopsikolojik Yaklaşımlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2.
- Karagöz, Sema (2010), *Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Karasar, Niyazi (1986), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Bilim Yayınları.
- Kartopu, Saffet (2013), “Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği”, *International Journal of Social Science*, Cilt 6, Sayı 6.
- Kavas, Erkan (2013), *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kayıklık, Hasan (2005), “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 1.
- (2006), “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 19, Sayı. 3.
- Kılavuz, Ahmet Saim (2006), “İman”, *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 2. Cilt, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kılavuz, M. Akif (2004), “Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kıraç, Ferdi (2007), *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koç, Mustafa (2013), “Diasporada Dindarlık ve Umutsuzluk: Fransalı Müslüman-Türk Azınlık Grup Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 39.
- Köse, Ali (2011), *Milenyum Tarikatları: Batıda Yeni Dini Akımlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köse, Ali ve Ayten, Ali (2012), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna ve Taşdelen, Demet (2011), *Etik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (2003), “Etik ve Etikler”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı: 423.
- Kula, Naci (2005), *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem, İstanbul 2005.

- Ok, Üzeyir (2005), “Bir Aktivite Sistemi Olarak ‘İnanç’: İnanç Sistemine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 4.
- (2007), “İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, *Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Cilt. 2.
- (2011), “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2.
- Okumuş, Ejder (2003), *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- (2006), “Gösterişçi Dindarlık”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 6.
- Özakıncı, Cengiz (1998), *Dil ve Din*, 3. Baskı, İstanbul: Panel Yayınevi.
- Özcan, Hanifi (2002), *Epistemolojik Açından İman*, 3. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Paloutzian, Raymond F. (2013), “Din Değişirme ve Manevi Dönüşüm: Bir Sistem ve Anlam Analizi”, Celal Çayır (çev.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Park, Crystal L. (2013), “Din ve Anlam”, İlker Yenen (çev.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Pazarlı, Osman (1968), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Peker, Hüseyin (2003), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Poyraz, Hakan (2004), “Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Reisner, Erwin, (1956), *Krankheit und Gesundheit “Eine theologisch-philosophische Sinndeutung”*, Berlin, Dahlem, Letner Yayınları.
- Schmid, Lore (2003), “Anlam ve Değer Kaynağı Olarak Dini İnanç”, Abdülkerim Bahadır (çev.), *Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 16.

- Schwartz, Schalom H.,(2012) “An Overview of the Schwartz Theory Of Basic Values”,
Online Readings in Psychology and Culture, Cilt. 2-1,
<http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (25 Ocak 2014)
- Smart, Ninian. (2001) “Din ve Beşeri Tecrübe”, Hz Meryem ve Efes- Dinler Tarihi
Yazıları, çev. ve haz. Ali İhsan Yitik, İzmir: Tıbyan Yayınları.
- Soykan, Ömer Naci (2013), “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?”, Değerler ve
Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 26-28 Kasım 2004, 2.
Baskı, Recep Kaymakcan ve Diğerleri (ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Taşdelen, Demet (Tarihsiz), Dil Felsefesi,
<http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/fel409u.pdf> (01.02.2014), Eskişehir:
Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Tekin, Mustafa (2011), *Kutsal Sekülerizm*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Tillich, Paul (1952), *The Corage To Be*, Yale: Yale University Press.
- Topçu, Nurettin (2008), *Psikoloji*, 2. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tozlu, Necmettin ve Cem Topsakal (2004), “Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde
Değerler Eğitimi”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*,
İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tülin Bumin (Ed.), (2002) *Felsefe*, İstanbul: Tüsiad Yayınları.
- Ullmann, Stephen (Tarihsiz), “Anlambilimi”, Ahmet Kocaman (çev.),
turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/stephen_ullman_anlambilimi.pdf (12 Eylül
2013).
- Uysal, Veysel (2004), “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini hayat, Değer
Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası
Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Wulff, David M. (1997), *Psychology of Religion: Classic and Temporary*, New York:
John Wiley & Sons, Inc.
- Wyschogrod, Michael (1961), *Religious experience and truth; a symposium. “Belief
and Action”*, Sidney Hook (ed.), Newyork, New York University Press.

- Yalom, Irvin (1999), *Varoluşçu Psikoterapi*, Zeliha Babayiğit (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yavuz, Kerim (1982), “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 5.
- (1986), “Dini İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 7.
- (1988), “Günümüzde Din Psikolojisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 8.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (2005), *Hak Dini Kur'an Dili*, Sıtkı Güllü (Sadeleştiren), 2. Baskı İstanbul: Huzur Yayınları, Cilt. 1.
- Yıldız, Ahmet (2007), *Max Scheler'in Değer Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zinnbauer, Brian J. ve Kenneth I. Pargement (2013), “Dindarlık ve Maneviyat”, Sevdener Düzgüner (çev.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*, Raymond F. Paloutzian ve Crystal L. Park (derl.), İhsan Çapcıoğlu ve Ali Ayten (çev. ed.), Ankara: Phoenix Yayınevi.

EKLER

Değerli Meslektaşım,

Ruh sağlığı alanındaki uzman ve öğrencilerin hayatlarını anlamlandırmalarında değer ve inancın rolünü incelediğimiz araştırmamızdaki ölçekler Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda, Doç. Dr. Murat İskender'in danışmanlığında hazırlanan "Hayatı Anlamlandırmada İncanın ve Kişisel Değerlerin Rolü" konulu doktora tezi için kullanılacaktır. Toplanan bilgiler gizli tutulacak ve başka hiçbir maksatla kullanılmayacaktır. Sizden istenen, soru formlarına adınızı yazmadan, her formun başındaki yönergeyi dikkatlice okuyup, tüm sorulara samimiyetle cevap vererek, bilimsel niteliği olan bu çalışmaya yardımcı olmanızdır. Araştırmaya katıldığınız için çok teşekkür ederiz.

Tezi Hazırlayan: Ömer Akgül

Uzman Psikolojik Danışman

1-DEMOGRAFİK SORULAR

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: ()Erkek, ()Kadın

Medeni Durumunuz: ()Bekar, ()Evli, ()Dul

Ekonomik Durumunuz: ()Zayıf, ()Orta, ()Güçlü

Branşınız: ()Psikiyatri, ()Psikoloji, ()PDR, Diğer (.....)

Meslekte Çalışma Yılı: Yıl veya () Öğrenci

Doğum Sırası: ()ilk, ()orta, ()son, ()tek kardeş

2-HAYATIN ANLAMINI ÖLÇEĞİ

Aşağıda hayatın anlamı ile ilgili ifadeler verilmiştir. Her ifade doğrudan yanlış derecelenmiştir. Lütfen “Kararsızım” seçeneğini elinizden geldiğince az işaretlemeye ve hiçbir maddeyi boş bırakmamaya gayret ediniz.	Çok doğru	Doğru	Az doğru	Kararsızım	Az yanlış	Yanlış	Çok yanlış
Ben genellikle hayat dolu coşkulu yumdur							
Hayat bana göre daima heyecan vericidir							
Hayatta çok açık hedef ve amaçlarım var							
Kişisel varoluşumun kesinlikle bir anlamı ve amacı var							
Her günüm sürekli yeni ve farklıdır							
Eğer elimde olsaydı bu hayatımın aynısı gibi 9 hayat daha isterdim							
Emekli olduktan sonra her zaman yapmayı istediğim heyecan verici şeyleri yapmak isterim							
Hayattaki amaçlarıma ulaşma sürecinde amaçlarımı tamamlayacak kadar ilerledim							
Hayatım heyecan verici ve iyi şeylerle taşıyor							
Eğer bugün ölecek olsam, hayatımın çok değerli geçtiğini düşünürüm							
Hayatımı düşündüğümde her zaman var olmamda bir neden görüyorum							
Kendi yaşamımı, dış dünyayla (toplum, insanlar vb.) karşılaştırdığımda, yaşamımın, dış dünyayla anlamlı bir şekilde uyduğunu düşünüyorum							
Ben çok sorumluluk sahibi bir insanım							
Kendi seçimlerini yapma özgürlüğü hususunda, insanın hayattaki							

bütün seçimlerini yapmada tamamen özgür olduğuna inanıyorum							
Ölümlle ilgili olarak, ben ölüme hazırlıklıyım ve ölümden korkmuyorum							
İntihar etmeyi hiçbir zaman aklımdan geçirmediim							
Hayatta bir anlam, amaç ve misyon bulma yeteneğimin çok iyi olduğunu düşünüyorum							
Hayatımın kendi kontrolümde olduğunu düşünüyorum							
Günlük işlerim benim için zevk ve tatmin kaynağıdır							
Hayatta açık hedefler ve tatmin edici bir amaç keşfedebildim							

3-KİŞİSEL DEĞERLER ENVANTERİ

Aşağıda, kişisel değerler ile ilgili bazı ifadeler bulunmaktadır. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun ve tamamını işaretleyin.

	Beni her zaman tanımlar	Beni genellikle tanımlar	Beni bazen tanımlar	Beni nadiren tanımlar	Beni hiç tanımlamaz
Adanmış bir çalışanıım.					
Affedebilir ve unutabilirim.					
Başkalarına güvenmenin eski moda olduğunu düşünüyorum.					
Başkalarının bakış açlarına saygı duyarım.					
Bence özür dilemek zayıflık işaretidir.					
Bence paylaşmak iyi ve sağlıklı bir ilişkinin temelidir.					
Bir hata yaptığımda hatamı kabul ederim.					
Bir şeyi yapacağımı söyleyip de yapmayan insanları affedebilirim.					
Biri benim duygularımı incittiğinde affedebilirim.					
Biriyle paylaşımında bulununca kendimi iyi hissederim.					
Birlikte çalıştığım insanlara saygı duyarım.					
Birlikte çalıştığım insanların yorumlarını saldırgan bulursam onlara nasıl hissettiğimi söylerim.					
Diğer insanlara güvenmek konusunda şüpheliyimdir.					
Diğer insanların fikirlerini dinlemektense kendimi onlarla karşı karşıya kalmış buluyorum.					
Diğer insanların katkısına saygı duyarım.					
Dürüstçe fikirlerimi ifade ederim.					
Dürüstlüğün işe yaradığını düşünürüm.					
Dürüstlük benim için en üstün önceliğe sahiptir.					

Dürüstlük ve bütünleşme ev dışında gerekli değildir.					
Dürüstlük ve doğruluk başarıyla ilişkilidir.					
Geçmiş deneyimlerimden dolayı konuşmayacağım insanlar vardır.					
Geçmişte bana yanlış davranmış olan birini affederim.					
Güvenilir biriyim.					
Hata yapan insanları affedebilirim.					
Hedeflerim vardır.					
Hiç kimseye güvenemem.					
<p style="text-align: center;">3-KİŞİSEL DEĞERLER ENVANTERİ-DEVAM</p> <p>Aşağıda, kişisel değerler ile ilgili bazı ifadeler bulunmaktadır. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun ve tamamını işaretleyin.</p>	Beni her zaman tanımlar	Beni genellikle tanımlar	Beni bazen tanımlar	Beni nadiren tanımlar	Beni hiç tanımlamaz
İnanmışım bir değer vardır.					
İnsanlar bana güvenir.					
İnsanların itimat ettiği biriyimdir.					
İşimi yaparken doğru süreçleri takip ederim.					
İşte adil olarak kendime düşen payı yaparım.					
İşverenimin başarılı olduğunu görmeye kendimi adadım.					
Kendi hatalarım hakkında dürüst olabilirim.					
Kendimi disiplinli biri olarak görüyorum.					
Kendimi dürüst biri olarak görürüm.					
Kendimi kaliteli bir ürün ortaya koymaya adanmışımdır.					
Kendimi sadık bir kişi olarak tanımlarım.					

Kendimi tümüyle iyi hissetmemde paylaşmanın yeri büyüktür.					
Kin tutarım.					
Nitelikli bir çalışma ortamına kendimi adamaktayım.					
Özgür ruhlu olmakla kendini kontrol edebilmek arasında denge kurabilirim.					
Özür dilemek bana göre değildir.					
Özür dilerim demek benim için kolaydır.					
Paylaşmacı biriyimdir.					
Sonuçları ne olursa olsun doğrulardan yanayım.					
Sözüm senedir.					
Ulaşmaya çalıştığım amaçlarım var.					

<p style="text-align: center;">4-İÇ-DIŞ GÜDÜMLÜ İNANÇ ÖLÇEĞİ</p> <p>Aşağıda, inanç ile ilgili tutum ve düşüncelerinize ait bazı ifadeler bulunmaktadır. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun ve tamamını işaretleyin.</p>	Çok Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Ahlaklı yaşadığım sürece neye inandığım o kadar da önemli değil					
Bazen sosyal ve ekonomik şartlar gereği dini inançlarıma aykırı davranmamın zorunlu olduğunu düşünürüm					
Bütün hayata bakışımın arkasında dini inançlarım yer almaktadır					
Din özellikle önemlidir çünkü yaşamın anlamıyla ilgili pek çok soruya cevap verir					
Dine ilgi duymamın temel nedeni, dini sosyal çevrelerde hoş sosyal etkinliklerin yer almasıdır					
Dine inanmama rağmen hayatta çok daha önemli şeylerin bulunduğunu düşünüyorum					
Dini kitap ve dergiler okurum					
Dini sosyal bir çevreye takılmamın nedenlerinden biri, bu tür ortamlarda kabul görmeme yardımcı olmasıdır					
Dinimin hayatımdaki diğer bütün işlerde yer alması için çok uğraşırım					
Dinin bana en büyük faydası, üzüntü ve talihsizlik anlarımdaki rahatlatmasıdır					
İbadetin amacı mutlu ve huzurlu bir yaşam elde etmektir					
İbadetin temel hedefi sıkıntılardan korunmak ve rahata kavuşmaktır					
İyi sosyal ilişkiler kurmak için dini sosyal bir çevre en önemli yerdir					
Mecburi kalmadıkça ibadetlerimi aksatmam					
Tanrının varlığını oldukça sık bir biçimde hissetmekteyim					

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılı Temmuz ayında İstanbul'da dünyaya gelen Ömer AKGÜL, ilk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1998 yılında İstanbul Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2002 yılında mezun olduktan sonra 2004 Marmara Üniversitesi S.B.E.'nde Din Psikolojisi Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2007 yılında Yüksek Lisans programından mezun oldu. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi S.B.E. Din Psikolojisi Bilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2010 yılında eşi Psk. Enise Akgül ile birlikte Psikoloji Kariyer İstihdam Merkezini kurdu. Aynı zamanda Ruh Sağlığı Deneğinin Kurucu başkanlığını yaptı. Dernek başkanlığı görevine halen devam etmektedir.